

«НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА»

ПРИВАТНА УСТАНОВА

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГРИГОРЧУК АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.341.1

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИХ
ІЗ ЗЛОВЖИВАННЯМ ВПЛИВОМ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.С. Григорчук

Науковий керівник: Шаблистий Володимир Вікторович, доктор юридичних
наук, професор

ДНІПРО – 2024

АНОТАЦІЯ

Григорчук А.С. Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаних із зловживанням впливом. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2024.

Наукова праця присвячена дослідженню криминологічної характеристики та розробці заходів запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом.

У першому розділі, в якому йдеться про криминологічну характеристику зловживання впливом, визначено кількісні та якісні показники вищеназваних кримінально протиправних діянь, а саме: рівень, географію, характер, структуру, динаміку, а також рівень латентності. Крім того, здійснено криминологічну характеристику осіб, які вчиняють такі діяння, а також досліджено причини та умови, як детермінанти кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом.

Встановлено, що у динаміці зареєстрованих випадків зловживання впливом можна умовно виділити три періоди: 1) 2011 – 2015 рр. (стрімке зростання кількості у понад 10 разів з 18 до 208 фактів); 2) 2016 – 2022 рр. (стабілізація кількості та коливання у межах від 190 до 290 фактів); 3) у 2023 р. (помітне збільшення кількості до понад 400 фактів). З'ясовано, що на сьогодні досить розповсюдженими є випадки зловживання впливом у військовій сфері, що пов'язані з пропозицією або наданням неправомірної вигоди з метою ухилення від призову на військову службу за мобілізацією. Серед досліджених вироків за ст. 369² КК України близько 23%, тобто майже кожне четверте, становлять саме такі випадки. Констатовано, що для зловживання впливом є притаманною висока латентність, на рівні 95-99%, а

тому реальна кількість випадків кримінально протиправного зловживанням впливом може досягати від 5000 до 25000 фактів на рік.

Аналіз досліджених вироків суду свідчить, про наступне співвідношення окреслених способів зловживання впливом: 1) надання неправомірної вигоди особі, яка у подальшому може вплинути на прийняття потрібного рішення шляхом впливу на інших посадових осіб – 11%; 2) одержання неправомірної вигоди службовою особою, яка є керівником за вплив на підлеглих осіб – 53%; 3) одержання службовою особою неправомірної вигоди за вплив на посадових осіб свого чи іншого відомства або підрозділу, з якими службова особа співпрацює в силу виконання своїх службових обов'язків – 34%; 4) одержання будь-якою особою неправомірної вигоди за вплив на посадових осіб, з якими така особа співпрацює в силу виконання своїх посадових обов'язків, або перебуває у з такими службовими особами у дружніх чи сімейних відносинах – 2%; 5) одержання неправомірної вигоди для подальшого впливу на службових осіб, що поєднаний із вимаганням такої вигоди – 2%.

Доведено, що суб'єкти активного та пасивного підкупу до зловживання впливом мають характеристики притаманні корупційним злочинцям, оскільки відрізняються від загальної сукупності кримінальних правопорушників більш зрілим віком, вищим рівнем освіти та переважною задіяністю у трудових відносинах. За цими ж характеристиками вони відрізняються і між собою. Так, особи, які вчиняють діяння, відповідальність за яке передбачено у ч.1 ст. 369² КК України є переважно чоловіками (87,7%) зрілого віку (72,5%), громадянами України (96%), які мають рівною мірою вищу (41%) або середню (42%) освіту, а також рівною мірою задіяні або не задіяні у трудових відносинах (52% та 48%), приблизно кожен дев'ятий раніше притягувався до кримінальної відповідальності переважно за кримінальні правопорушення проти власності. Схильні вирішувати особисті питання за рахунок підкупу відповідних службових осіб. Тоді як особи, які вчиняють діяння, відповідальність за яке передбачено у чч. 2-3 ст. 369² КК

України також є переважно одруженими чоловіками (85,3%) зрілого віку (84%), при чому кожен четвертий має вік понад 50 років, громадянами України (99,8%), мають переважно вищу освіту (86%) та задіяні у трудових відносинах (86,5%) переважно на державній службі (70%), мають на утриманні неповнолітніх дітей або хворих членів сім'ї (63%), раніше до кримінальної відповідальності не притягувались, кожен десятий має інвалідність II або III груп.

На підставі аналізу детермінант зловживання впливу у таких сферах, як соціально-економічна, духовна, організаційно-управлінська, нормативно-правова та політична з'ясовано, що: зловживання впливом, як злочинне діяння, що тісно пов'язане з такими корупційними злочинами, як давання і одержання неправомірної вигоди, також є однією зі звичайних, традиційних девіантних форм соціального спілкування між мешканцями нашої держави; погіршення соціально-економічної ситуації у державі, а також власні матеріальні проблеми, котрі витікають з цього, можуть слугувати стимулами відмовитись від вчинення корупційних діянь для істотної частки громадян, оскільки покращення власного благополуччя та благополуччя держави вони вбачають у подоланні корупції. Проте у вітчизняному суспільстві є частка корупціонерів, дуже часто найвищого рангу, які на тлі війни прагнуть до отримання надприбутків за допомогою корупційних оборудок для підтримання свого високого статусу. Це, зокрема, стосується корупційних схем при матеріальних постачаннях ЗСУ та незаконних дій з гуманітарною допомогою; на тлі повномасштабної агресії російської федерації в нашій державі відбувається процес поляризації суспільства. Так, одна частина громадян (понад 50%) гуртується навколо мети збереження держави шляхом, зокрема, утримання від вчинення різноманітних корупційних діянь. У той час як інша частина суспільства (близько 33%), переважно ті, хто прихильно ставиться до корупційних практик, навпаки, для поліпшення свого матеріального становища може

частіше звертатись до вчинення різноманітних корупційних діянь, у тому числі й зловживання впливом.

У другому розділі досліджуються заходи запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом на двох основних рівнях – загальносоціальному та спеціально-кримінологічному.

З метою удосконалення механізму запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом на загальносоціальному рівні, зважаючи на положення Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки, пропонується здійснити наступні заходи:

- розробити та впровадити у тих сферах де відбувається взаємодія фізичних і приватних юридичних осіб з органами державної влади і місцевого самоврядування таких практик, що унеможливають корупційні відносини. Великою мірою це стосується необхідності подальшого підвищення рівня цифровізації послуг, що надаються громадянам та юридичним особам;

- налагодити систему постійного та ефективного діалогу органів державної влади і місцевого самоврядування з представниками бізнес-структур в частині того, що використання законних, а не корупційних схем ведення бізнесу є набагато вигіднішим у довгостроковій перспективі як для самого суб'єкта господарювання, так і для загального розвитку підприємництва в державі, залучення іноземних інвестицій;

- постійно проводити за допомогою ЗМІ інформаційних кампаній спрямованих на роз'яснення населенню шкідливості корупційних практик не лише на вищому, але й на низовому, побутовому рівнях. До цього процесу доцільно залучати осіб, які користуються авторитетом та повагою у суспільстві з числа військових, волонтерів, письменників, правників, суспільно-політичних діячів та інш., а також відповідних фахівців з провідних демократичних країн.

Наголошується, що на спеціально-кримінологічному рівні важливими елементами механізму запобігання кримінально протиправним зловживанням

впливом є профілактика випередження, профілактика обмеження, профілактика усунення та профілактика захисту. Профілактику випередження доцільно застосовувати у сферах створення, впровадження і використання новітніх цифрових технологій (у т.ч. штучного інтелекту); надання цифрових послуг; обігу криптовалют тощо. Обмежувальні профілактичні заходи на сьогодні доцільно спрямовувати, зокрема, на дві категорії осіб: 1) осіб, які підлягають мобілізації на військову службу; 2) осіб, які мають повноваження щодо впливу на вирішення питання стосовно мобілізації чи отримання відстрочки від мобілізації на військову службу (працівники ТЦК, лікарі, роботодавці та інш.). До профілактики усунення слід відносити заходи, що стосуються, зокрема, підвищення якості кадрового підбору на відповідальні посади. Таким інструментом можуть виступати: відкриті конкурси, залучення представників громадськості, використання даних соціологічного моніторингу тощо. До профілактики захисту мають бути віднесені заходи з попередження у загальних рисах потенційних корупціонерів про можливість використання сучасних технологій для виявлення і фіксації, зокрема, фактів пропозиції/прийняття пропозиції або передачі/отримання неправомірної вигоди.

Пропонується при обранні індивідуальних заходів запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом, у першу чергу, враховувати індивідуальні особливості особи, яка може вчинити таке діяння, її поведінку, а також можливі зв'язки та коло оточуючих осіб. Дані, що отримуються внаслідок аналізу особистості слід також враховувати при прогнозуванні її можливої поведінки. До заходів індивідуального запобігання слід включати ті, що матимуть профілактичний вплив на особу та її оточення, а також на конкретні причини та умови, що можуть сприяти вчинення нею зловживання впливом. При цьому важливо сформулювати у зазначених осіб стійкі антикорупційні погляди та установки.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, зловживання впливом, соціально-демографічна характеристика злочинця, детермінація, причини та

умови вчинення кримінального правопорушення, загально-соціальні заходи запобігання, спеціально-кримінологічні заходи запобігання.

SUMMARY

Grigorchuk A.S. Prevention of criminal offences related to the abuse of influence. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Law in the speciality 12.00.08 Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2024.

The scientific work is devoted to the study of criminological characteristics and the development of measures to prevent criminal offences related to the abuse of influence.

In the first section, which deals with the criminological characteristics of influence peddling, the author identifies quantitative and qualitative indicators of the above-mentioned criminal offences, namely, the level, geography, nature, structure, dynamics, and the level of latency. In addition, the author provides a criminological description of the persons who commit such acts, and also investigates the causes and conditions as determinants of criminal offences related to influence peddling.

It is established that three periods can be conditionally distinguished in the dynamics of registered cases of influence peddling: 1) 2011 - 2015 (a rapid increase in the number of cases by more than 10 times from 18 to 208 cases); 2) 2016 - 2022 (stabilisation of the number and fluctuations in the range from 190 to 290 cases); 3) in 2023 (a noticeable increase in the number to more than 400 cases). It has been found that cases of influence peddling in the military sphere, involving the offer or provision of an unlawful benefit to evade conscription for military service under mobilisation, are quite common today. Among the studied verdicts under Article 3692 of the Criminal Code of Ukraine, about 23%, i.e. almost one in four, are such cases. It is stated that the abuse of influence is characterised by a

high latency of 95-99%, and therefore the actual number of cases of criminal abuse of influence can reach from 5000 to 25000 cases per year.

The analysis of the court verdicts studied shows the following ratio of the above methods of influence peddling: 1) giving an undue advantage to a person who can further influence the decision-making process by influencing other officials - 11%; 2) receiving an undue advantage by an official who is a manager for influencing subordinates - 53%; 3) receiving an undue advantage by an official for influencing officials of his/her own or another department or unit with whom the official cooperates in the performance of his/her official duties - 34%; 4) receipt by any person of an undue benefit for influencing officials with whom such person cooperates in the performance of his/her official duties or is in friendly or family relations with such officials - 2%; 5) receipt of an undue benefit for further influence on officials, combined with extortion of such benefit - 2%.

It is proved that the subjects of active and passive bribery to abuse of influence have characteristics inherent in corruption criminals, since they differ from the general population of criminal offenders by their older age, higher level of education and predominant involvement in labour relations. They also differ from each other by these characteristics. Thus, the persons who commit the act for which liability is provided for in part 1 of Article 369² of the Criminal Code of Ukraine are mostly men (87.7%) of mature age (72.5%), citizens of Ukraine (96%), who have equally higher (41%) or secondary (42%) education, and are equally involved or not involved in labour relations (52% and 48%), about one in nine has previously been prosecuted mainly for criminal offences against property. They tend to solve personal issues by bribing relevant officials. Whereas persons who commit the acts for which liability is provided for in Art. 2-3 of Art. 369² of the Criminal Code of Ukraine are also mostly married men (85.3%) of mature age (84%), with one in four being over 50 years old, citizens of Ukraine (99.8%), mostly with higher education (86%) and engaged in labour relations (86.5%), mostly in the civil service (70%), with minor children or sick family members

(63%), have not been previously brought to criminal responsibility, and one in ten has a disability of group II or III.

Based on the analysis of the determinants of influence peddling in such areas as socio-economic, spiritual, organisational, managerial, regulatory and political, the author has found that abuse of influence, as a criminal act closely related to such corruption offences as giving and receiving unlawful benefits, is also one of the usual, traditional deviant forms of social communication between the residents of our country; the deterioration of the socio-economic situation in the country, as well as their own material problems arising from it, may serve as an incentive for a significant number of citizens to refuse to commit corruption, as they see the improvement of their own well-being and the well-being of the state in overcoming corruption. However, there is a share of corrupt officials in Ukrainian society, often of the highest rank, who, amid the war, seek to obtain excessive profits through corrupt practices to maintain their high status. In particular, this applies to corruption schemes in the supply of material to the Armed Forces and illegal actions with humanitarian aid; against the backdrop of the full-scale aggression of the Russian Federation, society is polarising in our country. Thus, one part of citizens (more than 50%) is united around the goal of preserving the state by, among other things, refraining from committing various corrupt acts. On the contrary, the other part of society (about 33%), mostly those who are favourably disposed to corrupt practices, may be more likely to resort to various corrupt practices, including influence peddling, to improve their financial situation.

The second section examines the measures to prevent criminal offences related to the abuse of influence at two main levels - general social and special criminological.

In order to improve the mechanism for preventing criminal offences related to the abuse of influence at the general social level, taking into account the provisions of the State Anti-Corruption Programme for 2023-2025, the following measures are proposed

- develop and implement practices in those areas where individuals and private legal entities interact with public authorities and local self-government bodies that make corruption relations impossible. This largely concerns the need to further increase the level of digitalisation of services provided to citizens and legal entities;

- to establish a system of constant and effective dialogue between state and local authorities and representatives of business structures to ensure that the use of legal rather than corrupt business schemes is much more beneficial in the long run for both the business entity itself and for the overall development of entrepreneurship in the country and attraction of foreign investment;

- to constantly conduct information campaigns with the help of the media aimed at explaining to the population the harmfulness of corrupt practices not only at the top, but also at the grassroots and household levels. It is advisable to involve persons who enjoy authority and respect in society from among the military, volunteers, writers, lawyers, social and political figures, etc., as well as relevant experts from leading democratic countries.

The author emphasises that at the special criminological level, the important elements of the mechanism for preventing criminal abuse of influence are prevention of advancement, prevention of restriction, prevention of elimination and prevention of protection. Prevention of anticipation should be applied in the areas of creation, implementation and use of the latest digital technologies (including artificial intelligence); provision of digital services; circulation of cryptocurrencies, etc. Restrictive preventive measures should be directed, in particular, at two categories of persons: 1) persons subject to mobilisation for military service; 2) persons who have the authority to influence the decision on mobilisation or obtaining a deferral from mobilisation for military service (employees of the TCC, doctors, employers, etc.). Preventive measures should include measures related, in particular, to improving the quality of recruitment for responsible positions. Such tools may include open competitions, involvement of the public, use of sociological monitoring data, etc. Prevention of protection should include measures

to warn potential corrupt officials in general terms about the possibility of using modern technologies to detect and record, in particular, the facts of offering/accepting an offer or transferring/receiving an unlawful benefit.

It is proposed that when choosing individual measures to prevent criminal abuse of influence, first of all, one should take into account the individual characteristics of the person who may commit such an act, his/her behaviour, as well as possible connections and circle of people around him/her. The data obtained from the personality analysis should also be taken into account when predicting their possible behaviour. The individual prevention measures should include those that will have a preventive impact on the person and his/her environment, as well as on the specific causes and conditions that may contribute to the commission of influence peddling. At the same time, it is important to form stable anti-corruption views and attitudes in these persons.

Keywords: criminological characteristics, abuse of influence, socio-demographic characteristics of the offender, determination, causes and conditions of a criminal offence, general social prevention measures, special criminological prevention measures.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Григорчук А.С. До питання визначення детермінант кримінально протиправного зловживання впливом. *Юридична наука*. 2020. №1. Том 2. С. 189-194.
2. Григорчук А.С. Деякі аспекти дослідження географії поширення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 2. С. 154-158.
3. Григорчук А.С. Окремі питання удосконалення механізму запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 7(59). С. 256-261.
4. Григорчук А.С. Аналіз деяких складових кримінологічної характеристики суб'єктів кримінально протиправного зловживання впливом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №12. С. 329 -332. URL: http://lsej.org.ua/12_2023/81.pdf
5. Григорчук А.С. Щодо визначення окремих елементів системи запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 2. С. 76-80.
6. Григорчук А.С. Щодо кримінологічної характеристики предмету та способів вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом. Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 19–20 січня 2022 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 122–124.
7. Григорчук А.С. Деякі питання визначення рівня латентності та ціни кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом. Правові проблеми сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25–26 січня 2023 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 39–41.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	14
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗЛОВЖИВАННЯМ ВПЛИВОМ	24
1.1. Кількісні та якісні показники кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом	24
1.2. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані із зловживанням впливом.....	59
1.3. Причини та умови, що детермінують кримінальні правопорушення, пов'язані із зловживанням впливом	84
Висновки до першого розділу	114
РОЗДІЛ 2. ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ ІЗ ЗЛОВЖИВАННЯМ ВПЛИВОМ	120
2.1. Загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом.....	120
2.2. Спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом ...151	
Висновки до другого розділу.....	180
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191
ДОДАТКИ	217

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРМА – Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів

БЕБ – Бюро економічної безпеки

ВАКС – Вищий антикорупційний суд

ДБР – Державне бюро розслідувань

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

РНБО – Рада національної безпеки і оборони України

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

СБУ – Служба безпеки України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Набуття Україною повноправного членства у Європейському союзі та військовому блоці НАТО багато в чому залежить від того, які успіхи наша країна демонструватиме у подоланні корупційної злочинності. На тлі повномасштабного вторгнення російської федерації значення такої діяльності набуває неабиякої актуальності. Це пов'язано із тим, що даний вид злочинності спричиняє вагомий негативний вплив на функціонування системи державного та муніципального управління, обороноздатність держави, економічні відносини, громадянське суспільство тощо. Тому створення ефективних методик запобігання різним проявам корупційної злочинності на сьогодні має бути одним із пріоритетних напрямів кримінологічних досліджень.

У цьому контексті одними з корупційних проявів, що потребують пильної уваги з боку уповноважених правоохоронних органів, в частині зниження їх реальної кількості, є зловживання впливом, відповідальність за вчинення яких передбачено у ст. 369² КК України. І хоча ці діяння серед облікованих корупційних кримінальних правопорушень не займають провідні місця, але вони є фоновим явищем для корупційної злочинності, у першу чергу, діянь пов'язаних із даванням та/або одержанням неправомірної вигоди.

Так, сукупно з часу набрання чинності ст. 369² КК України, у період з 1 липня 2011 р. до 2023 р. включно, в Україні загалом виявлено 2556 кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом. При чому, продемонструвавши стрімке зростання у період з 2011 р. до 2015 р., коли відбулося збільшення з 18 облікованих фактів до 208 фактів у подальшому кількість виявлених кримінально протиправних зловживань впливом, у період з 2016 до 2022 р., стабілізувалась та перебувала у межах не менше 190 та не більше 290 фактів на рік. Водночас, у 2023 р. відбулося помітне збільшення до 411 зареєстрованих випадків. При чому, реальна кількість випадків кримінально протиправного зловживанням впливом може

досягати від 5000 до 25000 фактів на рік. А мінімальна шкода від таких кримінальних правопорушень становить приблизно 500-800 млн. доларів США на рік. Тобто можна сказати, що майнова та соціальна шкода від таких кримінально протиправних посягань є досить значною.

Вказане свідчить, що у контексті боротьби з корупцією існує необхідність щодо наукового пошуку напрямів та способів підвищення ефективності заходів запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом.

Суттєвий внесок у становлення та розвиток теоретичних положень кримінологічної науки в частині запобігання корупційній злочинності здійснили такі, зокрема, вітчизняні вчені, як: О.Ю. Бусол, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, Т.О. Давидова, В.С. Дженчако, О.О. Дудоров, А.П. Закалюк, М.В. Кікалішвілі, Е.М. Кісілюк, А.В. Коваленко, Д.Ю. Кондратов, О.В. Легка, В.О. Мартиненко, М.О. Маршуба, Д.С. Машлякевич, І.Є. Мезенцева, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, І.С. Огерук, Є.О. Письменський, М.І. Хавронюк, О.В. Шевченко, О.Ю. Шостко та ін.

При чому особливо слід відмітити наступні дисертаційні дослідження, присвячені окремим питанням зазначеної тематики: А.В. Коваленка («Запобігання зловживання владою або службовим становищем працівниками органів внутрішніх справ України», 2012), О.Ю. Бусола («Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період», 2014), В.О. Мартиненка «Запобігання зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями», 2019), В.С. Дженчако «Кримінологічна характеристика та запобігання привласненню, розтраті або заволодінню чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем», 2021).

Проте, незважаючи на істотні наукові надбання зазначених вчених у розробку та вдосконалення різних кримінологічних аспектів протидії корупційним кримінальним правопорушенням, у доктрині відсутні окремі дослідження, що стосуються кримінологічної характеристики та запобігання

кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом.

Слід також відзначити, що у доктрині відсутні окремі праці стосовно шляхів розв'язання практичних проблем, котрі виникають під час запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом та обумовлені наслідком широкомасштабної агресії російської федерації, а також суттєвими організаційно-структурними перетвореннями, що відбулися у тих правоохоронних органах, які уповноважені вживати заходів із запобігання та протидії корупційній злочинності.

Вищевикладене свідчить, що проведення комплексного кримінологічного дослідження з питань кримінологічної характеристики та запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом є досить актуальним та своєчасним, зважаючи на необхідність подальшого покращення результатів, які демонструє наша країна в частині зниження рівня корупційної злочинності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Роботу виконано відповідно до: Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2022 року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 942 від 07.09.2011 р.; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки., схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 р. № 756-р; тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11.06.2020 р. №454, та наукової теми Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є створення науково обґрунтованої системи запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом, розроблення на цій основі пропозицій з удосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- визначити кримінологічні показники кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом;
- розробити кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють кримінально протиправні зловживання впливом;
- визначити детермінанти вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом;
- визначити систему суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом;
- запропонувати загальносоціальні заходи запобігання зловживанням впливом;
- охарактеризувати спеціально-кримінологічні заходи запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 369² КК України;
- визначити індивідуальні заходи запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом.

Предметом дослідження є запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склав комплекс наступних загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання: *діалектичний* метод дозволив дослідити кримінологічну характеристику корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом (підрозділи 1.1-1.3); *формально-логічний* метод використовувався для обґрунтування пропозицій, висловлених у дисертаційному дослідженні, а також для з'ясування змісту окремих понять і термінів (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1-2.2); *догматичний* метод дозволив з'ясувати

зміст нормативних актів, що сприяло виявленню містимих у них недоліків та протиріч, та, відповідно, сформулювати пропозиції стосовно їх усунення (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2.); метод *системного аналізу* було використано під час дослідження системно-структурних зав'язків між правоохоронними органами, що здійснюють запобіжну діяльність, що сприяло розробці ефективних засобів запобігання досліджуваному негативному явищу (підрозділи 2.1, 2.2); *соціологічні* методи (анкетування, контент-аналіз) використано для анкетування працівників правоохоронних органів та дослідження і узагальнення вироків суду (підрозділи 1.1-1.3, 2.1-2.2); *статистичний* метод сприяв опрацюванню офіційних статистичних даних Державної судової адміністрації України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора України, НАЗК тощо (підрозділи 1.1-1.3, 2.1).

Емпіричну базу дослідження склали: статистичні дані Державної судової адміністрації України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора України; матеріали 185 вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень, постановлених судами першої інстанції різних областей України; результати анкетування 184 працівників Державного бюро розслідувань, Національної поліції та прокуратури Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Кіровоградської та Полтавської областей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним кримінологічним дослідженням монографічного рівня, що присвячене розв'язанню теоретичних і прикладних проблем запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом. У дослідженні сформульовано низку нових наукових положень і висновків, зокрема:

вперше:

– для підвищення ефективності РНБО у сфері захисту національної безпеки і оборони нашої держави пропонується покласти завдання із

координації та контролю за діяльністю органів виконавчої влади із усунення детермінант корупційної та іншої злочинності, яка загрожує національній безпеці та обороні України. Для цього п. 8 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» доцільно викласти у наступному вигляді: «координує і контролює діяльність органів виконавчої влади із *запобігання* корупції, ...»);

– пропонується до переліку видів нормативних актів, що не можуть бути предметом лобювання (ст. 8 Закону України «Про лобювання») нормативний акт, що стосується декриміналізації корупційних кримінальних правопорушень;

– обґрунтовано, що актуальною є профілактика випередження кримінально протиправних зловживань впливом у таких, зокрема, сферах як: створення, впровадження і використання новітніх цифрових технологій (у т.ч. штучного інтелекту); надання цифрових послуг; обігу криптовалют тощо. У цьому контексті пропонується у ч. 4 ст. 55 Закону України «Про запобігання корупції» закріпити обов'язковість здійснення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів, що регламентують суспільні відносини у зазначених сферах;

удосконалено:

– положення про те, що у сучасних реаліях потребує перегляду суб'єктний склад осіб, на яких поширюють антикорупційні обмеження. Так, істотні можливості до зловживання впливом мають помічники народних депутатів України, водночас такі обмеження на них не поширюються. А зважаючи на децентралізаційні процеси в державі, що призвело до істотного збільшення місцевих бюджетів, вищого рівня корупціогенності досягли деякі посади у комунальних органах, котрі мають доступ до поділу відповідних коштів. Це стосується, наприклад, посад в юридичних особах приватного права, у статутному капіталі яких комунальна частка власності перевищує 50%;

– позицію, що до нормативно-правових детермінант зловживання

впливом можна віднести, зокрема: проблему доведення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України, через відсутність чіткої визначеності того, хто може бути суб'єктом цього злочину; складність антикорупційного законодавства та його постійні зміни; відсутність ефективного нормативного механізму демократичного контролю з боку громадськості над управлінською діяльністю посадових осіб, що безпосередньо сприяє вчиненню останніми корупційних діянь, зокрема й зловживань впливом;

дістало подальшого розвитку:

- пропозиція щодо доповнення ст. 369² КК України новим кваліфікованим видом, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення зловживання впливом в умовах воєнного або надзвичайного стану;

- положення, що для нейтралізації та усунення детермінант кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом, на загальносоціальному рівні, зважаючи на положення Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки, бажано першочергово здійснити наступні заходи: 1) розробити та впровадити у тих сферах де відбувається взаємодія фізичних і приватних юридичних осіб з органами державної влади і місцевого самоврядування таких практик, що унеможливають корупційні відносини. Великою мірою це стосується необхідності подальшого підвищення рівня цифровізації послуг, що надаються громадянам та юридичним особам; 2) налагодити систему постійного та ефективного діалогу органів державної влади і місцевого самоврядування з представниками бізнес-структур в частині того, що використання законних, а не корупційних схем ведення бізнесу є набагато вигіднішим у довгостроковій перспективі як для самого суб'єкта господарювання, так і для загального розвитку підприємництва в державі, залучення іноземних інвестицій; 3) постійне проводити за допомогою ЗМІ інформаційних кампаній спрямованих на роз'яснення населенню шкідливості для держави в цілому корупційних практик не лише на вищому, але й на

низовому, побутовому рівнях. До цього процесу доцільно залучати осіб, які користуються авторитетом та повагою у суспільстві з числа військових, волонтерів, письменників, правників, суспільно-політичних діячів та ін., а також відповідних фахівців з провідних демократичних країн;

- пропозиція щодо доцільності уніфікації використання таких близьких за суттю і змістом понять як «особа, яка займає відповідальне становище» та «особа, які займає особливо відповідальне становище» і «посада з високим рівнем корупційних ризиків» та «посада з підвищеним рівнем корупційних ризиків».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

- *правотворчості* – для вдосконалення законодавства в частині кримінальної відповідальності за зловживання впливом;

- *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом;

- *навчальному процесі* – положення та висновки дисертації можуть використовуватись при викладанні навчальних дисципліни «Кримінологія», «Кримінальне право»;

- *науково-дослідній роботі* – для продовження наукових досліджень у галузі кримінології, зокрема стосовно дослідження детермінант зловживання впливом, та подальшій розробці заходів запобігання правоохоронними органами зазначеним кримінальним правопорушенням.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації, теоретичні і практичні висновки оприлюднені на двох міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність» (м. Київ, 19–20 січня 2022 р.); «Правові проблеми сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 25–26 січня 2023 р.).

Публікації. Результати дослідження викладено у п'яти наукових

статтях, чотири з яких опубліковано у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, одна стаття – у науковому періодичному виданні іншої держави, та двох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлюються метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, які містять п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і двох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, з яких основний текст дисертації займає 176 сторінок, список використаних джерел (228 найменувань) – 26 сторінок, додатки – 10 сторінок.

РОЗДІЛ 1

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗЛОВЖИВАННЯМ ВПЛИВОМ

1.1. Кількісні та якісні показники кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом.

Сутність будь-якого кримінально протиправного діяння найкраще розкривається за допомогою здійснення його кримінологічної характеристики, тобто дослідження та з'ясування найбільш значущих кількісних та якісних показників вчиненого кримінального правопорушення, властивостей особи, яка його вчинила, а також детермінант, що продукують відповідне діяння. У подальшому, спираючись на дану характеристику, можна розробляти ефективні заходи запобігання відповідному кримінальному правопорушенню. Сказане повною мірою стосується і кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом.

Дозволимо у цьому контексті погодитись із думкою О.М. Литвинова, що «за останні півстоліття фактично жодна кримінологічна робота не розроблялась без формування кримінологічної характеристики відповідного виду злочину і рекомендацій з використання її даних для вибору найбільш ефективних форм і методів профілактичної діяльності» [127, с. 582-583].

Одним із перших серед вітчизняних кримінологів запропонував поняття «кримінологічна характеристика» Л.М. Давиденко, який під останньою розумів сукупність тих властивостей злочинних діянь та особистісних особливостей злочинців, які важливі для розуміння причин, що обумовили певні злочини, а також для розробки заходів протидії та запобігання цьому виду злочинів [49, с. 16]. Наведене визначення окреслює загальні ознаки, що відрізняють дану категорію від інших, містить вказівку

на цілі кримінологічної характеристики, а саме розуміння причин, що обумовили певні злочини, а також розробку запобіжних заходів[34, с. 75].

Важливість розгляду кримінологічної характеристики будь-якого злочинного діяння полягає у тому, що вона є основною категорією науки кримінології, котра має пряме відношення до кримінологічного впливу. Жодне із запропонованих в якості компенсації нововведень не може замінити або покращити реалізацію функцій і задач, притаманних кримінологічній характеристиці кримінальних правопорушень – акумулювати опис характерних, типових якостей, властивостей та ознак кримінальних правопорушень й бути основою для розробки науково-практичних рекомендацій щодо їх профілактики[127, с. 583].

Проте стосовно змісту поняття кримінологічної характеристики варто відзначити, що існує декілька підходів стосовно його складових.

Як зазначає Л.М. Давиденко, що термін «кримінологічна характеристика» трактується вченими по-різному, хоча саме визначення цього поняття і його елементів має важливе теоретичне і практичне значення для вирішення проблем попередження злочинності [50, с. 192-196].

Що стосується структури кримінологічної характеристики, то І.М. Даньшин першим запропонував кримінологічну характеристику злочинів обмежити даними про сукупність статистично значущих показників злочинності і особистість злочинців. Він вважав, що причини і умови вчинення злочинів, заходи попередження виходять за рамки кримінологічної характеристики [53, с. 36]. На сьогодні позицію «вузького» трактування змісту поняття «кримінологічна характеристика» підтримують, зокрема, такі кримінологи як А.Б. Блага, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, М.І. Фіалка.

Наприклад, О.Г. Кальман вважає, що кримінологічна характеристика охоплює кількісно-якісні статистично значущі показники про злочини і особу злочинця, які відображають ступінь їх суспільної небезпечності[84, с. 184]. На думку А.Ф. Зелінського «кримінологічна характеристика — це комплексне поняття, яке визначає поширеність відповідної протиправної поведінки, її

різновидів, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час вчинення, а також особливості особистості суб'єктів злочинів. Тобто поняття «кримінологічна характеристика злочинності» охоплює кількісні та якісні показники стану того або іншого виду злочинності та відомості про особистість злочинця» [77, с. 164]. А М.І. Фіалка, взагалі пропонує підхід за якого в межах кримінологічної характеристики немає жодної потреби розглядати не тільки детермінанти злочинності та систему протидії злочинності, але і особистість злочинця [202, с. 241].

Прихильники «широкого» трактування поняття «кримінологічна характеристика» В.О. Глушков та П.М. Коваленко вважають, що до набору показників кримінологічної характеристики необхідно також долучати і фактори, що призвели до вчинення кримінальних правопорушень [35, с. 35].

А В.М. Руфанова та О.О. Титаренко до кола об'єктів кримінологічної характеристики відносять: аналіз кількісно-якісних показників окремої групи кримінальних правопорушень, кримінологічно-значущих груп ознак особи злочинця; криміногенні детермінанти, які обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень; встановлення кореляційного зв'язку між соціальними, економічними, політичними, організаційно-управлінськими причинами та умовами вчинення конкретних кримінальних правопорушень [181, с. 24].

А О.М. Литвинов пропонує до поняття «кримінологічна характеристика» включати такі групи елементів: дані про предмет кримінально протиправного посягання, дані про особу злочинця, мотив та мету кримінального правопорушення; дані про особу потерпілого; дані, які характеризують кримінологічну ситуацію вчинення кримінального правопорушення, статистичну поширеність кримінальних правопорушень; дані про соціальні умови кримінального правопорушення (соціально-політична, соціальна економічна; час; географія; соціальне середовище тощо); ознаки, які визначають специфіку діяльності із попередження кримінальних правопорушень (причини кримінальних

правопорушень; наслідки кримінальних правопорушень; механізм кримінального правопорушення; обставини, що сприяють кримінальним правопорушенням) [127, с. 583].

Для того, щоб обрати підхід, за допомогою якого доцільно здійснити кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом слід з'ясувати, що являє собою термін «характеристика».

Так, згідно Академічного тлумачного словника української мови даний термін означає опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого-, чого-небудь, а також і показники якості, стану і та ін. чогось [29]. У кримінології це, передусім, опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак певного виду злочинів необхідних для розробки ефективних заходів запобігання такого роду протиправним діянням[219, с. 59]. Так само вважає і дослідниця категорії «кримінологічна характеристика» О.В. Тихонова, яка зазначає, що характеристика являє собою інформацію стосовно найбільш загальних якостей, притаманних досліджуваному явищу[197, с. 246].

Тобто характеристика певного явища відносно такої науки як кримінологія повинна мати прив'язку до її предмету.

До предмету кримінології входять наступні елементи: злочинність як соціально-правове явище; злочинні прояви; особа злочинця; детермінація злочинності; запобігання злочинності[113, с. 9]. З цього розуміння випливає, що предмет є дещо ширшим ніж складові кримінологічної характеристики кримінально протиправного діяння, оскільки до нього входять і заходи запобігання злочинності, котрі не повинні бути складовою кримінологічної характеристики.

Оскільки, як зазначає В.С. Щирська у жодному разі елементами кримінологічної характеристики злочинів не слід уважати запобіжні (попереджувальні, профілактичні) заходи[219, с. 62]. Цю позицію вона обґрунтовує посилаючись на О. І. Зазимко, яка вважає, що кримінологічна

характеристика є початковим етапом процесу розробки та реалізації заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням. Тобто можна стверджувати, що кримінологічна характеристика, з одного боку, а розробка та реалізація профілактичних заходів – з іншого, є цілісним комплексом із запобігання кримінальним правопорушенням [70, с. 26]. Але враховуючи, що кримінологічна характеристика все одно має широке предметне коло, постає питання: чи може зміст кримінологічної характеристики кримінально протиправного діяння дещо виходити за зміст предмету кримінології?

З приводу цього доцільним буде врахувати думку Л. М. Давиденка, який пропонує обмежити набір елементів кримінологічної характеристики тільки тими, що важливі для розуміння причин, які обумовили певні кримінальні правопорушення, а також для розробки попереджувальних заходів [50, с. 193]. Водночас, важливо зауважити, що на думку О.Г. Кальмана кримінологічна характеристика будь-яких груп (видів) злочинів не може бути однаковою і залежить від їх особливостей, а тому сукупність показників її елементів може бути різною [84, с.48-49]. Тобто кримінологічна характеристика зловживання впливом має враховувати особливості складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України.

Тому правильно вважає О.М. Литвинов, що «включення в кримінологічну характеристику злочинів елементів, які «запозичені» із кримінально-правової або криміналістичної та інших характеристик, цілком природний процес, корисний і виправданий, якщо вони мають кримінологічне значення. У цьому зв'язку представляється правильним вести мову не стільки про самостійну систему кримінологічних ознак злочинів, скільки про вивчення певної сукупності ознак, значимих і для кримінології, і для інших наук, але в іншому аспекті, обумовленому специфікою цілей і завдань формування відповідної галузевої характеристики та окремої системи знань. Кримінологічна характеристика специфічна за своєю суттю. Хоча її елементи забезпечують пізнання елементів складу злочину і обставин злочинної діяльності, вона їх не повторює. Наведення елементів

кримінологічної характеристики побудовано так, що вони несуть інформацію, яка має суто кримінологічне значення: пошукове та профілактичне. Ключові кримінально-правові та криміналістичні поняття в кримінологічній характеристиці використовуються лише як правова оболонка для наповнення її кримінологічним змістом»[127, с. 584-585]. У цьому контексті ми згодні з В.С. Щирською, що найбільш оптимальною є визначати кримінологічну характеристику як систему відомостей, показників, даних, ознак про певний вид кримінального правопорушення, що має значення для його запобігання[219, с. 60].

Тобто конкретний зміст кримінологічної характеристики, як зазначає О.М. Литвинов, полягає у виявленні всіх ознак, які складають у своїй сукупності та взаємозв'язку її структуру. Тут можна виділити наступні групи елементів: кримінологічно значимі ознаки кримінального правопорушення; дані, які характеризують кримінологічну ситуацію вчинення кримінального правопорушення; ознаки, які визначають специфіку діяльності із попередження кримінальних правопорушень[127, с.584].

Слід відзначити, що криміналізація зловживання впливом обумовлена тим, що вона має на меті запобігти корупційній поведінці осіб, які знаходяться «по сусідству з владою» і створюють атмосферу корупції, прагнучи отримати прибуток від своїх посад. Цей так званий «фон корупції» атакує ті самі захищені законні інтереси, а саме прозорість і неупередженість органів державної влади, а також продукує хабарництво та інші пов'язані з корупцією злочини[228, с. 21]. Тобто зловживання впливом є фоновим явищем щодо інших корупційних діянь, у першу чергу пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди.

Отже, що стосується кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом, то важливим елементом кримінологічної характеристики має бути аналіз властивостей неправомірної вигоди, яка виступає у різних складах ст. 369² КК України предметом та засобом вчинення відповідних діянь.

Важливе кримінологічне значення повинна мати також характеристика способів та прийомів вчинення кримінально протиправних зловживань впливом, оскільки їх розуміння дозволить на спеціально-кримінологічному рівні розробити належні заходи запобігання можливій реалізації злочинцями таких способів і прийомів[61, с. 34].

Що стосується традиційних кримінологічних ознак, то їх як і будь-яке інше негативне соціальне явище, можна оцінювати за допомогою якісних та кількісних критеріїв, головними з яких є: 1) рівень злочинності; 2) коефіцієнти злочинності; 3) динаміка злочинності; 4) географія злочинності; 5) структура злочинності; 6) характер злочинності; 7) «ціна» злочинності; 8) стан злочинності[219, с. 63]. Вищенаведені критерії мають назву «показники злочинності». Крім того, окремо слід проаналізувати також кримінологічну характеристику особи, яка зловживала впливом, а також характеристику детермінант, які сприяють вчиненню цього кримінально протиправного діяння.

Отже, з метою створення повної та якісної кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливу у цьому підрозділі дисертаційного дослідження буде проаналізовано кількісні та якісні дані аналізованого кримінально протиправного діяння, а також дані, що характеризують неправомірну вигоду у якості предмету та засобу зловживання впливом, прийоми та способи зловживання впливом. В окремих підрозділах буде здійснено кримінологічну характеристику особи, яка зловживала впливом, а також окреслено коло детермінант, що продукують аналізоване кримінально протиправне діяння.

Розглядаючи поняття «показники злочинності» звернемо увагу на їх визначення запропоноване А.П. Закалюком, який розуміє під останніми цифрові величини, які характеризують зовнішню сторону злочинності на відміну від ознак чи властивостей, які характеризують змістовну (якісну) сторону. Показники злочинності підлягають вимірюванню для отримання уявлення про її розміри, міру змінюваності, ймовірність та величину

майбутнього прояву, а також для розроблення відповідно до цього предметних заходів щодо запобігання та протидії злочинним проявам[71, 156].

М.І. Фіалка під показниками злочинності розуміє сукупність основних статистичних характеристик злочинності, що дають можливість здійснити кількісно-якісне вимірювання даного явища, а саме: створити уявлення про її розміри, міру змінюваності, ймовірність та величину майбутнього прояву, а також для розроблення відповідно до цього предметних заходів щодо запобігання та протидії злочинним проявам[203, с. 361]. Водночас на сьогодні, враховуючи заміну законодавчого поняття у КК України «злочин» на «кримінальне правопорушення» є підстави називати аналізовані цифрові значення «показники кримінальних правопорушень».

На думку О.Г. Кулика показниками кримінальних правопорушень є підсумовані кількісні значення, які відображають стан, структуру та динаміку кримінальних правопорушень, окремих груп та видів кримінальних правопорушень за певний період часу на певній території[119, с. 2]. Як бачимо, за своєю суттю два види показників особливо не відрізняються, а тому досліджуючи показники такого явища як злочинність ми ототожнюємо їх з показниками кримінальних правопорушень, до яких відноситься і зловживання впливом.

До основних показників злочинності, що піддаються статистичному вимірюванню А.П. Закалюк відносить рівень, інтенсивність, динаміку, структуру, географію. Спеціальними кримінологічними дослідженнями вимірюються й інші показники злочинності, наприклад: «ціна» злочинності, тобто збитки, які вона заподіює, та витрати на протидію їй; міра зв'язку злочинності з окремими чинниками, що її обумовлюють; латентність, яка означає прихованість, невиявленість певної частини злочинності тощо[71, 156].

Слід також відзначити, що на показники кримінологічної характеристики існує багато поглядів. Їх називають кількісними і якісними,

кількісно-якісними, якісно-кількісними, статистично-якісними; кримінально-статистичними тощо. Переважно вони визначаються з певною долею свавілля кожним дослідником. Тому дане питання потребує пильної уваги вчених та подальшої розробленості[51, с. 108].

З цього приводу ми підтримуємо позицію М.І. Фіалки, який поділяє показники злочинності на кількісні та якісні. На думку вченого «кількісні показники характеризують загальні обсяги злочинності і мають кількісне вираження. До них відносять рівень злочинності, рівень судимості, ціну злочинності, коефіцієнти злочинності та динаміку злочинності» [203, с. 361]. Тоді як якісні показники «характеризують внутрішні особливості цього явища, закономірності її розвитку і визначаються в розрахунку на одиницю сукупності. До якісних показників відносять структуру злочинності, характер злочинності та географію злочинності»[203, с. 364]. Аналіз статистичних даних щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом доцільно проводити саме за вищенаведеними кількісними та якісними показниками.

Але для початку відзначимо, що «кримінальна відповідальність за зловживання впливом існувала в Україні віддавна – такі дії охоплювалися статтями КК про отримання та давання хабара (статті 368 та 369 КК України). Тому доповнення КК ст. 369¹ «Зловживання впливом» згідно із Законом від 11 червня 2009 р. №1508-VI означало не встановлення відповідальності за такі дії, а виділення їх у спеціальну статтю. Вона була чинною лише з 1 по 5 січня 2011 р. Проте, будучи статтею, яка передбачала меншу карність відповідних дій, отримала зворотну дію. Всі діяння, які полягали у зловживанні впливом та були вчинені по 5 січня 2011 р. включно, підлягали перекваліфікації на ст. 369¹, якщо вони були раніше кваліфіковані за статтями про «хабарництво». В період з 5 січня до 1 липня 2011 р. в Україні не діяла окрема стаття КК, що передбачала б відповідальність за зловживання впливом – відповідні дії знову охоплювалися статтями про «хабарництво». З 1 липня 2011 р. набрала чинності ст. 369² «Зловживання впливом», введена законом від 7 квітня

2011 р. №3207-VI, яка, зі змінами, діє дотепер. Ця стаття передбачає спеціальну норму щодо норм про «хабарництво», встановлює менш суворе покарання та також має зворотну дію щодо посягань, вчинених у період до 1 липня 2011 р. Всі посягання, які полягають у зловживанні впливом, вчинені після 1 липня 2011 р., підлягають кваліфікації за ст. 369² у редакції, яка діяла на час вчинення відповідних дій» [98, с. 168]. І у своїй роботі ми будемо аналізувати кількісно-якісні показники саме діянь, передбачених ст. 369² КК та відповідні кримінологічні характеристики осіб, які їх вчинили, оскільки й у такому разі вибірка буде понад 10 років, що є достатнім для дисертаційного дослідження з кримінології.

Отже, рівень вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом є першим кількісним показником, що буде проаналізовано.

Під рівнем злочинності розуміється показник, що визначається із кількості кримінальних правопорушень, вчинених на тій чи іншій території з урахуванням числа мешканців на певний період часу [110, с. 57]. Тобто це абсолютна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили, на певній території за конкретний проміжок часу (місяць, квартал або рік). Основними показниками, що характеризують рівень злочинності, є кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та кількість виявлених осіб, що вчинили кримінальні правопорушення [203, с. 361].

Для початку відзначимо, що «висока латентність корупційної злочинності змушує критично ставитися до даних офіційної статистики, проте отримати уявлення про її основні кількісно-якісні характеристики, виходячи із статистичних даних, все ж таки можна» [96, с. 142]. Тому ми спочатку приділимо увагу офіційним статистичним даним, а у подальшому, під час розгляду питань щодо латентної злочинності, спробуємо з'ясувати реальний рівень зловживань впливом.

Для цього доцільно використовувати статистичні дані Генеральної прокуратури України щодо абсолютної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень з 2013 по 2023 роки. Це пов'язано з тим, що до 2012 р. включно статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення узагальнювалась у МВС України та оприлюднювалась по окремим злочинам та групам злочинів загалом. Кримінальне правопорушення, передбачене ст.369² КК України, не входило до числа тих, дані про кількість яких оприлюднювались, та й саму статтю було включено до КК України лише у 2011 р. Офіс Генерального прокурора України періодично (щомісяця, за рік) оприлюднює загальнодержавні звіти «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування» з яких можна отримати дані про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень загалом, по групам кримінальних правопорушень за Розділами Особливої частини КК України та по кожному кримінальному правопорушенню окремо[91, с. 31-32]. У цих звітах містяться також показники ефективності досудового розслідування зареєстрованих кримінальних правопорушень. Це стосується і кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом. Проте слід відзначити, що дані звіти не відображають показники зареєстрованих кримінальних правопорушень окремо по частинам статей КК України.

Так, у 2013 р. в Україні було зареєстровано 94 кримінальних правопорушення, передбачених ст.369² КК України, у 2014 р. – 131, у 2015 р. – 208, у 2016 – 254, у 2017 р. – 249, у 2018 р. – 285, у 2019 – 193, у 2020 р. – 193, у 2021 р. – 249, у 2022 р. – 220 та у 2023 р. – 411 [190] фактів. Крім того, за даними Д.С. Машлякевича у 2011 р. зареєстровано 18, а у 2012 р. 51 діянь, відповідальність за вчинення яких передбачено у ст. 369² КК [133, с. 123]. Отже, сукупно з часу набрання чинності ст.369² КК України, у період з 1 липня 2011 р. до 2023 р. включно, в Україні загалом виявлено 2556 кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом, з них за останні п'ять років сукупно виявлено 1266 фактів.

Про ефективність діяльності із кримінального провадження щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень свідчить, зокрема, показник оголошених за вчинення кримінально протиправного зловживання впливу підозр у звітних періодах. Так, у 2013 р. підозри було оголошено по 80 фактам, у 2014 р. по 120 фактам, у 2015 р. по 176 фактам, у 2016 р. по 197 фактам, у 2017 р. по 203 фактам, у 2018 р. по 209 фактам, у 2019 р. по 146 фактам, у 2020 р. по 128 фактам, у 2021 р. по 159 фактам, у 2022 р. по 136 фактам та у 2023 р. по 273 фактам[190]. Загалом за цей період підозр у звітних періодах було оголошено по 1827 провадженням, що складає приблизно 73,5% серед виявлених за цей період кримінальних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачено у ст. 369² КК. Зважаючи, що за цей же період часу серед загалом 184888 виявлених кримінальних правопорушень з Розділу XVII Особливої частини КК України частка кримінальних правопорушень, у яких особам було вручено повідомлення про підозру у звітних періодах склала лише 34 % (63014), то можна сказати, що на стадії досудового розслідування ефективність швидкого розкриття та розслідування розгляданого злочинного діяння є однією з найкращих серед кримінальних правопорушень цієї групи. Підозри за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом вчасно оголошуються приблизно по трьом серед чотирьох виявлених фактів. Тоді як серед всіх кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг підозри вчасно оголошуються лише по третині серед зареєстрованих фактів.

Цікаво також звернутись до статистичних даних щодо того, яка частка із зареєстрованих кримінальних проваджень направлено до суду з обвинувальним актом. Так, за період з 2013 р. до 2023 р. включно, із загальної кількості зареєстрованих 2487 фактів до суду направлено з обвинувальним актом 1457 кримінальних проваджень за ст. 369² КК України або 59 %. Тоді як частка проваджень щодо всіх кримінальних правопорушень, відповідальність

за вчинення яких передбачено Розділом XVII Особливої частини КК України, складає лише 27 % (50106 зі 184888).

Водночас слід відмітити, що з 2014 р. до 2023 р. частка таких проваджень демонструє тенденцію до зниження: 2014 р. – 82,4%, 2015 р. – 76,9%, 2016 р. – 70,5%, 2017 р. – 65,1%, 2018 р. – 60,7%, 2019 р. – 62,7%, 2020 р. – 57%, 2021 р. – 50,2%, 2022 р. – 41,4% та 2023 р. – 43,1%. Наведені дані свідчать, що частка кримінальних проваджень за ст. 369² КК України направлених до суду з обвинувальним актом порівняно із зареєстрованими поступово наближається до середньої частки, властивій провадженням по всім кримінальним правопорушенням з Розділу XVII Особливої частини КК України.

Що стосується кількості виявлених осіб, які вчинили зловживання впливом, то ці дані містяться у Єдиному звіті про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, що оприлюднюється з 2016 р. За даними вищеназваного звіту у 2016 р. в Україні виявлено 189 осіб, які вчинили зловживання впливом, у 2017 р. – 171 особу, у 2018 р. – 163 осіб, у 2019 р. – 130 осіб, у 2020 р. – 115 осіб, у 2021 р. – 134 особи, у 2022 р. – 98 осіб та у 2023 р. – 180 осіб[67]. Загалом, за період з 2016 до 2023 року в Україні виявлено 1182 особи, які вчинили кримінальне правопорушення, відповідальність за яке передбачено у ст. 369² КК України.

Для складення повної картини ефективності роботи правоохоронних органів щодо притягнення виявлених осіб до кримінальної відповідальності доцільно проаналізувати такий кількісний показник як рівень судимості. Він являє собою дані про кількість осіб засуджених за вчинення відповідного кримінального правопорушення, зокрема й зловживання впливом.

Рівень судимості можна визначити на основі даних, що містяться у щорічному Звіті про кількість осіб засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання. Розгляданий звіт укладається органами Державної судової адміністрації на підставі узагальнення

«Статистичних карток на підсудного (обвинуваченого)» (так званій формі №6). Даний показник завжди нижчий, ніж рівень злочинності, оскільки до цієї кількості не включаються особи, яких було виправдано або визнано неосудними, а також особи, справи щодо яких було закрито за різними підставами. У вільному доступі на офіційному сайті Судової влади України містяться вищевказані звіти починаючи з 2008 р.[91, с. 33]. З позитивного боку слід відмітити, що у цих звітах дані подаються стосовно кількості засуджених по кожній окремій частині відповідної статті КК України. Отже, характеризуючи загальнодержавний рівень судимості за вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного зі зловживанням впливом (ст. 369²) КК України є можливість проаналізувати дані за останні 10 років з 2014 р. до 2023 р. включно.

Отже, у 2014 р. за ст. 369² КК України було засуджено 60 осіб, у 2015 р. – 100 осіб, у 2016 р. – 144 особи, у 2017 р. – 149 осіб, у 2018 р. – 165 осіб, у 2019 р. – 143 особи, у 2020 р. – 76 осіб, у 2021 р. – 117 осіб, у 2022 р. – 86 осіб та у 2023 р. – 119 осіб [191]. Таким чином, за період 2014 – 2023 р., в Україні за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом загалом було засуджено 1099 осіб.

Як справедливо відзначає Д.С. Машлякевич, що «злочинність через її соціальний характер та історичну мінливість необхідно досліджувати як явище, що рухається і змінюється у часі й просторі як у цілому, так і у своїх структурних частинах. Тому стан і структуру цього негативного соціального явища необхідно аналізувати й у динаміці. Відповідні зміни характеризує такий показник, як динаміка злочинності, тобто відношення рівня й структури злочинності певного періоду до рівня та структури злочинності іншого періоду. Під час аналізу динамічних рядів злочинності за тривалі проміжки часу розкриваються закономірності й тенденції її розвитку, що має виняткове значення для оцінювання стану злочинності, її прогнозу на найближче й віддалене майбутнє та для розробки стратегії й тактики боротьби зі злочинністю» [132, с. 37].

Поняття «динаміка злочинності» можна також визначити як зміну усіх кількісних та якісних показників (властивостей) злочинності у цілому або їх окремих елементів протягом певного часу. Час вимірювання динаміки злочинності залежить від стану стабільності політичної і соціально-економічної обстановки в країні. Рух злочинності за кілька років дає можливість виявити закономірності і тенденції (напрями) її розвитку (зростання, зниження, стабільність) [107, с. 190].

На динаміку злочинності впливає низка заходів, зокрема: демографічна ситуація; стан тих соціальних явищ і процесів, які детермінують злочинність; зміна соціально-економічних умов життя; зміни законодавства про кримінальну відповідальність; стан і заходи ефективності правоохоронної та правозастосовчої діяльності [51, с. 109]. Слід зазначити, що в Україні за останні десять років відбувались суттєві зміни, як соціально-демографічні (зменшення кількості населення внаслідок спаду народжуваності та міграції за кордон), так і суспільно-політичні (Революція Гідності, курс на євроінтеграцію та посилення боротьби з корупцією, широкомасштабне вторгнення військ російської федерації тощо). Тому аналізуючи показники злочинності слід враховувати зазначені фактори.

Доречним також буде врахувати думку М.І. Фіалки, що «при вивченні злочинності в динаміці обчислюються абсолютне зростання (зниження), темп зростання (зниження) та темп приросту (зменшення), які залежно від мети і завдань дослідження, розраховуються двома способами: базисним і ланцюговим. У випадку, коли потрібно проаналізувати зміни явища за тривалий проміжок часу, як правило, використовується базисний спосіб. При цьому всі показники злочинності за обраний період часу порівнюються з першим (початковим), обраним за базис. За допомогою ланцюгового способу аналізуються зміни явища, як правило, за короткий проміжок часу, оскільки одержані в результаті дані характеризують зміну кожного показника порівняно з попереднім» [203, с. 363]. Зважаючи на те, що зловживання впливом є відносно «новим» кримінальним правопорушенням при

дослідженні динаміки його вчинення доцільно використати саме ланцюговий спосіб.

Для початку відзначимо, що Д.С. Машлякевич у 2015 р. вказував на «стрімке збільшення випадків зловживання впливом (ст. 369-2 КК України), що обґрунтовує правильність криміналізації цього корупційного діяння та свідчить про поступове зайняття цим злочином своєї «ніші» у структурі корупційної злочинності»[133, с. 125].

Але статистичні дані свідчать, що загальна кількість виявлених кримінально протиправних зловживань впливом дійсно продемонструвавши стрімке зростання у період з 2011 р. до 2015 р., коли відбулося збільшення з 18 облікованих фактів до 208 фактів у подальшому, у період з 2016 до 2022 р., стабілізувалась та перебувала у межах не менше 190 та не більше 290 фактів на рік. Водночас, у 2023 р. відбулося помітне збільшення до 411 зареєстрованих випадків.

Тобто у динаміці зареєстрованих випадків зловживання впливом можна умовно виділити три періоди: 1) 2011 – 2015 рр. (стрімке зростання кількості у понад 10 разів з 18 до 208 фактів); 2) 2016 – 2022 рр. (стабілізація кількості та коливання у межах від 190 до 290 фактів); 3) у 2023 р. (помітне збільшення кількості до понад 400 фактів). Однак про якісь стійкі тенденції щодо збільшення кількості говорити ще зарано, оскільки таке збільшення відбулося за результатами лише одного року. При чому слід відмітити, що кількість направлених до суду кримінальних проваджень за ст.369² КК України у 2023 р. була на 2 од. менше ніж у 2016 р. (177 порівняно зі 179).

Тому доцільним буде розглянути у динаміці кількість виявлених та кількість засуджених за вчинення зловживання впливом осіб.

Так, у 2017 р. порівняно з 2016 р. відбулося зменшення кількості на 16 виявлених осіб. Темп зниження склав мінус 8,5%. У 2018 р. кількість виявлених осіб, порівняно з 2017 р., зменшилась на 10 осіб. Темп зниження склав мінус 5,8%. У 2019 р. кількість виявлених осіб, порівняно з 2018 р., зменшилась на 33 особи. Темп зниження склав мінус 20,2%. У 2020 р.

кількість виявлених осіб, порівняно з 2019 р., зменшилась на 15 осіб. Темп зниження склав мінус 11,5%. Водночас, у 2021 р. кількість виявлених осіб, порівняно з 2020 р., збільшилась на 19 осіб. Темп приросту склав плюс 16,5%.

Проте у 2022 р. кількість виявлених осіб, порівняно з 2021 р., зменшилась на 36 осіб. Темп зниження склав мінус 26,9%. А якщо порівнювати з базисним 2016 р., то зниження відбулося майже вдвічі, оскільки склало мінус 49,2%.

І лише у 2023 р. кількість виявлених осіб, порівняно з 2022 р., зросла на 82 особи. Темп приросту склав плюс 45,6%. Водночас порівняно з базисним 2016 р. кількість виявлених осіб була меншою на 9 осіб. Тобто темп зниження відносно базисного року склав мінус 4,8%.

Таким чином, протягом 2017 – 2022 рр. простежується тенденція до зменшення кількості виявлених осіб, які вчинили зловживання впливом. Говорити про зміну тенденції за результатами лише одного 2023 р., на нашу думку, зарано. Тим більше, кількість виявлених у 2023 р. осіб не перевищила показника 2016 р.

Що стосується щорічної кількості засуджених за вчинення зловживання впливом осіб, то слід відмітити, що до 2018 р. простежувалась тенденція до збільшення кількості. Проте за 2019 – 2020 рр. відбувалось щорічне суттєве зменшення кількості засуджених на 13% та 47% відповідно, а у подальшому якщо і спостерігалось зростання на 54%, то таке зростання не досягло рівня 2018 р. і в наступному році знову відбулося зниження на 26%. Так само у 2023 р. знову відбулося зростання на 38%, але рівня 2018 р. досягнуто не було.

Враховуючи, що через низку негативних факторів, про що ми зазначали вище, кількість населення України постійно зменшується, то ці цифри не у повній мірі є об'єктивними та такими, що відображають реальний стан розповсюдження кримінально протиправних діянь[91, с. 43]. Так, понад 8,1 мільйона українців загалом стали біженцями з моменту повномасштабного

вторгнення росії, це свідчать дані Агентства ООН у справах біженців станом на 28 березня. В ООН зазначили, що з них близько 5 мільйонів з українських біженців подали заяви на отримання статусу тимчасового резидента в сусідніх західноєвропейських країнах[32]. Тому для більш повної характеристики розгляданого суспільно небезпечного явища слід використовувати й інші кримінологічні показники[91, с. 43].

Зважаючи на вищевикладене доцільно проаналізувати показники зловживання впливом за допомогою коефіцієнту інтенсивності злочинності. Цей показник, на відміну від попередньо розглянутих абсолютних показників визначається із кількості кримінальних правопорушень, вчинених на тій чи іншій території з урахуванням числа мешканців на певний період часу. Вибір величини стандартної кількості населення залежить від чисельності жителів даної території, зручності сприйняття даного показника та його порівняння з аналогічними показниками в інших територіальних одиницях. Для великих територіальних одиниць (країна, область, велике місто) коефіцієнти розраховуються на 100 тис. населення, для середніх (район, місто) – на 10 тис., для невеликих (мале місто, мікрорайон в місті, селище тощо) – на 1 тис. [110, с. 57]. Коефіцієнти злочинності застосовуються з метою коректного аналізу стану та динаміки злочинності у різних регіонах або країнах шляхом співставлення відомостей про злочинність з даними про населення[203, с. 362]. У нашому дослідженні, зважаючи, що ми аналізуємо загальнодержавні показники кримінально протиправного зловживання впливом, доцільно проаналізувати коефіцієнт інтенсивності вчинення розглянутих кримінально протиправних діянь у розрахунку на 100 тис. населення.

При чому слід відзначити, що офіційні дані щодо кількості населення України у 2022 р. та у 2023 р. відсутні. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень, станом на 1 січня 2023 року чисельність населення України становила від 28 млн до 34 млн. осіб[32]. На нашу думку доцільно обрати приблизний середній показник 31 млн. осіб.

Також у період з 2015 р. до 2021 р. включно коефіцієнт слід розраховувати без врахування населення, що проживало на території так званих ОРДЛО. Тому приблизна кількість населення на неокупованих територіях нашої держави за оцінкою КМУ становила 37,3 млн. осіб[26].

Таким чином, розрахунок коефіцієнту інтенсивності вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.369² КК України свідчить, що у 2012 р. у розрахунку на 100 тис. населення припадало 0,11 злочину, у 2013 р. – 0,21 злочину, у 2014 р. – 0,31 злочину, у 2015 р. – 0,55 злочину, у 2016 р. – 0,67 злочину, у 2017 р. – 0,66 злочину, у 2018 р. – 0,76 злочину, у 2019 р. – 0,51 злочину, у 2020 р. – 0,52 злочину, у 2021 р. – 0,67 злочину, у 2022 р. – 0,71 злочину та у 2023 р. – 1,35 злочину. Аналіз коефіцієнту інтенсивності вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом у динаміці вказує на існування стійкої тенденції до дуже незначного збільшення кількості виявлених фактів аналізованого злочинного діяння.

Отримані дані підтверджують тезу Т.О. Давидової, що рівень корупції в державі не знижується суттєво протягом останніх років, коливання йдуть лише в межах сотих відсотків[51, с. 108].

Розрахунок коефіцієнту виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані із зловживанням впливом підтверджує ці тези. Так, із розрахунку на 100 тис. населення у 2016 р. виявлено 0,5 злочинця, у 2017 р. – 0,46 злочинця, у 2018 р. – 0,43 злочинця, у 2019 р. – 0,35 злочинця, у 2020 р. – 0,31 злочинця, у 2021 р. – 0,36 злочинця, у 2022 р. – 0,32 злочинця та у 2023 р. – 0,6 злочинця.

Наведені дані підтверджують висновок, який ми зробили проаналізувавши динаміку кількості виявлених осіб без перерахунку у коефіцієнти, що протягом 2017 – 2022 рр. існувала тенденція до незначного зменшення кількості виявлених осіб, які вчинили зловживання впливом. Проте у 2023 р. відбулося зростання такої кількості майже у два рази.

Вищенаведені дані підтверджують думку Д.С. Машлякевича висловлені у 2015 р., що такі зниження та збільшення скоріше свідчать про формальні,

популістські показники успіху протидії корупційній злочинності, ніж про реальні зміни у її динаміці [133, с. 120].

Наступний показник, який буде проаналізовано це географія злочинності. Являючи собою один із якісних показників злочинності, вона допомагає охарактеризувати просторовий та часовий розподіл злочинності (місця злочину, місця проживання злочинця) в світі, країні, регіонах, та типах населених пунктів. Крім того, вона з'ясовує вплив соціального середовища того чи іншого регіону на рівень та характер злочинності, встановлює межі та напрямки переміщень злочинців, а також вивчає регіональні відмінності в реакціях на злочинність [203, с. 367]. Корисність цього показника полягає у тому, що у кримінологічній науці на підставі його даних створюють карти злочинності. Використання карт злочинності має допомагати правоохоронним органам визначити тенденції злочинності (головним чином у містах), визначити ресурси там, де вони, очевидно, найбільше потрібні, і розподілити сили та засоби [93, с. 554]. Іншими словами «аналіз географії злочинності дає змогу встановити, в якому регіоні потрібно докласти найбільших зусиль та зосередити більше засобів впливу на неї» [203, с. 367]. Часто саме вивчення територіальних розбіжностей злочинності важливе для глибинного порівняльного аналізу соціальних умов злочинності, факторів, що впливають на загальний її стан, у перевірці кримінологічних гіпотез [51, с. 108].

Серед кримінологів відсутня єдність щодо географії розповсюдження корупційних кримінальних правопорушень.

Наприклад, за даними А.С. Політової високим рівнем облікованої корупції у 2005 р. відрізнялись такі регіони України, як: Причорноморський (Автономна республіка Крим, Миколаївська, Одеська та Херсонська області) – 3,9 %, Північно-Східний (Полтавська, Сумська та Харківська області) – 4,0%) та Центральний (м. Київ, Житомирська, Київська, Кіровоградська Черкаська та Чернігівська області) – 3,5%. А у 2011 р. це були такі регіони, як: Причорноморський – 3,3% та Західний (Вінницька, Волинська,

Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька області) – 3,8% [159, с. 82]. Водночас найвищий коефіцієнт корупційної злочинності у 2005 та 2011 р.р. був у Причорноморському (відповідно 43,5 та 44,8) та Донецько-Придніпровському (відповідно 37,8 та 38,7) регіонах, а найменший – у Західному регіоні (відповідно 16,0 та 25,7) [159, с. 81].

А за даними А.М. Бабенка, протягом 2001-2013 рр. фіксувалася негативна ситуація у сфері вчинення злочинів службовими особами. До негативної зони увійшли Луганська (51), Дніпропетровська (48), Одеська (45), м. Севастополь (38), Чернівецька (36) області і АР Крим (36). У решті регіонів, за розрахованими нами даними статистики МВС, фіксувалася значно менша інтенсивність злочинності у сфері службової діяльності. Така ситуація є доволі дивною. Оскільки, за оцінками міжнародних експертів Україна вважається однією з найбільш корумпованих країн світу, а у переважній більшості регіонів, що характеризуються найвищими рівнями злочинності в Україні, фіксується найменша інтенсивність злочинності у сфері службової діяльності. Це свідчить про суттєві недоліки у роботі правоохоронних органів у цьому напрямку та дуже високий рівень латентності цієї категорії злочинів [10, с. 202]. Слід відмітити, що вчений досліджував показники кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачено Розділом XVII Особливої частини КК України, а не корупційної злочинності загалом. Хоча для нашого дослідження ці дані також мають важливе значення, оскільки діяння пов'язані з одержанням неправомірної вигоди належать до обох груп кримінальних правопорушень.

Також А.М. Бабенко з'ясував, що «географічний розподіл службової злочинності на території України, як і інших злочинів, підпорядковується формуванню п'яти самостійних груп. Групи регіонів, у яких протягом 2001-2013 років фіксувалася середня інтенсивність злочинності від 24 до 27 злочинів на 100 тис. населення, за нашими даними, вважаються з низьким рівнем кримінальної враженості (Донецька (24), Київська (24), Рівненська

(25), місто Київ (26), Хмельницька (26), Вінницька (27) області). Регіони з показниками інтенсивності від 28 до 29 злочинів на 100 тис. населення увійшли у групу з помірним рівнем кримінальної враженості (Житомирська (28), Кіровоградська (28), Чернігівська (28), Волинська (29), Черкаська (29) області). Групу з середнім рівнем кримінальної враженості склали регіони з інтенсивністю злочинності від 30 до 35 злочинів на 100 тис. населення (Львівська (30), Харківська (30), Полтавська (31), Запорізька (32), Миколаївська (32), Сумська (32), Херсонська (33), Закарпатська (34), Івано-Франківська (34), Тернопільська (35) області). З високим рівнем кримінальної враженості територій від 36 до 38 злочини на 100 тис. населення характеризувалися регіони (АР Крим (36), Чернівецька (36), місто Севастополь (38)), і від 45 до 51 – з дуже високим рівнем кримінальної враженості (Одеська (45), Дніпропетровська (48), Луганська (51)) області»[10, с. 202-203].

Тоді як В.С. Дженчако цілком обґрунтовано вважає, що такий показник, як географія злочинності швидше за все здатний, зокрема, визначити результативність діяльності відповідних правоохоронних органів у боротьбі з такими злочинними діяннями. На підставі думок вчених та аналізу судових вироків щодо злочинів, передбачених ч.ч. 2-5 ст.191 КК України вчений робить висновок що привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем рівномірно розповсюджені по всій території нашої держави[61, с. 50-53].

Зважаючи на вищевикладене можна зробити припущення, що кримінальні правопорушення, пов'язані зі зловживанням впливом хоча і мають різні рівні інтенсивності, проте є досить розповсюдженими, тобто типовими кримінально протиправними діяннями не лише у східних, південних та деяких західних областях, а й у інших регіонах України.

Характеристика географії розповсюдження зловживання впливом була би неповною без відповідного узагальнення статистики роботи правоохоронних органів. За цим показником нами було проаналізовано всі

1264 вироки судів місцевого рівня по Україні щодо осіб засуджених за ст. 369² КК України. При цьому відзначимо, що хоча статтею 369² КК України доповнено у 2011 році вироки суду, згідно з Єдиним державним реєстром судових рішень, є лише з 2013 р. Отже, за результатами цього узагальнення регіони нашої держави розташувались у наступній послідовності:

1. Дніпропетровська область – 165 вироків (13,1%);
2. Харківська область – 122 вирока (9,7%);
3. Львівська область – 97 вироків (7,7%);
4. Хмельницька область – 76 вироків (6%);
5. Тернопільська область – 75 вироків (5,9%);
6. м. Київ – 73 вирока (5,8%);
7. Чернівецька область – 68 вироків (5,4%);
8. Івано-Франківська та Полтавська області – по 64 вирока (по 5%);
9. Кіровоградська та Миколаївська області – по 58 вироків (по 4,6%);
10. Одеська область – 51 вирок (4%);
11. Волинська область – 40 вироків (3,2%);
12. Закарпатська та Рівненська області – по 36 вироків (по 2,8%);
13. Київська область – 30 вироків (2,4%);
14. Вінницька область – 29 вироків (2,3%);
15. Донецька область – 25 вироків (2%);
16. Черкаська область – 24 вироки (1,9%);
17. Запорізька та Чернігівська області – по 18 вироків (по 1,4%);
18. Сумська область – 14 вироків (1,1 %);
19. Житомирська та Херсонська області – по 10 вироків (по 0,8%);
20. Автономна республіка Крим – 2 вирока (0,2%);
21. Луганська область – 1 вирок (0,1%).

З наведених даних випливає, що найкращі результати за абсолютними показниками щодо кількості виявлених та засуджених за зловживання впливом осіб демонструють уповноважені правоохоронні органи таких областей, як Дніпропетровська, Харківська, Львівська, Хмельницька та Тернопільська. Їх сукупна частка складає 42,4%. У той час як відповідні органи таких областей як Сумська, Житомирська, Херсонська та Луганська області з сукупним результатом лише 2% вироків не продемонстрували результативних дій стосовно притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчиняють злочин, передбачений ст. 369² КК України.

Водночас, слід враховувати, що кількість населення у різних регіонах суттєво різняться, а тому для отримання об'єктивних показників слід обрахувати коефіцієнт злочинної інтенсивності на 100 тис. населення.

Отже, якщо узяти за основу поділ А.М. Бабенка географії злочинності у сфері службової діяльності на чотири групи, а саме з низьким, помірним, високим та дуже високим рівнями кримінальної враженості, то географію кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом можна умовно поділити лише на такі групи, як з дуже низьким, низьким та помірними рівнями кримінальної враженості. На нашу думку говорити про дуже високий та високий рівні кримінальної враженості зловживанням впливом, враховуючи офіційні показники, говорити не варто, оскільки їх середній показник за один рік є досить низьким для будь-якого регіону.

Отже, до групи регіонів у яких фіксувався дуже низький рівень кримінальної враженості тобто інтенсивності кримінально протиправних зловживань впливом від 0,1 до 2,2 вироків на 100 тис. населення за період 2013-2023 років, відносяться: Автономна республіка Крим (0,1), Луганська область (0,1), Житомирська область (0,9), Херсонська та Запорізька області (по 1,1), Донецька область (1,3), Київська область (1,4), Сумська область (1,5), м. Київ (1,9), Чернігівська область (2), Вінницька область (2,1) та Одеська і Черкаська області (по 2,2).

До регіонів із низьким рівнем кримінальної враженості зловживанням впливом з коефіцієнтом від 3 до 5,3 вироків на 100 тис. населення за вказаний період, відносяться: Закарпатська область (3), Рівненська область (3,6), Волинська область (4), Львівська область (4,2), Харківська область (4,4), Полтавська область (4,9), Дніпропетровська область (5,2), Івано-Франківська та Миколаївська області (по 5,3).

Нарешті, регіонами з помірними показниками кримінальної враженості зловживанням впливом з коефіцієнтом від 6,8 до 10,2 вироків на 100 тис. населення за той же період часу відносяться: Кіровоградська область (6,8),

Хмельницька область (7,5), Чернівецька область (8,5), Тернопільська область (10,2).

Отримані дані підтверджують тези А.М. Бабенка, який зазначав, що «звертає на себе очевидний парадокс правоохоронної діяльності – у найбільших за чисельністю населення, кількістю державних службовців, концентрацією підприємств різних форм власності регіонах країни (у Донецькій, Київській областях та м. Київ) реєструється найменша в Україні кількість злочинів у сфері службової діяльності. Тоді, як у регіонах з протилежними характеристиками (у Закарпатській, Івано-Франківській, Тернопільській та Чернівецькій областях) фіксується найвища інтенсивність злочинності цієї категорії»[10, с. 203].

Так, аналіз отриманих нами показників свідчить, що до трійки лідерів за кількістю вироків суду виступають три сусідні західні області та Кіровоградська область, які не мають значного промислового виробництва та великої кількості населення, тобто й великої кількості апарату держслужбовців.

Водночас привертають увагу дуже низькі показники промислових Донецької та Запорізької областей де традиційно одні з найвищих рівнів злочинності, а також м. Києва та Київської області.

Так, за даними А.М. Бабенка «п'ять регіонів промислової групи, що сконцентровані в негативній криміногенній зоні України – Донецька (11,22 %), Дніпропетровська (9,59 %), Луганська (6,82 %), Харківська (6,70 %) та Запорізька (5,68 %) області, – становлять близько половини (41 %) у структурі загальнодержавної злочинності й здійснюють найбільший тиск на стан злочинності в Україні»[10, с. 383].

Водночас, не слід особливо критикувати за низькі показники правоохоронні органи Автономної республіки Крим оскільки вони піддалися повній окупації росією на початку 2014 р. Те ж саме стосується і Луганської області, більша частина якої також була окупованою з того ж року.

Загалом можна сказати, що за період 2013 – 2023 років географія поширення кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом в Україні характеризується дуже істотною територіальною нерівномірністю від 0,1 до 10,2 вироків суду на 100 тис. населення.

Отже, ми цілком згодні тезами А.М. Бабенка, що «описана ситуація свідчить не стільки про вищу враженість західних регіонів службовою злочинністю, а про системні недоліки правоохоронних органів з виявлення злочинності у цій сфері та надзвичайно високий рівень злочинності даної категорії у регіонах промислової групи та столичного типу» [10, с. 203], а також тим, що «за оцінками міжнародних експертів Україна вважається однією з найбільш корумпованих країн світу, а у переважній більшості регіонів, що характеризуються найвищими рівнями злочинності в Україні, фіксується найменша інтенсивність злочинності у сфері службової діяльності» [10, с. 202]. Тобто низькі показники щодо кількості виявлених випадків зловживання впливом, як і інших корупційних кримінальних правопорушень, можна пояснити маніпуляціями правоохоронних органів зі статистичною інформацією, їх штучним покращенням показників своєї роботи, посиленням латентності корупційних злочинів через «обережність» корупціонерів, які не бажають бути викритими органами кримінальної юстиції, тощо [131, с. 125].

Наступним якісним показником, що ми проаналізуємо виступає структура злочинності.

При цьому відзначимо, що деякі соціально-демографічні показники структури розгляданого нами виду кримінальних правопорушень (стать, вік, рівень освіти тощо) ми будемо розглядати при дослідженні особи, яка вчиняє кримінально протиправне зловживання впливом.

Отже, за період 2013 – 2023 рр. частка зареєстрованих зловживань впливом складає 1,35% з 184888 облікованих фактів вчинення кримінальних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачено у Розділі XVII Особливої частини КК України. Тобто серед офіційно зареєстрованих

кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг лише приблизно кожне сімдесят п'яте діяння являє собою зловживання впливом.

Що стосується місця в структурі кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, то, наприклад, за період 2019 – 2023 рр. кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369² КК України із 1266 виявленими фактами перебуває на восьмому місці після таких діянь, як: 1) «службове підроблення» (ст. 366 КК України) – 25539 фактів; 2) «зловживання владою або службовим становищем» (ст. 364 КК України – 13929 фактів; 3) «перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» (ст. 365 КК України) – 9419 фактів; 4) «службова недбалість» (ст. 367 КК України) – 8351 факт; 5) «пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі» (ст. 369 КК України) – 7599 фактів; 6) «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (ст. 368 КК України) – 6048 фактів; 7) «зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» (ст. 365² КК України) – 1739 фактів.

Зважаючи, що зловживання впливом тісно пов'язане із діяннями, що стосуються надання або одержання неправомірної вигоди, є фоновим щодо них явищем, привертає увагу така невисока частка аналізованих діянь серед інших кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачено Розділом XVII Особливої частини КК України, а також значний відрив у кількості зареєстрованих фактів від суміжних діянь. На нашу думку, це може свідчити на більш високий рівень латентності зловживання впливом на відміну від діянь, передбачених ст.ст. 368-369 КК України.

З огляду на те, що зловживання впливом відноситься до корупційних кримінальних правопорушень цікавим буде також з'ясувати частку цього злочину серед кримінально протиправних діянь даного виду.

У щорічних статистичних звітах «Про стан протидії корупції»[193] наводяться дані лише щодо кількості кримінальних правопорушень, кримінальні провадження за якими закінчені розслідуванням. Наприклад, за період 2019 – 2023 рр. частка кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом (ст. 369² КК України) серед корупційних кримінальних правопорушень складає 3,55% (692 з 19489).

При чому у структурі корупційної злочинності основну частину займають: зловживання владою або службовим становищем чи повноваженнями та підкуп службової особи або одержання нею неправомірної вигоди[133, с. 125].

Крім того, кримінологічна структура будується як розподіл злочинів та осіб, що їх вчинили, за сферами економіки (наприклад, у сфері зовнішньоекономічної діяльності, в сфері банківської діяльності, на об'єктах паливно-енергетичного комплексу, агропромислового комплексі, в області високих технологій тощо) [107, с. 199]. Так, Т.О. Давидова відзначає, що найбільш пронизаними сферами корупції, в яких виявляють найбільшу кількість правопорушень правоохоронні органи, є: державна служба і її найнижчі ланки, регулювання земельних відносин, збройні сили, аграрно-промисловий комплекс, правоохоронні органи, освіта, охорона здоров'я і санітарно-епідеміологічний контроль. Експертні ж оцінки часто не співпадають з правоохоронною відомчою статистикою, так, найбільш пронизаними корупцією називаються сфери: землекористування, приватизації, паливно-енергетичного комплексу, бюджетної сфери, сфера державних закупівель [51, с. 109]. Кримінальні правопорушення, пов'язані із зловживанням впливом як фонове явище для вчинення діянь, пов'язаних із даванням-одержанням неправомірної вигоди також вчиняються у вищеназваних сферах, тобто мають відповідну структуру. Водночас, враховуючи нинішню суспільно-політичну обстановку у державі на сьогодні досить розповсюдженими є випадки зловживання впливом у військовій сфері, що пов'язані з пропозицією або наданням неправомірної вигоди з метою

ухилення від призову на військову службу за мобілізацією. Серед досліджених нами вироків за ст. 369² КК України близько 23%, тобто майже кожне четверте, становлять саме такі провадження.

Характер злочинності, як один з якісних показників злочинності визначається загальною кількістю тяжких і особливо тяжких злочинів в структурі злочинності та тим, якою є характеристика особистості тих, хто вчиняє злочини. Можна сказати, що характер злочинності – це один з проявів її структури; з'ясування характеру злочинності – результат аналізу її структури. Так питома вага кримінальних правопорушень різного виду та ступеня тяжкості в загальній їх кількості визначають їх характер і, по суті, ступінь суспільної небезпеки злочинності[203, с. 366-367].

Якщо розглянути конструкцію ст.369² КК України, то ця норма складається з трьох частин, із яких діяння, передбачені частиною першою та частиною другою являють собою нетяжкі злочини, а частиною третьою – тяжкий злочин.

З'ясувати характер зловживання впливом за ступенем тяжкості можливо звернувшись до звітів про склад засуджених у яких кількість таких осіб вказується за кожною частиною окремо.

Так, за період з 2012 р. до 2023 р. серед сукупно засуджених 1209 осіб найбільше засуджено за ч.2 ст. 369² КК України – 1049 (86,8%). Засуджені за ч.1 перебувають на другому місці, а саме 138 осіб (11,4%), а засуджені за ч.3 цієї статті у кількості 22 осіб складають лише 1,8%. Тобто засуджені за тяжкі злочини (ч.3 ст. 369² КК України) становлять абсолютну меншість серед засуджених за зловживання впливом. Відповідно за своїм характером кримінальні правопорушення пов'язані зі зловживанням впливом є переважно нетяжкими злочинами, оскільки частка засуджених за чч. 1-2 ст. 369² КК України складає 98,2%.

Перейдемо до розгляду кримінологічної характеристики предмету кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом. З диспозиції ст. 369² КК України випливає, що таким є неправомірна вигода.

Відповідно до примітки до ст. 364¹ КК України у ст. 369² КК України під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав[104].

Не піддаючи аналізу кримінально-правові ознаки неправомірної вигоди, оскільки це не входить до предмету нашого кримінологічного дослідження, проаналізуємо кількісно-якісні показники того, які конкретно речі матеріального чи нематеріального світу були у якості предмету зловживання впливом.

Так, згідно з даними І.В. Яковчука при вчиненні зловживання впливом, предметами неправомірної вигоди зазвичай були готівкові кошти (68 %) у національному (21 %) та доларовому (71 %) еквіваленті, а також безготівкові кошти (29 %), рухоме та нерухоме майно (10 %), цінні папери (2 %)[224, с. 135].

З проведеного нами аналізу вироків суду випливає, що таким предметом переважно визнавались готівкові (98%) грошові кошти: долари США (61%), гривня (34%), євро (5%). У безготівковій формі частка неправомірної вигоди склала лише 2%. У доларах США сума у межах від 400 до 20000, у євро – від 500 до 3000 та у гривнях – від 3000 до 500000.

Також в одному з випадків разом з грішми у сумі 10000 гривень частину неправомірної вигоди склали алкогольні напої та чай[31].

Тобто результати нашого дослідження підтверджують той факт, що предметом зловживання впливом є переважно грошові кошти, тоді як інші форми неправомірної вигоди не фіксувались. Проте це не означає, що вони не існують. Радше за все такі випадки перебувають у сегменті латентних зловживань впливом. Водночас слід відмітити, що останнім часом відбувається збільшення частки готівкових коштів як предмету зловживання впливом.

Розкриваючи питання способів вчинення зловживання впливом доречним буде звернутись до результатів дослідження І.С. Огерука, який на підставі дослідження вироків суду які стосуються застосування ст.369² КК України до службових осіб виділяє такі основні способи вчинення злочинних діянь: отримання неправомірної вигоди за вплив службовою особою – керівником на підлеглих осіб; отримання неправомірної вигоди за вплив на посадових осіб, з якими службова співпрацює в силу виконання своїх службових обов'язків. При чому у випадку здійснення впливу на підлеглих осіб вплив винною особою здійснюється з приводу питань, які відносяться до компетенції тих підрозділів, яку вона очолює, а значить можна припустити, що зловмисник наперед передбачає результати свого впливу на підлеглих, і навіть більше, може вирішити питання без їх участі. У випадку впливу на посадових осіб, з якими службова співпрацює в силу виконання своїх службових обов'язків, слід зауважити, що саме завдяки займаній посаді така службова особа має змогу познайомитися із посадовими особами, які приймають відповідні рішення, та налагодити певні стосунки з ними, що дає підстави сподіватися на успішність здійснення впливу [150]. Не заперечуючи цього висновку зазначимо, що вищеназвані способи стосуються діянь, відповідальність за вчинення яких передбачено у чч. 2-3 ст.369² КК України і лише службових осіб, тоді як суб'єктом може бути і не службова особа, тобто це можна назвати ще одним способом вчинення зловживання впливом. Водночас, у ч.1 ст. 369² КК України передбачено такий спосіб вчинення зловживання впливом як надання неправомірної вигоди особі, яка у подальшому може вплинути на прийняття потрібного рішення шляхом впливу на третіх осіб. У ч.3 ст. 369² КК України визначено такий спосіб зловживання впливом, як одержання неправомірної вигоди для подальшого впливу на службових осіб, що поєднаний із вимаганням такої вигоди. Тобто загалом можна виділити п'ять способів вчинення зловживання впливом.

Аналіз досліджених нами вироків суду свідчить, про наступне співвідношення окреслених способів зловживання впливом:

1) надання неправомірної вигоди особі, яка у подальшому може вплинути на прийняття потрібного рішення шляхом впливу на інших посадових осіб – 11%;

2) одержання неправомірної вигоди службовою особою, яка є керівником за вплив на підлеглих осіб – 53%;

3) одержання службовою особою неправомірної вигоди за вплив на посадових осіб свого чи іншого відомства або підрозділу, з якими службова особа співпрацює в силу виконання своїх службових обов'язків – 34%;

4) одержання будь-якою особою неправомірної вигоди за вплив на посадових осіб, з якими така особа співпрацює в силу виконання своїх посадових обов'язків, або перебуває у з такими службовими особами у дружніх чи сімейних відносинах – 2%;

5) одержання неправомірної вигоди для подальшого впливу на службових осіб, що поєднаний із вимаганням такої вигоди – 2%.

Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом була би неповною без розгляду питання щодо рівня латентності цих діянь, а також ціни їх вчинення для суспільства.

Вітчизняний дослідник латентної злочинності В.Ф. Оболенцев розуміє під останньою сукупність фактично вчинених, однак невиявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, злочинів, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відбиття в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності[148, с. 12].

На думку Т.О. Давидової латентність - не показник, а сукупність кримінальних правопорушень, що не виявлені правоохоронними органами, а тому не знайшли відображення в обліку кримінальних діянь; виявлені, але з певних причин не відображені; виявлені кримінальні правопорушення з невстановленими злочинцями чи такі, що лишилися без вироку[51, с. 109].

Визначаючи рівень латентності розгляданого нами кримінально протиправного діяння варто підтримати думку В.Ф. Оболенцева, що всі кримінальні правопорушення залежно від рівня їх латентності можна

поділити на три групи: 1) кримінальні правопорушення, рівень латентності яких не перевищує половини від кількості зареєстрованих. Такі злочинні посягання мають мінімальний рівень латентності; 2) кримінально протиправні діяння, серед яких кількість латентних перевищує 50%, але вона менше загальної чисельності зареєстрованих. Це група посягань із середнім рівнем латентності; 3) кримінальні правопорушення, рівень латентності яких перевищує кількість зареєстрованих діянь певного виду (високолатентні кримінально протиправні діяння)[148, с. 73].

За оцінкою Д.Ю. Кондратова притаманною корупційній злочинності особливістю є її висока латентність, що ускладнює надання кримінологічної характеристики цього виду злочинності. У поле зору правоохоронних органів потрапляє не більше 1-5 % злочинів корупційної спрямованості. Решта є латентними, а винні залишаються безкарними, оскільки не притягаються до кримінальної відповідальності та продовжують кримінально протиправну діяльність[96, с. 142].

Згідно з проведенням нами опитуванням практичних працівників абсолютна більшість із них, а саме 83%, підтримують тезу, що рівень латентності кримінально протиправного зловживання впливом становить понад 95%.

Фактично реальну кримінальну відповідальність несуть лише особи, які вчинили примітивні діяння і не здатні захистити себе, не мають коштів на відомого адвоката або не мають депутатської недоторканності; не мають впливових покровителів на верхах, не можуть внести заставу або просто не можуть відкупитися. І все це серйозно підриває конституційний принцип рівності всіх перед законом і принцип невідворотності покарання[86, с. 193-194]. Крім того, рівень латентності зловживання впливом є високим, оскільки ці кримінальні правопорушення можуть бути завуальованими й у працівників антикорупційних органів не вистачить теоретичних знань та/або практичного досвіду з виявлення та/або документування таких фактів.

Отже, зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що злочини, відповідальність за які передбачено ст. 369² КК України, відносяться до групи кримінальних правопорушень, що характеризуються високим рівнем латентності в межах 95-99%. Тобто реальна кількість випадків кримінально протиправного зловживанням впливом може досягати від 5000 до 25000 фактів на рік.

Що стосується ціни злочинності, то вона вказує на те, скільки кримінальне правопорушення коштує державі. Ціна складається з: кримінально-правових наслідків злочинності; шкоди, яку нанесла злочинність; соціальних витрат на реагування на злочинність. Про ціну або шкоду злочинності говорить в своїх працях ціла низка вчених (М. І. Мельник, Бр. Холист, О. І. Лисодед, Т.В. Сметаніна, І. К. Туркевич) [51, с. 109]. Але й на сьогодні цей напрямок кримінології, як справедливо відзначає Є.О. Письменський, залишається малодослідженим, попри його теоретичну й практичну значущість[158]. Знання реальної «ціни» злочинності необхідне, воно допоможе в оцінці стану злочинності, криміногенної обстановки у державі, розробці ефективних, економних та розумних засобів боротьби зі злочинністю та дозволить проводити адекватний прогноз її розвитку, а отже, і своєчасного реагування суспільства на виклики злочинності[184, с. 210].

Особливістю «ціни» корупційної злочинності порівняно з іншими видами кримінальних правопорушень є, по-перше, різнохарактерність її негативних наслідків (політичних, соціальних, економічних, психологічних, технологічних та ін.), а по-друге, можливість впливати на внутрішню й зовнішню політику держави, визначати її пріоритети. Фактично корупція представляє собою сучасний злочинний інструмент (засіб) політичної й економічної маніпуляції окремими державами та діяльністю їх органів[131, с. 127].

Ми згодні з Т.О. Давидовою, що економічні, соціальні, моральні наслідки існування та поширення корупції в Україні не піддаються точному обрахуванню, тому обчислюються в більшості непрямі збитки від корупції.

До непрямих матеріальних збитків належать, в першу чергу, значні суми бюджетних коштів, які щорічно витрачаються на охорону, протидію злочинності, на фінансування правоохоронних органів та інших державних структур, на які покладені завдання у сфері протидії, утримання затриманих, судів, установ, виконання покарань та інше. Часто вчинення корупційних проявів спричиняє настання наслідків, які не підлягають точному обрахуванню і часто є об'єктом сфери духовності, моралі[51, с. 109]. Як зазначає Н.В. Сметаніна, що «вичерпного переліку цих збитків не існує в кримінологічній науці, а можливість підрахунку зазначених збитків у грошовому еквіваленті у певних випадках носить лише штучний характер» [184, с. 209].

Зважаючи на те, що зловживання впливом належить до кримінальних правопорушень із формальним складом, для яких наявність прямих суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковою ознакою, то слід відзначити, що аналізоване діяння, як і інші корупційні кримінальні правопорушення, завдає непрямой, опосередкованої шкоди.

Якщо говорити про суто економічні втрати від корупції, то дослідники відзначають, що найнижча межа прямих втрат від корупції становить близько 12-20 млрд. доларів на рік і більше 30% усіх бюджетних затрат. А конкретні суми «хабарів» є досить різноманітними. Найпопулярніша сума неправомірної вигоди у розмірі 10 тис. у.о., але є і інші розміри неправомірної вигоди, що рахуються як мільйонами, так і просто сотнями або тисячами гривень[51, с. 109]. Наприклад, 02 лютого 2024 р. НАБУ і САП скерували до суду справу стосовно власника агрохолдингу, якого обвинувачують у наданні неправомірної вигоди колишньому голові Державної фіскальної служби України Р. Насірову. Його дії кваліфікували за ч. 4 ст. 369 КК України. Слідство встановило факти надання власником агрохолдингу голові ДФС (2015-2016 рр.) неправомірної вигоди у розмірі 5,5 млн дол. США за забезпечення відшкодування понад 540 млн грн компаніям агрохолдингу у

серпні 2015 року та понад 21 млн євро за відшкодування майже 2,7 млрд ПДВ упродовж лютого 2015 - серпня 2016 рр[144].

Зважаючи на те, що кримінально протиправні зловживання впливом у структурі корупційної злочинності становлять у межах від 3 до 4%, то можна припустити, що мінімальна шкода від таких кримінальних правопорушень становить 500-800 млн. доларів США. Але такі показники є досить приблизними. Тобто існує необхідність у створенні методики обчислення «ціни» корупційної злочинності, зокрема й від вчинення таких кримінально протиправних діянь, як зловживання впливом.

Підсумовуючи підрозділ можна сказати, що рівень злочинності щодо вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживання впливом у нашій державі характеризується незначною кількістю зареєстрованих фактів за ст. 369² КК України по відношенню до загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень передбачених у Розділі XVII Особливої частини КК України, невеликою є також і кількість виявлених осіб, що вчинили аналізоване кримінальне правопорушення, відповідно і кількість судових вироків за ст. 369² КК України також є незначною. Водночас зазначене діяння характеризуються високим рівнем латентності приблизно у 95-99%.

2.2. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення, пов'язані із зловживанням впливом.

Для удосконалення заходів запобігання будь-якому виду кримінальних правопорушень потрібно мати уявлення, зокрема, і про характерні властивості осіб, які їх вчиняють. Це пов'язано із тим, що без врахування, при розробці таких заходів, специфічних властивостей, рис та якостей, котрі відрізняють кримінальних правопорушників окремої групи від інших осіб, складно буде сподіватись на ефективність їх впровадження.

Також узагальнена кримінологічна характеристика окремих видів і категорій злочинців дозволяє виділити їх специфічні ознаки та якості, що сприяють вчиненню ними кримінальних правопорушень, визначити криміногенні групи населення, а також прогнозувати злочинну поведінку окремих осіб [89, с. 42].

Повною мірою вищенаведені тези стосуються й осіб, які вчиняють корупційне кримінальне правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачено у ст. 369² КК України, а саме зловживання впливом.

Особу злочинця досліджувало багато вітчизняних вчених-кримінологів, серед яких можна виділити праці таких науковців, як: М.Ю. Валуйська, Б.М. Головкін, І.М. Даньшин, В.І. Женунтій, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.В. Лисодєд та інші.

Але відзначимо, що окремо особа злочинця, який вчинив кримінально протиправне зловживання впливом, не досліджувалась. Тому аналіз деяких характеристик таких осіб, зважаючи на високий рівень суспільної небезпечності корупційних кримінальних правопорушень, є на сьогодні досить актуальним.

У кримінології під поняттям особа злочинця розуміється сукупність соціально значимих властивостей, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [118, с. 75]. З приводу розумінні зазначеної категорії кримінології серед вчених відсутня одностайність.

Так, у першу чергу, існує дискусія щодо співвідношення понять «особа злочинця» та «особистість злочинця».

На думку С.Ф. Денисова кримінологічна наука зазвичай оперує поняттям «особистість злочинця». Оскільки поняття особистості є складним інтегруючим поняттям, що охоплює біологічні, психологічні та соціальні сторони, йому притаманна система ознак, властивостей і рис, що визначають особистість як людину, що вчинила злочин[57, с. 154].

Проте В.В. Шаблистий цілком обґрунтовано вважає, що якщо погодитись із науковою позицією щодо використання поняття «особистість злочинця», то виходить, що потерпілий від злочину є лише особою, як його визначає КК України, а злочинець є особистістю. Одне суперечить іншому, можливо, навіть здоровому глуздові. І потерпілий, і злочинець, є в першу чергу людьми. Якщо кримінальний закон на одного з суб'єктів кримінально-правових відносин вказує як на особу, то й про іншого всі зобов'язані вести мову виключно як про особу [211, с. 76].

А на думку А.П. Закалюка проблема співвідношення цих понять полягає у тому, що в українській мові термін «особа» зазвичай об'єднує два російськомовні терміни «особа» та «особистість», проте вони мають різні значення[71, с. 234].

На думку Б.М. Головкина та О.В. Лисодеда поняття «особа злочинця» доцільно використовувати на загальнотеоретичному рівні, а поняття «особистість злочинця» відображає його соціальну властивість, внутрішній світ і виражається в індивідуально-психологічних ознаках, що обумовлюють мотивацію та спрямованість злочинної поведінки і тому його слід використовувати на рівні окремих категорій злочинців[116, с.104]. Відзначимо, що при дослідженні осіб, які вчиняють кримінально протиправні зловживання впливом доцільно аналізувати не лише особисті психологічні, але й загальні соціальні властивості таких осіб. У такому разі саме поняття «особа злочинця» більш повно характеризуватиме досліджуваний об'єкт – людину, яка вчинила кримінальне правопорушення. При чому, не зважаючи на використання у кримінальному праві поняття «кримінальне правопорушення», ми будемо дотримуватись традиційного погляду на позначення особи як злочинця, а не кримінального правопорушника.

Серед вчених також існують дещо різні погляди на складові поняття особа злочинця.

Так, А.П. Закалюк вважав, що особу злочинця можна охарактеризувати за допомогою дев'яти блоків (груп) ознак, які: а) відображають соціальну

характеристику особи злочинця; б) біосоціальні ознаки; в) ознаки, пов'язані із вчиненням особою злочину[71, с. 257-262].

Тоді як І.М. Даньшин, виділяв наступні ознаки кримінологічної характеристики особи злочинця: соціально-демографічні; особистісно-рольові; соціально-психологічні; властивості правової і моральної свідомості; психічні відхилення та аномалії; кримінально-правові ознаки; загальнозначущі позитивні людські якості [111, с. 66].

С.Ф. Денисов називає сім груп елементів з яких складається структура особи злочинця: 1) соціально-демографічні ознаки; 2) особистісно-рольові властивості; 3) морально-психологічні якості; 4) риси правової та моральної свідомості; 5) психічні відхилення; 6) кримінально-правові ознаки; 7) загальнозначущі позитивні людські якості[57, с. 155-156]. Проте кримінологічне вивчення особи злочинця має певну специфіку. Тому треба вказати, що врахування тих чи інших властивостей та якостей особистості повинно залежати не лише від загальних характеристик, а й ураховувати особливості вчиненого кримінального правопорушення[57, с. 157].

На нашу думку, особу злочинця, який вчиняє зловживання впливом, доцільно характеризувати за допомогою наступних груп ознак сформульованих В.А. Бублейником: соціально-демографічні (стать, вік, освітньо-кваліфікаційний рівень, рід занять і джерела прибутків, громадянство сімейний стан); кримінально-правові (вчинення особою декількох кримінальних правопорушень, вчинення кримінальних правопорушень у співучасті, стан особи в момент вчинення кримінального правопорушення, тривалість кримінально протиправної діяльності, наявність або відсутність судимості, а також обставин, які пом'якшують або обтяжують відповідальність); морально-психологічні й емоційно-вольові якості та особливості (погляди особи, її переконання, звички, установки, очікування, рівень розумового розвитку тощо) [20, с. 140].

Для початку слід відзначити, що розглядане нами діяння має свою специфіку, яка полягає у тому, що при зловживанні впливом відповідна

поведінка спрямована щодо третьої особи – особи, уповноваженої на виконання функцій держави. Утім, сама така особа фактично перебуває у становищі, яке характеризується поняттям – «поза межами складу злочину». Тобто, її власні дії не охоплюються ст. 369-2, і цілком можливо, що вона навіть не здогадується про те, що інші особи розраховують на її сприяння чи обіцяють його[98, с. 173]. Тоді як суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 369² КК України, у теорії кримінального права і судовій практиці однозначно визнається будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (загальний суб'єкт). Така особа пропонує, обіцяє або надає неправомірну вигоду суб'єкту злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті, за вчинення останнім впливу на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави[85, с. 162]. Можна сказати, що за своєю суттю діяння, передбачені ст. 369² КК України являють підкуп до зловживання впливом. А особливістю аналізованої норми є те, що вона являє собою наявність двох взаємопов'язаних між собою складів злочинів: 1) склад активного підкупу у ч.1; 2) склад пасивного підкупу у ч. 2[85, с. 171]. Для цих злочинів характерними є те, що посягання полягають у діях, принаймні двох осіб, спрямованих на те, щоб схилити до відповідної поведінки третю особу – уповноважену на виконання функцій держави[98, с. 169]. Тобто у різних частинах однієї статті передбачено окремі діяння, вчинені різними суб'єктами, а тому їх характеристики доцільно розглядати окремо. Крім того, у ч.3 ст. 369² КК України передбачено відповідальність за кваліфікований, відносно передбаченого у ч.2 ст. 369² КК України, злочин.

Таку позицію підтримує і В.О. Навроцький, який зазначає, що склади злочинів, передбачених ст. 369² КК України характеризуються двома видами суб'єктів: 1) особа, яка здійснює підкуп (Особа_1) та в інтересах якої має прийняти рішення особа, уповноважена на виконання функцій держави. Така особа є суб'єктом першого простого складу злочину (ч. 1 ст. 369² КК України); 2) особа, яка за неправомірну вигоду пропонує або погоджується здійснити відповідний вплив (Особа_2). Це суб'єкт другого і третього

простих складів злочинів та суб'єкт кваліфікованого складу злочину (ч. 2 та ч. 3 ст. 369² КК України) [98, с. 174].

Водночас, хоча форми вчинення кримінально протиправного зловживання впливом і різні, але їх суб'єктами, згідно з висновком Постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 р. у справі № 554/5090/16-к[161] є особи, яким притаманні ознаки загального суб'єкта кримінальних правопорушень.

Переважну більшість кількісних показників, що характеризують особу злочинця можна отримати на основі даних, що містяться у щорічних звітах «Про склад засуджених». Ці звіти укладаються органами Державної судової адміністрації на підставі узагальнення «Статистичних карток на підсудного (обвинуваченого)» (так званій формі №7). Вікові, освітні статеві та інші характеристики злочинців можна також отримати з Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, що оприлюднюється починаючи з 2016 р.[91, с. 57-58]. У своєму дослідженні ми проаналізуємо дані починаючи з 2012 р., коли до звітів почали вносити дані по засудженим за ст. 369² КК України. Вікові характеристики осіб, які вчинили зловживання впливом, можна отримати також зі звітів про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Проте у цих звітах наводяться дані в цілому по особам, яким оголошено підозру за ст. 369² КК України. Крім того, деякі професійні характеристики корупційних злочинців, зокрема, і тих, які вчинили зловживання впливом можна отримати зі звітів «Про стан протидії корупції».

Відзначимо при цьому, що є можливість аналізувати особу кримінального правопорушника лише за допомогою офіційних статистичних даних, що містяться у вищеназваних звітах. А тому справжня картина щодо узагальненої характеристики осіб, які вчиняють зловживання впливом, може бути дещо іншою, оскільки значна кількість діянь, передбачених ст. 369² КК України, залишаються латентними (95-99%).

Для початку проаналізуємо осіб, як вчиняють кримінальні правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачено у ст. 369² КК України за ознакою статі.

Поділ злочинців за статтю, як справедливо відзначає О.М. Гаргат-Українчук, становить цінність для кримінологічних досліджень тим, що хоча злочинність жінок і пов'язана тісно із загальною злочинністю, однак вона має певні особливості, які визначаються соціально-біологічним і психологічним статусом жінки. Від злочинності чоловіків, яка домінує практично в усіх показниках загальної злочинності, жіноча злочинність відрізняється кількісними показниками, особливостями структури і характеру злочинів, роллю жінок у злочинах, вчинених разом із чоловіками, способами і знаряддями вчинення злочинів. Що стосується кількісних особливостей і відмінностей, то протягом століть жіноча злочинність завжди значно поступалась чоловічій. Співвідношення рівня злочинів, вчинених жінками, до рівня злочинів, вчинених чоловіками, дорівнює 1:7[33, с. 189].

А. Белікова своєрідність жіночої злочинності вбачає у тому, що незважаючи на зміну соціального становища жінок, особливо в останнє десятиліття, кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, вчинених жінками, нижче такого ж показника серед чоловіків в 5-7 разів. Ця тенденція представляє особливий інтерес, з огляду на те, що кількість жінок у країні перевищує кількість чоловіків[15, с. 117].

Аналіз даних судової статистики підтверджує вищенаведені тези вчених. Наприклад, у 2019 р. частка жінок серед засуджених склала 12,2% (всього 70375 засуджених осіб), у 2020 р. – 12,3% (67517 засуджених осіб), у 2021 р. – 11,4% (64080 засуджених осіб), у 2022 р. – 10,8% (49679 засуджених осіб) та у 2023 р. – 11,5% (66684 осіб). Наведені дані свідчать, що за останні п'ять років, незважаючи на тенденцію до зменшення загальної кількості засуджених осіб, частка жінок залишається у співвідношенні до чоловіків як 1 до 7, утримуючись на рівні 11-12% [47, с. 330].

М.М. Чаплик причину такого співвідношення вбачає у тому, що «жіноча злочинність є розмитою, оскільки, по-перше, частину злочинів жінки скоюють у співучасті із чоловіками, по-друге, за чималим числом злочинів чоловіків стоять жінки: або у ролі підбурювачів, або посібників, яких, як правило, не викривають і не притягують до кримінальної відповідальності. Жінки відіграють ту роль, яка кримінальним законом не визнається злочинною: споживачі здобутого злочинним шляхом майна, провокатори розвитку певних потреб та інтересів, які задовольняються девіантним шляхом і т. ін.»[209, с. 115]. Самим собою напрашується висновок, що жіноча злочинність, порівняно з чоловічою, характеризується вищим рівнем латентності[47, с. 330].

Проаналізувавши дані судової статистики за період 2017—2021 рр. В.Г. Хашев з'ясував, що частка жінок істотно перевищила середній показник співвідношення з кількістю засуджених чоловіків серед засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України (58,8%). Тимчасом як частка засуджених жінок є значно нижчою середнього рівня за вчинення кримінальних правопорушень: проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (1,7%); проти довілля (1,4%); проти безпеки руху та експлуатації транспорту (3,4%); у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (1,4%); проти встановленого порядку несення військової служби (0,8%)[206, с. 341]. При цьому, серед засуджених за цей період за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг вона становить 11,9%. Тобто відповідає загальним середнім показникам співвідношення чоловічої та жіночої злочинності[47, с. 330].

Що стосується розглянутих нами форм зловживання впливом, то серед всіх 138 осіб, які були засуджені за вчинення діяння, передбаченого ч.1 ст.369² КК, за період 2012 – 2023 рр., частка жінок складає 12,3%. Незважаючи на невелику кількість осіб, засуджених за зазначеною нормою,

співвідношення чоловіків з жінками відповідає загальному співвідношенню всієї сукупності зареєстрованої злочинності за ознакою статі[47, с. 330].

Дещо вищою є частка жінок, які вчиняють діяння, передбачене у ч.2 ст.369² КК. Так, за той самий період вона сукупно склала 14,7% серед всього 1049 осіб, засуджених за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або пропозицію чи обіцянку здійснити вплив за надання такої вигоди. При цьому коливання частки жінок щороку перебувало в межах від 10% до 33%. Крім того, за розглядааний період кількість осіб, яких засуджено за діяння, відповідальність за яке передбачено у ч.3 ст.369² КК є дуже незначним і складає лише 22 особи, серед яких частка жінок – 13,6%. Тобто якщо брати загалом сукупно всіх осіб, засуджених за ч.2 та ч.3 ст.369² КК, то частка жінок знаходиться на рівні 14,7%.

Виявлене співвідношення дозволяє зробити висновок, що в цілому аналізоване злочинне діяння у всіх його формах вчиняється переважно чоловіками. Хоча частка жінок при вчиненні пасивного підкупу є дещо вищою ніж загалом серед всіх засуджених осіб, а також серед засуджених за кримінальні правопорушення передбачені Розділом XVII Особливої частини КК України[47, с. 330].

Для створення кримінологічного портрету особи злочинця суттєве значення також має його вікова характеристика, оскільки вік: свідчить про особливості злочинної поведінки представників тих чи інших вікових категорій; дозволяє встановити найкриміногеннішу вікову групу серед злочинців того чи іншого виду; допомагає розкрити, зокрема, сутність ціннісних орієнтирів, потреб, цілей та планів злочинця[64, с.64].

Ще у 90-ті роки ХХ-го століття А.Ф. Зелінський відзначав, що у середньому найчастіше кримінальні правопорушення вчиняють особи вікових груп від 18 до 29 років та від 30 до 39 років, а після 40 років кримінальна активність особи значно знижується [77, с.64].

На сьогодні співвідношення є дещо іншим. Наприклад, у 2023 р. серед загалом 97951 виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, частка осіб віком до 18 років складала 1,8%, від 18 до 28 років – 22,2%, від 29 до 39 років – 37,1%, від 40 до 54 років – 29,8% та старше 55 років – 9,1%[67]. У той час як сукупно за останні п'ять років серед загалом 482901 виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, частка осіб віком до 18 років складала 2,5%, від 18 до 28 років – 25,3%, від 29 до 39 років – 37,8%, від 40 до 54 років – 26,5% та старше 55 років – 9,1%[67]. Тобто наявна тенденція до незначного зменшення серед кримінальних правопорушників частки молоді та деякого збільшення частки осіб зрілого і похилого віку. Крім того, не спостерігається значного зниження кримінальної активності серед осіб віком 40-54 роки. Хоча у цілому переважають особи віком від 18 до 39 років включно (65,6%). А частка осіб віком понад 40 років становить понад третину (34,4%)[47, с. 330].

Що стосується кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, то розподіл кримінальних правопорушників на вікові групи є дещо іншим. Так, сукупно за період 2019-2023 рр. серед загалом 10715 виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачено Розділом XVII Особливої частини КК, частка осіб віком до 18 років складала 0,05%, від 18 до 28 років – 13,7%, від 29 до 39 років – 32%, від 40 до 54 років – 37% та старше 55 років – 17,3%[67]. Наведені дані свідчать, що аналізовані кримінальні правопорушення вчиняються переважно особами віком понад 40 років (54,3%)[47, с. 330].

Правильно з цього приводу зазначає А. Поліщук, що вік має значення у вчиненні корупційних діянь, оскільки вказує на усвідомленість корупціонером своєї поведінки, який у віці тридцяти і більше років однозначно є психологічно зрілим, здатним розуміти як свої дії, так і дії інших осіб[160, с. 152].

Якщо аналізувати суб'єктів вчинення розгляданого нами злочинного діяння, то в цілому за той же період часу серед загалом 657 виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачено ст. 369² КК, частка осіб віком від 18 до 28 років склала 13,2%, від 29 до 39 років – 33,5%, від 40 до 54 років – 40,2% та старше 55 років – 13,1%[67]. Наведені дані свідчать про перевагу осіб віком понад 40 років (53,3%) проти злочинців віком до 40 років (46,7%). Тобто можна зробити висновок, що зловживання впливом вчиняється переважно особами зрілого віку[47, с. 330-331].

Наведені дані підтверджують тези В. Голіни та М. Колодяжного, що корупційні кримінальні правопорушення, до яких відноситься і зловживання впливом, вчиняються переважно у зрілому віці (старше 30 років) [38, с. 24].

Крім того, деякі вчені відзначають, що найменшу частку серед злочинців (їх, відповідно, виокремлюють в окрему вікову категорію) складають особи у віці понад 50 років[2, с.86; 4, с.52; 115, с.36].

Цю частку можна встановити за допомогою аналізу судових звітів «Про склад засуджених». Наприклад, за період 2019-2023 рр. серед загалом засуджених 318337 осіб частка осіб віком від 14 до 18 років склала 2,6%, віком від 18 до 25 років – 15,9%, віком від 25 до 30 років – 14,6%, віком від 30 до 50 років – 54,7%, віком понад 50 років – 12,2%[192]. Наведені дані свідчать, що засудженими є переважно особи зрілого віку понад 30 років – 66,9%[47, с. 331].

Серед засуджених за ч.1 ст.369² КК за період 2012-2023 рр. осіб частка осіб віком від 18 до 25 років склала 8,7%, віком від 25 до 30 років – 18,8%, віком від 30 до 50 років – 55,8%, віком понад 50 років – 16,7%[192]. Наведені дані свідчать, що частка осіб віком понад 50 років засуджених за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування є дещо вищою за середню

частку таких осіб серед усіх засуджених. Вищою є також частка осіб віком понад 30 років (72,5% проти 66,2%)[47, с. 331].

Водночас, істотно більшою за середні показники є частка осіб віком понад 50 років серед засуджених за вчинення злочинів, відповідальність за які передбачено у чч. 2-3 ст.369² КК. Так, за той же період часу частка осіб віком від 18 до 25 років склала 2,9%, віком від 25 до 30 років – 13,1%, віком від 30 до 50 років – 57,2%, віком понад 50 років – 26,8%[192]. Наведені дані свідчать, що серед осіб, які приймають пропозиції, обіцянки або одержують неправомірну вигоду для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або пропонують чи обіцяють здійснити вплив за надання такої вигоди, або вимагають таку вигоду, кожна четверта особа має вік понад 50 років, а загалом особи зрілого віку, тобто понад 30 років, становлять абсолютну більшість (84%). Дані по засудженим особам не суттєво відрізняються від даних про виявлених осіб, а тому дозволяють зробити висновок, що серед осіб, які вчиняють кримінально протиправне зловживання впливом переважають особи зрілого віку, при чому при пасивному підкупі кожен четвертий злочинець має вік понад 50 років[47, с. 331].

Такий віковий розподіл засуджених за зловживання впливом виглядає цілком логічним, оскільки корупційні кримінальні правопорушення саме і вчиняються особами зрілого віку. Слід також враховувати ті обставини, що для того, щоб ефективно зловживати впливом слід, зокрема, мати певний статус у суспільстві, необхідний життєвий досвід та зв'язки зі службовими особами, що набуваються переважною більшістю людей у більш зрілому віці[47, с. 331].

З цього приводу погодимся із думкою В.В. Пивоварова, що «приблизно до 25-30 років у людини відбувається остаточне визначення подальшого життєвого шляху, установка орієнтирів у своїй професійній діяльності, завершується одержання освіти тощо. Надалі в людини відбувається

закріплення досягнутих життєвих позицій» [157, с. 88].

Слід відзначити, що спостерігається відмінність суб'єктів активного та пасивного підкupu за статевими та віковими ознаками.

Розглядаючи такий соціально-демографічний показник як рівень освіти злочинців відзначимо, що залежність злочинної поведінки від рівня освіти й інтелектуального розвитку особистості, що значною мірою визначають потреби й інтереси людини, констатує О. М. Джужа [62, с. 142]. Цей показник дає можливість сформулювати реальну уяву про безпосередній інтелектуальний потенціал злочинців та його вплив на вибір даною категорією осіб певного варіанта поведінки [198, с. 297].

Більшість кримінальних правопорушників переважно характеризуються середнім рівнем освіти. Наприклад, О.В. Колесникова констатує, що згідно з офіційними даними Державної судової адміністрації України за 2016 рік 91% засуджених за вчинення злочину не мають вищої освіти. Аналогічна ситуація простежується і у попередні 2015, 2014, 2013 роки - 90% засуджених не мають вищої освіти [92, с. 198]. А у 2022 р. серед усіх засуджених особи з повною вищою освітою склали 8%, з базовою вищою – 3,1%, професійно-технічною – 19,5%, повною загальною середньою – 21%, базовою загальною середньою – 46,7%, початковою загальною – 1% та без освіти – 0,7% [192]. Тобто вищої освіти не мали 88,9% засуджених [47, с. 331].

Однак слід враховувати, що серед усього дорослого населення найпоширенішою є повна загальна та середня спеціальна (початкова вища) освіта – 62,8%, проте вищу освіту (повну, базову та незакінчену) має майже кожен п'ятий – 18,8% [214, с. 89]. Отже, хоча серед усіх громадян України переважає середній рівень освіти, проте частка осіб з вищою освітою серед усього населення України майже у два рази більша, ніж серед усіх кримінальних правопорушників сукупно [47, с. 331].

Водночас, у тому ж 2022 р. освітній рівень засуджених за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг був наступним: особи з повною

вищою освітою складала 23,5%, з базовою вищою – 5,1%, професійно-технічною – 20,4%, повною загальною середньою – 16,3%, базовою загальною середньою – 33,4%, початковою загальною – 0,7% та без освіти – 0,6%[192]. Тобто особи з вищою та базовою вищою освітами сукупно складала 28,6%. При чому, серед засуджених за аналізовані кримінальні правопорушення із 391 особи з базовою загальною середньою освітою, 338 осіб засуджено за ч.1 ст.369 КК, тобто за те діяння, що вчиняється загальним суб'єктом. Отже, рівень освіти осіб, засуджених за кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачено у Розділі XVII Особливої частини КК є значно вищим, ніж рівень освіти усіх злочинців загалом[47, с. 331].

Тому суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень вчені часто називають «білокомірцевими злочинцями» з огляду на те, що ці особи мають високий рівень освіти (вища освіта), інтелекту та культури. Оскільки перебування на відповідних посадах вимагає не лише такого рівня знань, а й постійного його удосконалення[136, с. 69].

Що стосується кримінально протиправного зловживання впливом, то за період 2012 – 2023 рр. серед засуджених за ч.1 ст. 369² КК особи з повною вищою освітою склали 35%, з базовою вищою – 6%, професійно-технічною – 19%, повною загальною середньою – 23% та базовою загальною середньою – 17%. Тобто частка осіб з вищою та базовою вищою освітою складає 41%[47, с. 331].

Рівень освіти осіб, які вчинили діяння передбачене ч.2 ст. 369² КК був наступним: особи з повною вищою освітою склали 81%, з базовою вищою – 5%, професійно-технічною – 6%, повною загальною середньою – 6%, базовою загальною середньою – 2% та початковою загальною – 0,1%. Тобто частка осіб з вищою та базовою вищою освітою складає абсолютну більшість – 86%. А серед 22 осіб, засуджених за ч.3 369² КК 21 (понад 95%) особа мала повну вищу освіту і лише одна особа – професійно-технічну освіту[47, с. 331].

Наведені дані дозволяють зробити висновок, що рівень освіти осіб, які вчиняють різні форми зловживання впливом, є значно вищим ніж загальний рівень освіти осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а тим більше ніж серед усіх злочинців сукупно.

Тобто можна сказати, що серед осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачено Розділом XVII Особливої частини КК, особи які вчиняють зловживання впливом, характеризуються одним з найвищих рівнів освіти[47, с. 331].

Таке становище зумовлене, у першу чергу тим, що досягнути вказаного статусу в суспільстві, щоб мати можливість ефективно зловживати впливом, можливо переважно тоді, коли особа має вищу освіту. З розвитком нашого суспільства освітній рівень корупціонерів росте (з 52,9% осіб, які мають вищу чи середню спеціальну освіту, у 90 році до 84% у 99 році). Оскільки зловживання впливом, як і зловживання владою або службовим становищем характеризується більш складними формами прояву, то, звичайно, потребує більших інтелектуальних ресурсів для його вчинення[141]. Можна також сказати, що вищий рівень освіти допомагає розробити та втілити в життя більш складні способи і схеми зловживання впливом[47, с. 332].

Слід також відмітити суттєві відмінності між освітніми характеристиками осіб, які вчиняють так званій активний та пасивний підкупи. Особи які вчиняють пасивний підкуп характеризуються більш високим рівнем вищої та базової вищої освіти (86% проти 41%), та одним з найвищих серед всіх осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення передбачені Розділом XVII Особливої частини КК України[47, с. 332].

Наступною соціально-демографічною ознакою, що характеризує особу кримінального правопорушника є рід занять і джерела прибутків на момент вчинення кримінального правопорушення[47, с. 332].

Зазначений кримінологічний показник, на думку А.М. Бабенка тісно пов'язаний із середовищем та містить у собі кримінологічне навантаження,

оскільки фактор наявності або відсутності в особі роботи, стабільних джерел існування має великий вплив на вибір варіанту поведінки. Викладене дає підстави розподілити засуджених на дві групи – задіяних і не задіяних у трудових відносинах [9, с. 100].

До першої категорії А.В. Козар відносить засуджених з таких груп: робітники, державні та інші службовці, військовослужбовці, лікарі-фармацевти, вчителі, викладачі, працівники ЗМІ, приватні підприємці, працівники господарських товариств, учні, студенти та інші заняті особи. А до другої категорії: пенсіонерів, інвалідів, працездатних, які не працювали і не навчались та безробітних, які мають офіційний статус. За даними цього вченого впродовж 2014-2018 рр. коливання часток категорій засуджених за родом занять є дуже незначним, з абсолютним переважанням осіб, які не задіяні у трудових відносинах (85-90%)[91, с. 67-68]. Так само у 2022 р. серед усіх засуджених 77,5% осіб були не задіяні у трудових відносинах. Тобто частка непрацюючих осіб хоча дещо і зменшилась, але все одно залишилась на достатньо високому рівні[47, с. 332].

Що стосується кримінально протиправного зловживання впливом, то за період 2012 – 2023 рр. серед засуджених за ч.1 ст. 369² КК частка осіб не задіяних у трудових відносинах склала приблизно 48%. Тоді як серед засуджених за чч. 2-3 ст. 369² КК вона склала лише 13,5%. Тобто спостерігається абсолютно протилежне загальній сукупності злочинців абсолютне переважання осіб, які задіяні у трудових відносинах серед суб'єктів пасивного підкупу. Крім того, наведені дані підтверджують різницю в особі суб'єктів активного та пасивного підкупу[47, с. 332].

Якщо розглядати рід зайнятості суб'єктів пасивного підкупу, то переважну більшість становлять державні службовці (33%), інші службовці (27%) та військовослужбовці (9%), тобто можна сказати, що серед даної категорії злочинців особи, які перебувають на службі складають майже 70%. Тоді як серед суб'єктів активного підкупу їх частка становить відповідно 8%, 7% та 10%, або загалом лише 25%[47, с. 332].

А відповідно до звітів «Про стан протидії корупції», за період 2013—2023 р.р., з 1887 виявлених осіб, які вчинили зловживання впливом, відносились до посадових і службових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування відносились 900 або 47,7% осіб, а до посадових і службових осіб недержавних структур, осіб, що надають публічні послуги чи фізичних осіб – 987 або 52,3%.

Якщо вищезазначених осіб розглядати за окремими категоріями, то найбільшу частку складають наступні: 1) посадові особи юридичних осіб, фізичних осіб - у разі одержання від них...неправомірної вигоди – 462 особи; 2) посадові особи юридичних осіб публічного права – 245 осіб; 3) службові особи і працівники органів внутрішніх справ – 205 осіб; 4) особи, що надають публічні послуги – 150 осіб; 5) посадові та службові особи інших органів державної влади – 133 особи; 6) особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки в юридичних особах приватного права – 130 осіб; 7) державних службовців – 128 осіб; 8) службові особи і працівники ЗСУ – 121 особа (при чому 34 з цих осіб виявлено у 2023 р.); 9) посадові особи місцевого самоврядування – 100 осіб; 10) посадові та службові особи райдержадміністрацій – 41 особа та інші.

Отримані дані підтверджують тези О.Ю. Шостко, що найбільший ступінь прихованості мають злочинні дії так званих VIP-корупціонерів. Вчена називає їх особливо злісними злочинцями, оскільки вони належать до першої і другої категорії державної служби й відрізняються масштабністю владних повноважень [218].

Слід погодитись із М.І. Мельником, що «спеціальний соціальний статус кожного корупціонера (службова особа) породжує визначені проблеми при застосуванні кримінальної відповідальності за вчиненні діяння, оскільки особа, наділена владними повноваженнями, має можливість не лише зловживати ними для задоволення своїх потреб, а й використовувати їх для захисту від дії закону. При цьому чим вищу посаду вона займає, тим більше

можливостей у неї є для нейтралізації заходів соціального контролю. Аналіз статистики дає підставу для висновку, що до кримінальної відповідальності за корупційні діяння притягуються практично лише службові особи низової ланки державного апарату»[138, с.434].

Аналізуючи особу, яка вчинила зловживання впливом за ознакою громадянства слід відзначити, що за даними дослідження А.В. Калініної, найбільш питома вага у структурі злочинності іноземців та апатридів належить кримінальним правопорушенням проти власності – 47,3 % та кримінальним правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів – 13,3%[83, с.63-64]. Проте у загальній структурі злочинності кримінальні правопорушення вчинені іноземними громадянами та особами без громадянства складають менше 1%.

Наприклад, у 2023 р. серед 66684 засуджених осіб лише 625 або 0,94% осіб не були громадянами України. Так само і серед 1589 засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачено у Розділі XVII Особливої частини КК України лише 13 осіб або 0,8% мали громадянство інших держав. При чому 12 осіб було засуджено за ст. 369 КК України та 1 особу за активний підкуп за ч.1 ст. 369² КК України.

Слід відмітити, що за пасивний підкуп за період 2012 – 2023 рр. засуджено лише 2 громадянина інших держав або 0,2%. Така низька частка іноземних громадян обґрунтовується тим, що дане діяння вчиняється переважно службовими особами, серед яких іноземні громадяни зустрічаються дуже нечасто. У той же час як за активний підкуп за ч.1 ст. 369² КК України налічується 6 засуджених, які не були громадянами України. Їх частка становить 4% від загальної кількості зі 138 засуджених за вчинення цього діяння осіб. Тобто можна відмітити, що кожна 25 особа, яка вчинила активний підкуп є іноземним громадянином або особою без громадянства.

Що стосується сімейного стану злочинців, то І.Є. Мезенцева відзначає, що «у літературі поширена думка про те, що на вчинення злочину, як правило, ідуть особи, які не мають сім'ї, які не відчувають її позитивного

впливу, не замислюються про наслідки вчиненого ними для близьких»[137, с. 68]. Наприклад, на думку І.В. Дегтярьової особисті риси характеру сімейних осіб і тих, хто не перебуває у шлюбі, умови життя і коло спілкування накладають певний відбиток на спрямованість їх кримінально протиправних дій. Наявність або відсутність нормальних родинних умов є обставиною, що значною мірою впливає на реалізацію можливості вибору такого варіанта поведінки, за якого вчинюється кримінальне правопорушення[54]. Проте, І.Є. Мезенцева вважає, що «ці усталені догми не притаманні корупціонерам, тобто наявність у них сім'ї не утримує від корупційних злочинів, а навпаки, підштовхує до їх учинення, оскільки сім'ю необхідно належним чином забезпечити»[137, с. 68].

Висновок вченої підтверджується результатами проведеного нами дослідження вироків суду. Так, серед осіб, засуджених за зловживання впливом, частка одружених та тих, які проживають у цивільному шлюбі осіб склала 61 %, тоді як неодружених виявилось 39 %, з яких майже кожен десятий був розлученим. Також досить високою є частка засуджених, які мають на утриманні неповнолітніх дітей або хворих членів сім'ї – 63%. Слід також відзначити, що близько 10% засуджених мали інвалідність II або III груп.

При дослідженні кримінально-правових ознак осіб слід відзначити дані Д.Ю. Кондратова щодо корупційних кримінальних правопорушень, які полягають у тому, що: а) майже 13-15 % службових осіб учиняють злочини в складі групи; б) кожний восьмий груповий службовий злочин вчинюється у складі організованої групи або злочинної організації; в) 5-6 % осіб, які вчинили службові злочини, вчиняють їх повторно; г) частка осіб, які на момент учинення нового злочину мали не зняту й не погашену судимість, становить близько 1 %[96, с. 149].

З'ясуємо одноособовий чи груповий характер носило вчинення кримінальних правопорушень пов'язаних зі зловживанням впливом. Так, за період 2016 – 2023 р.р. серед сукупно виявлених 1182 осіб, які вчинили

кримінальне правопорушення, передбачене ст.369² КК України 153 або майже 13% вчинили його у складі групи осіб, а 18 або 1,5% у складі організованої групи чи злочинної організації. А відповідно до звітів «Про стан протидії корупції», за період 2013—2023 р.р., виявлено 1883 факти вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.369² КК України та 1887 осіб, які вчинили ці діяння. Тобто співвідношення становить майже 1:1. Наведені дані свідчать, що зловживання впливом вчиняються переважно одноособово.

При вчиненні зловживання впливом лише одна особа перебувала у стані алкогольного сп'яніння, а одна – у стані наркотичного, токсичного або психотропного сп'яніння.

Що стосується тривалості кримінально протиправної діяльності, то у ході проведеного нами дослідження судових вироків з'ясовано, що 83 % осіб, які зловживали впливом засуджені за один епізод такої діяльності.

Аналіз попередньої злочинної діяльності осіб, які вчинили зловживання впливом показує, що серед виявлених за період 2016 – 2023 р.р. осіб 3% або 36 раніше вчиняли кримінальні правопорушення, а з 1,2% або 14 осіб не знято і не погашено судимість.

А зі Звітів про склад засуджених випливає, що серед засуджених за зловживання впливом раніше до кримінальної відповідальності притягалась досить незначна кількість осіб, а саме 43 особи, або 3,6%. Проте серед осіб, які вчинили активний підкуп така частка складає 11,6%, а пасивний – 2,5%. Тобто можна зробити висновок, що особи які вчиняють активний підкуп більше схильні до вчинення рецидиву кримінальних правопорушень. Слід відмітити, що серед загальної кількості засуджених за всі кримінальні правопорушення така частка складає приблизно 40%. Тобто особи, які вчиняють зловживання впливом є менш схильними до рецидиву, ніж інші злочинці. Проте, на нашу думку, такий показник більшою мірою пов'язаний із тим, що серед суб'єктів пасивного зловживання впливом є значна частка держслужбовців або осіб, які надають публічні послуги, тобто в силу своїх

посад або зайняття діяльністю такі особи не можуть мати попередніх судимостей, а інші особи, які зловживають впливом, належать у своїй більшості не до представників традиційного злочинного світу, а до так званих «білокомірцевих злочинців», рецидив серед яких значно нижчий. Цікаво також відзначити, що серед суб'єктів активного підкупу, які мають не зняту і непогашену судимість (6,5% від загальної кількості засуджених за таке діяння) дві третини становлять засуджені за кримінальні правопорушення проти власності (6 осіб).

Переходячи до дослідження морально-психологічних й емоційно-вольових якостей та особливостей осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення слід відзначити думку Н.М. Ковінько, який зазначає, що поведінка людини залежить від тих соціальних позицій, які вона займає у соціумі, від того, на якій сходинці соціальної стратифікації знаходиться; у суспільній діяльності особа виконує ряд рольових функцій, кожна з яких вимагає певної поведінки. Ця нормативно визначена роль обумовлює і зміст соціально-значущих характеристик особи, і системи її потреб (чоловік, батько, посадове становище, матеріальна забезпеченість та інше). Якщо особам, які перебувають на найнижчих щаблях суспільної ієрархії, притаманна переважно примітивна система потреб у біологічному забезпеченні умов свого існування, то для інших, які перебувають на більш високому рівні, це розгалужена система потреб (економічні, ідеологічні, культурні тощо). Матеріальні потреби і система ціннісних орієнтацій взаємодіють з численними соціально-психологічними факторами середовища, які у нинішніх умовах нестабільної економіки обумовлюють вибір способів поведінки, у тому числі й злочинної [90, с. 845]. Ця група ознак структури особистості злочинця охоплює широке коло найрізноманітніших проявів внутрішнього «Я», потрібнісно-мотиваційні й інтелектуальні властивості, широту світогляду, ціннісні орієнтації і суспільно значущі риси характеру, емоційно-вольові якості тощо[57, с. 156].

Що стосується аналізованих характеристик корупційних злочинців, то О. Шостко вважає, що корупціонери в переважній більшості є комунікабельними людьми, легко встановлюють соціальні контакти, контролюють власну поведінку, їм не притаманні імпульсивність, агресивність, емоційна нестабільність. В основі мотивації знаходиться гіпертрофоване прагнення до задоволення матеріальних потреб, брак духовного розвитку, схильність до ризику, байдужість до інтересів інших людей, заздрісність, амбіційність, користолюбство, кар'єризм, здирство й зажерливість, культ грошей і матеріальних цінностей, жадоба накопичення й влади. Усе це свідчить про деформовану ціннісну орієнтацію таких осіб [218, с. 72]. Дана характеристика якнайкраще підходить до особи, яка зловживає впливом.

Крім того, погодимось із Д.Ю. Кондратовим, що «особам, які вчиняють службові злочини, притаманні такі риси, як корисливість, схильність до зловживання владою, зневага до закону, формальне або легковажно-безвідповідальне ставлення до наслідків своїх дій і рішень, зневага до людей тощо. Нерідко спостерігається і схильність до пияцтва, розгульного способу життя»[96, с. 149]. Проте слід зауважити, що зловживання впливом відноситься, як ми раніше з'ясували, до кримінальних правопорушень з високим рівнем латентності, тобто рівень інтелекту осіб, які його вчиняють, є достатньо високим, щоб придумати безпечні способи отримання неправомірної вигоди та не бути виявленими правоохоронними органами.

З семантичного тлумачення словосполучення «зловживання впливом» випливає, зокрема, той факт, що особи які вчиняють такі діяння мають здатність впливати на інших осіб. При чому, як зазначає І.С. Огерук, такий вплив може мати як завуальований характер, наприклад, дружніми порадами, так і завідомо протиправний, коли особа просить щось виконати посадову особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що суперечить інтересам служби останньої[151, с. 107].

Головне, що особа завдяки своєму становищу здатна вживати заходів до вчинення дій іншими особами (непідпорядкованими їй і які не перебувають у службовій залежності від неї), де використовує свій авторитет, зв'язки зі службовими особами, інші можливості, обумовлені займаною посадою[224, с. 131].

Отже, особи, які зловживають впливом у будь-яких його формах, але переважно пасивного підкупу, мають невисокий рівень правової та соціальної відповідальності, для них прагнення до постійного покращення власного матеріального становища є пріоритетним порівняно з благополуччям суспільства та держави. Головним мотивом протиправної діяльності суб'єктів активного та пасивного підкупу є корисливий, при чому маючи високі інтелектуальні здібності вони завжди усвідомлюють протиправний характер вчинюваних ними фактів зловживань впливом, детально продумують їх вчинення. Крім того, такі особи є достатньо комунікабельними та здатними до самоконтролю і швидкої адаптації при зміні ситуації, не схильними до агресивної поведінки. Вони вміють вдало приховувати свої дійсні емоції та ставлення до людей, мають схильність до маніпулювання іншими особами. Що стосується власної самооцінки, то як правило суб'єкти зловживання впливом є особами з високою самооцінкою, їм подобається, що вони можуть впливати на інших осіб, тим більше тих, що мають високий статус.

Що стосується суб'єктів активного підкупу, то такі особи нерідко мають прагнення вирішити свої певні проблеми як матеріального так і будь-якого іншого характеру саме за рахунок звернення до корупційних практик.

За допомогою аналізу соціально-демографічних, кримінально-правових та морально-психологічних й емоційно-вольових якостей та особливостей злочинців, з їх подальшим узагальненням, можливо сформувані типологію осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані зі зловживанням впливом.

Кримінологи типологію особи злочинця здійснюють за різними критеріями, такими як стійкість антисоціальної спрямованості особи та зміст

психологічної установки, ступінь суспільної небезпеки особи злочинця, характер особистісно-мотиваційних властивостей, ступінь стійкості злочинної поведінки в різних ситуаціях та ін. [129, с. 140]

Не заглиблюючись у дискусію з цього приводу відзначимо, що ми підтримуємо позицію І.М. Даньшина, який підставами (критеріями) побудови типології особи злочинців називав: 1) характер антисуспільної спрямованості особи злочинців (насильницький, корисливий, злісний соціально дезорганізований та необережний злочинці); 2) ступінь глибини цієї антисуспільної спрямованості (випадкові, ситуаційні, нестійкі, злісні та особливо злісні злочинці)[112, с. 40].

За характером та змістом антисуспільної спрямованості осіб, які вчиняють зловживання впливом як у формі активного підкупу, так і пасивного підкупу можуть бути віднесені до корисливого типу кримінальних правопорушників, оскільки їх основним прагненням було отримати неправомірну вигоду від вчинення відповідного діяння: отримати неправомірну вигоду, ухилитись від виконання певного обов'язку тощо.

За глибиною та стійкістю антисуспільної спрямованості осіб розрізняють на: осіб, які вперше вчинили кримінальне правопорушення в результаті випадкового збігу обставин і всупереч із загальною позитивною характеристикою всієї попередньої поведінки (випадкові правопорушники); осіб, які вперше вчинили кримінальне правопорушення під впливом деяких несприятливих чинників, що формують умови життєдіяльності особи (ситуативні правопорушники); осіб, які вперше вчинили кримінальне правопорушення, але раніше допускали правопорушення, які не є злочинами (нестійкі правопорушники); осіб, які неодноразово вчиняли кримінальне правопорушення, у тому числі і раніше засуджених (злісні правопорушники); осіб, які неодноразово систематично вчиняють тяжкі та особливо тяжкі кримінальні правопорушення (особливо злісні правопорушники) [189, с. 84].

Щодо активного підкупу, то ці корупційні правопорушення вчиняються загальними суб'єктами злочину і згідно з міжнародно-правовими нормами

належать до активної корупції. Враховуючи цю обставину можна виокремити тип активного корупціонера. У межах такого типу слід розрізнити ситуативного і звичного корупціонера (хабародавця). Перший використовує підкуп для вирішення особистих питань лише в окремих випадках. Важливу роль має несприятлива проблемна життєва ситуація, яка терміново виникла. Звичні хабародавці умисно і постійно досягають певних особистих цілей або задовольняють інтереси інших осіб не за рахунок власних умінь, професійних навичок, дотримання законних процедур тощо, а шляхом надання неправомірної вигоди службовій чи посадовій особі[217, с. 203-204]. З досліджених нами судових вироків за ч.1 ст. 369² КК переважна більшість винних осіб відносились до ситуаційних корупціонерів (67%), оскільки прагнули вирішити свої особисті питання за рахунок звернення до компетентних службових осіб. На сьогодні більшість таких питань пов'язані із кінцевою метою – ухиленням від призову на військову службу за мобілізацією.

Суб'єктами пасивного підкупу, як ми з'ясували, є переважно службові особи – суб'єкти корупційних правопорушень. Їх типологію детально розробила О.Ю. Шостко. Вчена поділяє таких злочинців на чотири типи: 1) дрібні корупціонери (ситуативний тип) – одержують час від часу неправомірну вигоду у незначних розмірах (крім грошей це можуть бути промислові товари або продукти) за вирішення щоденних життєвих проблем пересічних громадян; 2) звичні корупціонери – не вважають себе злочинцями, а просто дотримуються «правил гри», які склались в тій чи іншій організації, установі. Своїми діями виявляють лояльність до системи, яку інакше називають «корпоративною культурою». Вони є конформістами. Зазвичай, такі суб'єкти корупційних правопорушень діляться своїми прибутками з безпосереднім керівником (керівниками); 3) ініціативні корупціонери (злісний тип) – самі створюють криміногенні ситуації, мають сталу мотивацію до отримання неправомірної вигоди. Найчастіше посідають керівні посади на підприємствах, в організаціях різних форм власності, в

тому числі й у правоохоронних органах, судах, органах місцевого самоврядування або представницьких органах тощо. Постійно вишукують можливості для одержання неправомірної вигоди або «продажу» своїх повноважень, хоча ініціатива щодо її отримання може мати завуальований вигляд; 4) *політичні корупціонери* (особливо злісний тип) – посадовці найвищого рангу, які активно використовують свій політичний вплив для одержання неправомірної вигоди[217, с. 204-205]. Згідно з одержаними нами даними, за період 2013—2023 р.р., за зловживання впливом притягнуто до відповідальності лише 10 працівників органів прокуратури (включаючи військову) та 7 професійних суддів. Серед 128 державних службовців лише 8 осіб відносились до I групи, 9 осіб – до II групи, 17 осіб – до III групи та 94 особи – до IV групи. А серед 100 посадових осіб місцевого самоврядування лише 1 особа відносились до 1-2 категорій, 1 особа – до 3 категорії, 34 особи – до 4 категорії та 64 особи – до 5-7 категорій. Також не виявлено та не притягнуто до кримінальної відповідальності за зловживання впливом жодного народного депутата України та депутата обласної ради. Тобто отримані дані підтверджують висновки інших кримінологів, що до кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, зокрема й за зловживання впливом, притягуються в основному посадовці нижчих рангів та статусів тобто першого і другого типів, а саме дрібні та звичні корупціонери.

Підсумовуючи підрозділ слід відзначити, що дослідження соціально-демографічних характеристик, кримінально-правових та морально-психологічних й емоційно-вольових якостей та особливостей осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369² КК, дозволило зробити висновок, що суб'єкти активного та пасивного підкупу до зловживання впливом мають характеристики притаманні корупційним злочинцям, оскільки відрізняються від загальної сукупності кримінальних правопорушників більш зрілим віком, вищим рівнем освіти та переважною задіяністю у трудових відносинах. За цими ж характеристиками вони

відрізняються і між собою. Так, особи, які вчиняють діяння, відповідальність за яке передбачено у ч.1 ст. 369² КК є переважно чоловіками (87,7%) зрілого віку (72,5%), громадянами України (96%), які мають рівною мірою вищу (41%) або середню (42%) освіту, а також рівною мірою задіяні або не задіяні у трудових відносинах (52% та 48%), приблизно кожен дев'ятий раніше притягувався до кримінальної відповідальності переважно за кримінальні правопорушення проти власності. Схильні вирішувати особисті питання за рахунок підкупу відповідних службових осіб. Тоді як особи, які вчиняють діяння, відповідальність за яке передбачено у чч. 2-3 ст. 369² КК також є переважно одруженими чоловіками (85,3%) зрілого віку (84%), при чому кожен четвертий має вік понад 50 років, громадянами України (99,8%), мають переважно вищу освіту (86%) та задіяні у трудових відносинах (86,5%) переважно на державній службі (70%), мають на утриманні неповнолітніх дітей або хворих членів сім'ї (63%), раніше до кримінальної відповідальності не притягувались, кожен десятий має інвалідність II або III груп[47, с. 332].

1.3. Детермінація кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом

Важливим елементом кримінологічної характеристики будь-якого кримінально протиправного діяння є з'ясування тих причин і умов, що зумовлюють відповідне негативне явище. Це пов'язано із тим, що саме завдяки впливу на детермінанти відбувається запобіжна діяльність. Постає питання щодо правильного визначення об'єктів такого впливу.

Як відзначає А.П. Закалюк, що запобіжному впливові підлягає, насамперед і головним чином, те, що предметно обумовлює злочинні прояви та злочинність загалом, визначає її функціонування, оскільки ефективність і результативність запобіжного впливу залежить від предметного його спрямування щодо конкретних обумовлюючих процесів, явищ, умов тощо[71, с. 183]. Зазначене стосується такої категорії філософії як «детермінізм».

Поняття «детермінізм» походить від латинського *determinare* і означає «визначати», «виділяти». Тобто детермінізм – це вчення про загальну зумовленість явищ і подій [195]. Детермінізм характеризується такою узагальнюючою ознакою як «зв'язок» між явищами або процесами, який може бути одностороннім, двостороннім або багатостороннім. При цьому причинно-наслідковому відношенню здебільшого притаманне не менше ніж двосторонній зв'язок (залежність) між причиною і наслідком[55, с. 154]. Можна сказати, що детермінізм включає усі зв'язки, які виражають залежність об'єктів, явищ, їх існування та змінювання від будь-яких інших обставин [114, с. 56]. При чому принцип взаємозв'язку явищ носить загальний характер і виражає не ізольованість явищ і подій один від одного[195].

Похідним від «детермінізму» поняттям є детермінація, котра являє собою підпорядкований об'єктивним законам природи і суспільного розвитку складний процес породження, обумовлення, взаємних трансформацій і динамічних змін явищ, процесів, подій та станів оточуючої дійсності. У процесі детермінації відбувається безперервне відтворення і оновлення різних форм життя, типів відносин, класів явищ і процесів[113, с. 72].

Якщо розглядати це поняття з точки зору кримінології, то правильно зазначає Н.М. Ярмиш, що питання про детермінацію злочинності у кримінології аж ніяк не є відособленим, локальним. Воно сягає проблеми більш високого порядку – загальнонаукової, філософської проблеми причини й наслідку. Очевидно, що тільки розібравшись у загальних закономірностях, можна екстраполювати їх на окремі, більш вузькі сфери. Розуміючи це, дослідники-кримінологи намагаються пов'язати свої уявлення про причинний зв'язок з тими положеннями, які вони черпають з філософських джерел. Але при цьому видно, що представники правових наук прагнуть звести до мінімуму філософську базу своїх розробок, оскільки для того, щоб зорієнтуватися у величезному масиві філософської літератури, треба надовго відхилитися від вирішення своїх безпосередніх задач. Тому за рамками

аналізу, як правило, залишається та обставина, що у філософії єдності думок немає практично з жодної проблеми, у тому числі й з питань причинного зв'язку. Це особливо помітно зараз, в умовах вільної від ідеологічного тиску філософії. Багатоплановість проблем причинності в кримінальному праві, їх пов'язаність з філософією і породжує розмаїття поглядів, позицій, теорій, на які багата кримінально-правова наука, але які, на жаль, не завжди допомагають у вирішенні конкретних життєвих проблем [225, с. 19]. Тобто можна сказати, що стосовно сутності такої категорії кримінології як детермінація злочинності, серед вчених існує плюралізм думок.

Слід відзначити, що питанням детермінації злочинності у кримінології приділяли свою увагу такі, зокрема, вітчизняні вчені як О.М. Бандурка[11], А.М. Бойко[18; 19], Б.М. Головкін[42; 43], Л.М. Давиденко[11], А.П. Закалюк[71], І.Б. Медицький[134] та інші. Однак складність цієї проблеми, неоднозначні судження щодо природи детермінації злочинності, а також важливе методологічне значення для пояснення причинності злочинності та розроблення форм і методів боротьби з нею спонукають продовжувати наукові пошуки у відповідному напрямку кримінології[43, с. 274].

Так, одним із найбільш важливих дискусійних питань є поділ детермінант злочинності на причини, умови та кореляти[43, с.274; 71, с. 186-189; 113, с.76] або на фактори[11, с. 31-33; 112, с. 32; 134, с. 13].

Водночас ми не будемо заглиблюватись у наукові пошуки стосовно визначення загального поняття та складових елементів детермінації злочинності, оскільки це не є предметом нашого дослідження. На нашу думку аналіз детермінант кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом доцільно здійснити згідно із традиційним підходом, згідно з яким детермінація злочинності являє собою сукупність різних за природою негативних явищ об'єктивного і суб'єктивного характеру, які у своєму зв'язку обумовлюють кримінальну форму поведінки у

суспільстві[113, с. 72]. Такими основними явищами або елементами виступають причини та умови вчинення кримінальних правопорушень.

Також ми згодні із думкою В.С. Щирської, яка зазначає, що причини, умови та фактори вчинення кримінальних правопорушень можна позначати терміном «детермінанти» як таким, що охоплює всі зазначені вище категорії. Однак детермінанти «причини» та «умови», незважаючи на те, що це різні за змістом терміни, слід розглядати в нерозривному взаємозв'язку. У зв'язку з цим причини та умови вчинення кримінальних правопорушень, з одного боку, та детермінанти, з іншого, слід розглядати як суміжні рівноправні синонімічні категорії [219, с.95].

Як справедливо зазначає Б.М. Головкін, що «серед усіх видів детермінації найбільше кримінологічне значення має причинність, оскільки ця категорія відбиває не вірогіднісний, а закономірний зв'язок між злочинністю та явищами, що її породжують. Особливістю соціальної причинності є вираження руху й розвитку явищ та процесів суспільного життя через взаємодію, взаємозалежність, перетворення у протилежність, створення нової дійсності. Відповідно до філософського принципу причинності кожне явище має свою причину, виникає в результаті спричинення, є наслідком дії причини. Сутність причинного (генетичного) зв'язку полягає у продукуванні одних явищ іншими. Причинний зв'язок виникає між однорідними явищами, що нехарактерно для інших видів зв'язків. Однакові причини завжди породжують однакові наслідки за одних і тих самих умов. Явище-причина передуює виникненню явища-наслідку, приводить у дію людську активність, викликає утворення нової дійсності. Причина закономірно (не зворотно) породжує вольову дію, що тягне за собою наслідки. Між причиною і наслідком лежить вольова дія. Причина викликає відповідну їй дію, тоді як наслідок може бути не тільки закономірним, а й випадковим» [43, с. 276].

Під причинами злочинності у кримінології розуміється інтегральна сукупність біопсихологічних аномалій і деструктивних явищ у соціальній

організації суспільства, що породжують злочинність як свій закономірний наслідок[107, с. 175].

Слід також відзначити, що у кожній ланці причинного ланцюга, крім самої причини, наявні й інші, пов'язані з нею детермінанти, зокрема обов'язково: умови формування причини цієї ланки та умови, які сприяють настанню наслідку дії зазначеної причини[182, с. 164]. Умовами злочинності можуть виступати явища, що безпосередньо злочинність не породжують, але сприяють чи навпаки, перешкоджають породженню проявів злочинності[107, с. 213] Крім того, у ланцюг детермінації можуть входити й кореляти, але їх значення є похідним, оскільки основними детермінантами виступають саме причини та умови вчинення кримінальних правопорушень.

Щодо взаємозв'язку причин та умов, то Б.М. Головкін зазначає, що вони тісно пов'язані між собою. Для того, щоб спрацювала причина, потрібна наявність необхідних для дії причини умов, а також достатніх умов для настання наслідків. Самі по собі умови нічого не породжують, однак вони створюють можливість для дії причини, досягнення результату. Умови поділяються на необхідні (без яких неможливе спричинення наслідку) і достатні (сприяючі або перешкоджаючі) для настання наслідку» [43, с. 276]. Роль умови по відношенню до злочинності виконує соціальне середовище, що попередньо формує причину, а потім створює об'єктивну можливість для переходу причини у свою діалектичну протилежність – наслідок. Умовами злочинності є сукупність негативних явищ і процесів, що сприяють формуванню та прояву причин злочинності[42, с.2-3]. На думку Ю.В. Александрова причини злочинності – це ті процеси і явища, які породжують злочинність як свій безпосередній наслідок. Що стосується умов, то вони безпосередньо не породжують злочинність, але «відкривають шлях» для впливу причин, полегшують настання суспільно небезпечних наслідків. Умовами виступають різного роду недоліки управлінської та організаційної сфер діяльності різних галузей господарства й державного апарату [120, с. 79].

Що стосується корупційних кримінальних правопорушень, то ми згодні з В.О. Мартиненко, що умови для їх появи та розвитку виникають, коли, по-перше, існує монополія того чи іншого чиновника або відповідальної особи на прийняття рішення; по-друге, закони і правила не настільки вичерпні, щоб чиновник міг у будь-якому випадку діяти у відповідності до них, що створює простір для його дій на власний розсуд. І по-третє, механізм примусу, або забезпечення дотримання норм, не настільки досконалий, щоб зробити неминучим покарання за відступ від встановлених правил, так треба вказати на недостатній рівень розвитку судової системи, нерозвиненість інститутів громадянського суспільства [130, с. 95].

Тобто можна зробити висновок, що причини розгляданого нами злочинного діяння – це такі негативні соціальні явища дійсності, що породжують у якості безпосереднього наслідку випадки кримінально протиправного зловживання впливом. Умовами зловживання впливом виступають такі явища, що безпосередньо не породжують дані кримінально протиправні діяння, але створюють сприятливі можливості для їх вчинення.

Слід також відзначити, що «з огляду на системний метод злочинність являє собою порівняно самостійну динамічну, імовірнісну соціальну систему, елементами якої є конкретні злочини, а також окремі види злочинів, об'єднані в однорідні групи. Специфічний зв'язок цих елементів становить не просто сумарне утворення, а якісно інше за своїм змістом явище — злочинність, яка має нові ознаки і тільки їй притаманну закономірність». Тому поняття «конкретний злочин», «окремий вид (група) однорідних злочинів», «злочинність у цілому» не є тотожними, вони принципово відрізняються між собою. Відповідно неоднаковими є також їх причини та умови [112, с. 31]. Тобто причини та умови злочинності – це не випадковий механічний набір детермінант злочинності, а система, яка є єдністю й цілісністю взаємодіючих підсистем та елементів, які розташовані в певній ієрархії та підрядності рівнів [182, с. 165]. Відповідно доцільним є виділення причин та умов злочинності загалом (макрорівень), детермінант вчинення окремих груп

кримінальних правопорушень та окремих кримінальних правопорушень у певній групі (мікрорівень), а також причин та умов вчинення конкретних кримінально протиправних діянь (особистісний рівень).

Таке твердження впливає також із того, що «причини та умови злочинності, злочинної поведінки і одиничного злочину - різнопорядкові категорії, що співвідносяться як загальне, спеціальне та одиничне і потребують окремого розгляду. Вказані категорії мають як спільне, так і відмінне. Спільне у них те, що вони діють у сфері свідомості людей як найвищої форми відображення й оцінювання навколишньої дійсності. Відрізняються вони за змістом, структурою і рівнем прояву[43, с. 276].

Крім того, детермінанти корупційної злочинності, відповідно до рівня їх функціонування, поділяють на: причини й умови злочинності загалом, тобто як відносно масового соціального явища (основні); причини й умови окремих видів (груп) злочинів, тобто окремих видів злочинності (загальні); причини й умови конкретного злочину, тобто індивідуальної злочинної поведінки (безпосередні) [109, с. 73].

Зважаючи на вищевикладене можна сформувати наступну систему детермінант кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України: 1) загальні причини та умови вчинення кримінальних правопорушень; 2) причини та умови корупційних кримінальних правопорушень; 3) причини та умови кримінально караних зловживань впливом; 4) причини та умови конкретного випадку зловживання впливом.

Отже розглянемо детермінанти вчинення таких кримінально протиправних діянь, як зловживання впливом. Так, на рівні суспільства, як складно організованої динамічної системи, причинами та умовами злочинності є криміногенні деформації правової свідомості і правової культури, що у певних випадках закономірно породжують злочинні форми поведінки членів суспільства[43, с. 277]. Тобто на загальносоціальному рівні причини та умови вчинення кримінальних правопорушень обумовлюються економічними, соціальними, політичними, морально-психологічними

явищами і процесами, які є загальними причинами та умовами злочинності в цілому[9, с. 117].

Зважаючи на те, що зловживання впливом відноситься до корупційних кримінальних правопорушень, то на мікрорівні причини та умови зловживань впливом у цілому мають співпадати з причинами та умовами вчинення корупційної злочинності.

Для початку слід відзначити, що детермінанти будь-якого різновиду кримінальних правопорушень виникають залежно від певної сфери життя суспільства. Відповідно, є потреба у здійсненні аналізу тих негативних суспільних явищ та процесів, котрі відбуваються у різних сферах життєдіяльності суспільства та впливають на формування у винних мотивації на вчинення зловживання впливом[156].

Наприклад, О.В. Шевченко називає політичні, економічні, організаційно-управлінські, соціально-психологічні, правові та ідеологічні фактори корупційної злочинності[216, с. 131]. А.А. Страшок всі детермінанти корупційних злочинів згрупував у чотири групи до яких відніс: політичні, економічні, соціальні та правові[194, с. 180].

Для зловживання впливом, як корупційного кримінального правопорушення, також доцільним буде розглянути причини та умови його вчинення у зазначених сферах.

Також до економічних факторів корупційної злочинності автори навчального посібника «Запобігання та протидія корупції», опублікованого ще у 2010 р. відносили наступні: високий рівень безробіття, інфляції, зниження вартості грошового забезпечення, розхитування банківської системи, відсутність доступної системи довгострокового іпотечного кредитування; поява дуже багатих прошарків населення, що призвело до виникнення можливості давати хабарі; недотримання умов ринкової конкуренції, що призводить до спроб монополізації певної сфери діяльності для отримання надприбутків та створює умови для підкупу службових осіб, вчинення службових підроблень; необґрунтовано високі податки

обумовлюють створення тіньової економіки, що також є причиною фальсифікації офіційних документів[74, с. 70]. Дані фактори також є актуальними і на сьогодні.

Великі збитки для нашої держави спричинила повномасштабна російська агресія. На кінець липня 2022 р. в Україні втратили роботу 39 % громадян. На сході держави безробіття сягає 57 %. Значне зниження ділової активності у державі призвело до падіння валового внутрішнього продукту лише у II кв. 2022 р. на 40 % [213]. Ці обставини зумовлюють домінування корисливої мотивації як у буденному житті, так і у сфері господарських відносин. Прагнення до економії в умовах вкрай обмеженого доступу до джерел доходів спонукає до нівелювання інтересів законності на користь власних, індивідуально позначених інтересів у площині збагачення чи уникнення майнових витрат[17, с. 246].

Крім того, до повномасштабного вторгнення росії, протягом 2020-2021 рр., вітчизняне суспільство пережило також потрясіння пов'язане із пандемією COVID-19, яка мала своїм результатом: підвищення рівня безробіття; обмеження малого та середнього бізнесу; безсистемності дій влади у подоланні економічних наслідків пандемії; зниження платоспроможності населення; падіння ВВП; скорочення ділової активності; інфляції; зменшення інвестицій; колапсу туристичної сфери; істотного скорочення надання транспортних послуг [94].

Як справедливо зазначають автори аналітичної доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році», що «сьогодні спостерігаються ознаки того, що індивідуальне невдоволення окремих людей умовами повсякденного існування трансформується від зосередженості на негативній самооцінці до пошуку зовнішніх причин, що орієнтує психіку значних верств населення на перехід від пригніченості та пасивності до обуреності та активності, а правові орієнтири замінюються радикальними методами покращення свого становища, зокрема і злочинними. Подальше зростання

чисельності таких осіб сприятиме масовій легітимізації зовнішніх причин особистого невдоволення (винуватий не я, а інші: робота, влада, зрада, масони тощо), а публічна демонстрація пригніченості, відчуженості та ворожості до суб'єктів свого невдоволення перетворюватиметься в схвалювану соціальну позицію. Надалі це забезпечуватиме переформатування індивідуального невдоволення власним становищем у масову соціальну та політичну ідею, яка легко замикає механізм самовідтворення процесів масового невдоволення та соціального напруження, слугує інструментом морального виправдання правопорушень, забезпечує схвалення такої позиції громадською думкою, розповсюджує відчуття невдоволення навіть серед тих верств населення, які мають прийнятний рівень життя»[3, с. 323]. Крім того, кризовий стан найважливіших економіко-соціоструктурних та гуманітарних компонент якості життя зумовлює акумуляцію в суспільстві об'єктивних, світоглядних та психоемоційних передумов загострення таких, зокрема, загроз національній безпеці держави, як-от: соціальна напруженість; криміналізація суспільства та зростання злочинності; зниження дієздатності державних структур; посилення суспільної атомізації, нетерпимості та агресії; радикалізація способів розв'язання соціальних конфліктів та вирішення суспільних проблем тощо[3, с. 325]. Вищезазначені чинники не втратили актуальності й сьогодні і на загальносоціальному рівні можуть спричиняти різні прояви девіантної поведінки, зокрема й такої, що стосується кримінально протиправного корупційного зловживання впливом.

Крім того, «крайня поляризація багатих і бідних, зниження можливостей вертикальної мобільності (переміщення у порівняно вищі соціальні групи), виключення маси населення з активного суспільного життя внаслідок депрофесіоналізації, декваліфікації, маргіналізації, безробіття, подальший перехід середнього класу в категорію бідних створює істотну соціальну базу корисливих злочинів на даному етапі розвитку українського суспільства та породжує користь як соціально-психологічне явище»[223, с. 96]. Корупційні практики викривлюють суспільний договір, позбавляють

більшість людей справедливого розподілу ресурсів та можливостей, призводять до відсутності соціальних ліфтів, які в Україні погано працюють або загалом є «зламаними», призводять до збагачення окремих категорій громадян, в той час як більшість залишається бідними, середній клас в таких суспільствах представлений невеликим відсотком, а отже, такі суспільства мають слабо розвинену економіку та слабкі інституції[146, с. 34]. Слід відзначити, що в Україні соціальна структура населення нагадує трикутник: 1-2 % належать до вищого класу, 10-12 % мають середні доходи та представляють середній клас, усі інші, а це понад 85 % населення, мають бути віднесені до найбіднішого нижчого класу[220]. Також слід враховувати, що внаслідок повномасштабного військового вторгнення російської федерації рівень життя переважної більшості громадян України істотно погіршився.

Наприклад, дослідженням оцінки впливу війни на людей (червень 2023 р.) було виявлено, що 28% домогосподарств (приблизно 8 мільйонів людей) мають гострі потреби в засобах існування, оскільки загальний дохід їхніх домогосподарств є нижчим за встановлений законом прожитковий мінімум[155, с. 72]. Крім того, мільйони наших громадян змушені були залишити свої домівки та виїхати за межі України або змінити місце проживання на її території.

А тому цілком логічно припустити, що багато з них, за наявної можливості, будуть звертатись до вчинення корупційних практик, зокрема й зловживання впливом, з метою поліпшення свого матеріального становища.

Водночас, за даними загальнонаціонального опитування 2023 р. «Стан корупції в Україні. Сприйняття, досвід, ставлення» переміщені українці демонструють вищу готовність долучитися до боротьби з корупцією. 17% внутрішньо переміщених та 15% зовнішньо переміщених українців декларують готовність підтримувати антикорупційні громадські організації та громадські ініціативи і долучатися до їхньої діяльності, що значно перевищує показник 11% респондентів які не змінювали місце проживання з початку війни. Лише 10% внутрішньо переміщених осіб не готові особисто

долучатися до антикорупційних заходів, порівняно з 20% серед загального населення[188]. Дані опитування «Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність» свідчать, що коли поєднувати відповіді «дуже серйозна проблема» та «серйозна», то трійця «лідерів» серед найважливіших проблем вітчизняного суспільства (окрім проблеми військової агресії росії, для якої сумарний показник становить 96%) станом на грудень 2022 року виглядає так: → висока вартість життя та низькі доходи (91,9%, зниження на 2,3 в.п. є значущим); → безробіття (87,5%, зростання на 2,6 в.п. є значущим); → корупція (87,2%, зниження на 4,4 в.п. є значущим) [100, с.24]. Тобто є всі підстави стверджувати, що погіршення соціально-економічної ситуації у державі, а також власні матеріальні проблеми, котрі витікають з цього, можуть слугувати стимулами відмовитись від вчинення корупційних діянь для істотної частки громадян, оскільки покращення власного благополуччя та благополуччя держави вони вбачають у подоланні корупції.

Проте у вітчизняному суспільстві є частка корупціонерів, дуже часто найвищого рангу, які на тлі війни прагнуть до отримання надприбутків за допомогою корупційних оборудок для підтримання свого високого статусу. Це, зокрема, стосується корупційних схем при матеріальних постачаннях ЗСУ та незаконних дій з гуманітарною допомогою.

Можна сказати, що на тлі повномасштабної агресії російської федерації в нашій державі відбувається процес поляризації суспільства. Так, одна частина громадян гуртується навколо мети збереження держави шляхом, зокрема, утримання від вчинення різноманітних корупційних діянь. У той час як інша частина, переважно ті, хто прихильно ставиться до корупційних практик, навпаки, для поліпшення свого матеріального становища може частіше звертатись до вчинення різноманітних корупційних діянь, утому числі й зловживання впливом.

У цьому контексті доцільно буде розглянути детермінанти корупційної злочинності, зокрема й зловживання впливом, у духовній сфері.

Для початку відзначимо, що на сьогодні для деяких осіб «перше місце посідає особиста вигода, а суспільні інтереси стали другорядними. Люди прагнуть до збагачування будь-якими засобами, а освіта, наука і культура знецінюються. Змінилися стереотипи мислення, погляди, спосіб життя, ставлення до праці. У суспільстві розповсюджується синдром споживацького ставлення до життя»[9, с. 125].

Л.С. Анохіна нестабільність політичного режиму та кримінальної політики, нерозвинення партійної системи, недоліки у підборі керівних кадрів, практику лобювання інтересів окремих соціальних груп, відмежування більшості населення від участі у державному управлінні, несформованість інститутів громадського суспільства, а також бюрократизацію та корумпованість управлінського апарату і системи правосуддя[5, с. 74].

Важливими чинниками можна також вважати слабкість громадянського суспільства, корисливу спрямованість державних службовців, професійну деформацію частини керівників, що виявляється у поблажливому ставленні до корупції, низьку довіру громадян до правоохоронних органів, менталітет, культурний і освітній рівень населення, звичаї, традиції[194, с. 180].

Так, на думку О.В. Шевченко, менталітет українського населення схильний до вирішення власних проблем шляхом давання або отримання неправомірної вигоди [215, с.129]. А Е.М. Кісілюк справедливо відзначає, що «в сучасному українському суспільстві корупція сприймається як органічне, природне явище. На «поверхні» проблема визнається, конфлікт проголошується, відбувається пошук раціональних шляхів боротьби з цим злом. Однак на рівні «колективного несвідомого» конфлікту не існує. Майже повна відсутність конструктивних, раціоналістичних метафор в осмисленні корупції свідчить про те, що суспільство не знаходить позитивних ресурсів для боротьби з цим соціально-політичним феноменом. Тобто у свідомості громадян міцно проросли уявлення, що явище це нормальне: на рівні повсякденного сприйняття критичного ставлення до корупції немає» [87,

с.127]. Зарубіжні вчені також наголошують на тому, що корупційні схеми та кумівство, блат та інше активно використовуються частиною респондентів: Україна тут схожа, відповідно до досліджень, на країни Південної Америки та Африки[227]. Можна припустити, що і зловживання впливом, як злочинне діяння, що тісно пов'язане з такими корупційними злочинами, як давання і одержання неправомірної вигоди, також є однією зі звичайних, традиційних девіантних форм соціального спілкування між мешканцями нашої держави.

Наприклад, за даними дослідження 2023 р. «Невидимий клей: дослідження соціального капіталу в Україні» 31% опитаних намагаються використовувати свої зв'язки і знайомства, 48% цього не роблять повністю або більшою мірою. 33% в цілому погоджуються, з тезою, що чим сплачувати податки, краще на ці гроші самому вирішити свої проблеми. 45% з цим не згодні. І те, і інше - перетинає межу середнього показника. Отже, українці більше схильні все ж таки до корупційних схем, ніж до того, щоб їх не використовувати[146, с. 35].

Крім того, як зазначає А.А. Страшок: «вважається, що корупція у вищих ешелонах влади є недопустимою, на відміну від корупції, яка діє на місцях. Тобто, пропонування неправомірної вигоди за отримання, наприклад, довідки є допустимим для нашого суспільства» [194, с. 180]. Ці тези підтверджують висновок, що використання знайомств у різних державних органах, у першу чергу місцевого рівня, для вирішення власних питань є нормою для великої кількості наших громадян.

Водночас, за даними опитування населення щодо оцінки типів корупції як серйозної проблеми для України, проведеного у 2022 р., серед усіх типів корупції найбільш серйозною проблемою респонденти вважають політичну корупцію на найвищому рівні (86,9% назвали корупцію в Уряді чи Верховній Раді серйозною або дуже серйозною проблемою). На другому – корупція у бізнесі (з показником 79,6%), а на третьому – повсякдення побутова корупція (68,7%)[100, с.28]. Крім того, за даними цього ж дослідження, принципово різними є оцінки серйозності проблеми побутової корупції населенням

(68,7%) та представниками бізнесу (40,8%). Якщо в опитуванні населення цей тип корупції «відстає» від політичної корупції на 18,1 в.п., то серед підприємців – більш ніж удвічі (на 39,4 в.п.). Тобто проблема побутової корупції залишається чутливою для населення, яке в своїх оцінках певним чином завищує її важливість для держави. Представники ж підприємництва дають більш реалістичні оцінки, краще розуміючи збитки для України саме політичної корупції та корупції в бізнесі[100, с.29].

У цьому контексті ми згодні з Т.В. Мельничуком, що людина стає злочинцем не тому, що її мотивація відрізняється від мотивації інших людей, а тому, що проаналізувавши витрати і вигоди від своїх дій, вона робить інші висновки, які впливають на прийняття рішень: оцінює в межах своїх інформаційних можливостей всі шанси й обирає ту дію, що забезпечить їй за найменших витрат і, насамперед, за найменшого ризику покарання найбільшу особисту вигоду [140, с. 21]. Так, у Антикорупційній стратегії на 2021 – 2025 роки вказуються наступні соціальні проблеми в антикорупційній сфері: у багатьох сферах суспільного життя застосування корупційних практик є зручнішим, оперативнішим, ефективнішим, а інколи і єдиним способом задоволення потреб фізичних та юридичних осіб порівняно із задоволенням таких потреб у законний спосіб; корупційні практики на побутовому рівні є усталеною нормою поведінки і не сприймаються як порушення моральних чи правових норм. З боку населення відсутній стійкий запит (вимога) до публічних осіб щодо дотримання ними визначених правил етичної поведінки та доброчесності[6].

Наприклад, за даними опитування населення з приводу частоти корупційних практик при відносинах з судами у 2020 р. 16,9% осіб, серед тих хто мав корупційні контакти, використовували особисті зв'язки, знайомства («блат») для вирішення чи прискорення вирішення питань, отримання переваг. Тоді як у 2017 р. частка таких осіб склала 5,7% [99, с. 14]. А за даними дослідження 2022 р. 17,1% населення та 7,9% бізнесу були залучені до корупційних відносин у зв'язку з вимогою з боку представників органів

влади або організацій та установ у відповідних сферах щодо здійснення неофіційних платежів або надання послуг. Водночас поряд із зниженням рівня залученості респондентів у корупційні відносини порівняно з 2021 р., зберігається тенденція, що побутова корупція більш поширена, ніж корупція у бізнесі, а громадяни, що опинилися в корупційній ситуації, частіше, ніж підприємці, є ініціаторами її створення[100, с.11].

Проте, за даними цього ж опитування, спостерігається поступове зростання частки населення, яка негативно ставиться до корупційних проявів: у 2021 році вона досягла майже половини (49,4%), а у 2022 році суттєво перевищила половину населення і становить 57,4%. Частка антикорупційно налаштованого бізнесу продовжує бути більшою за відповідну частку населення і також зросла у 2022 році – до 60,3%. Також частка населення і бізнесу, які мали власний корупційний досвід (за самооцінкою респондентів їхньої залученості до корупції), порівняно з 2021 роком знизилась у 2022 році: з 26% до 17,7% і з 21,6% до 15,4% відповідно [100, с.15].

Крім того, про зростаючий рівень нетерпимості до корупції серед населення України демонструє відповідь на наступне питання: «Чи може надання хабаря, неофіційних послуг або подарунка бути виправданим, якщо це необхідно для вирішення важливої для Вас справи?». Так, у 2018 та 2021 рр. «Ніколи не може бути виправданим» відповідали 42% респондентів, тоді як у 2023 р. таку відповідь дало вже 53% опитаних[188].

На нашу думку, зниження терпимості до корупційних практик пов'язано із тим, що у важкі для держави часи переважна частина суспільства (понад 50%) гуртується навколо мети збереження держави шляхом, зокрема, утримання від вчинення різноманітних корупційних діянь, включаючи і зловживання впливом. Проте й прихильність до використання корупційних схем та зв'язків серед мешканців нашої держави залишається на досить високому рівні (близько 33%). Спробуємо визначити причини такого ставлення до корупції.

Так, у Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 роки зазначається, що в українському суспільстві існує «своєрідний соціально-психологічний феномен, який полягає в тому, що, з одного боку, абсолютна більшість громадян України вважають корупцію неприпустимим явищем, вони розуміють, що корупція призводить до ряду негативних наслідків (зокрема гальмує економічний і соціально-політичний розвиток України), а також засуджують людей, які вдаються до корупції; а з іншого боку, коли йдеться не про загальний опис корупції чи корупцію інших осіб (особливо політиків, чиновників, суддів, правоохоронців тощо), а про особисті проблеми громадянина, необхідність задоволення тих чи інших власних потреб (чи потреб близьких), ті самі громадяни переконані, що немає нічого поганого в тому, що вони усунуть ці проблеми у корупційний спосіб»[58].

Отже, найістотнішими детермінантами зловживання впливом у соціально-економічній та духовній сферах доцільно визнати: традиційно схвальне ставлення істотної частки населення (приблизно 33%) до можливості збагачення за рахунок вчинення корупційних діянь та недостатнє матеріальне забезпечення держслужбовців нижчого та середнього рангу. Водночас для держслужбовців високого рангу, які мають достатнє матеріальне забезпечення за рахунок держави, рушійною силою до вчинення корупційних діянь є прагнення до отримання надприбутків, як невід'ємного атрибуту для чиновників такого рангу.

Що стосується організаційно-управлінських детермінант корупційної злочинності, то Л.С. Анохіна пропонує відносити до них порушення в підборі і розстановці кадрів, порушення в організації та низьку якість контрольно-ревізійної діяльності, наявність лояльності з боку вищих посадових осіб стосовно дотримання підлеглими правових норм службової діяльності, неналежні умови для виконання службових обов'язків на окремих ділянках[5, с. 75]. А М.І. Мельник до організаційно-управлінських детермінант корупційної злочинності відносить наступні чинники, що можуть мати форму

загальних (макрорівень) причин і умов корупції та безпосередніх (мікрорівень) причин і умов корупційних діянь: відсутність чіткої регламентації діяльності державних службовців щодо процедури здійснення службових повноважень, прийняття рішень, видачі офіційних документів; наявність у службових осіб надто широких розпорядчо-дозвільних повноважень для прийняття рішень на свій розсуд; поширеність у кадровій політиці випадків заміщення посад службовців не на підставі їхніх ділових і моральних якостей, а через знайомство за колишньою роботою, особисту відданість, близькість політичних уподобань; відсутність порядку спеціальної перевірки, тестування на відповідність професійним та моральним якостям, періодичної ротації, однорівневого переміщення всіх категорій службовців публічної сфери; недодержання умов і формальне ставлення до проведення конкурсу на заміщення посад та атестації; надмірна концентрація функцій управління і повноважень вищими органами державної влади; дублювання споріднених функцій органами державної влади, неузгодженість дій різних владних структур, непослідовність і суперечливість їх рішень; низька виконавча дисципліна, відсутність належної відповідальності за доручену ділянку роботи та результати діяльності; низька якість, необґрунтованість багатьох управлінських рішень; у багатьох випадках необґрунтоване збільшення чисельності апарату органів державної влади та органів місцевого самоврядування; послаблений контроль за виконанням державними службовцями законів, інших нормативно-правових актів та рішень керівництва; непрозорий характер кадрової політики, особливо щодо зайняття вищих державних посад [139, с. 217-218]. Всі вищезазначені детермінанти корупційної злочинності не втратили актуальності й у наш час та мають значення і для спричинення кримінально протиправного зловживання впливом.

Живильним середовищем для вчинення корупційних діянь є також надмірна «закритість» та іноді необґрунтована корпоративна солідарність

більшості державних органів і комерційних структур, відсутність гласності та прозорості в їхній діяльності[130, с. 87].

А В.В. Голіна та Б.В. Головкін до умов, що підживлюють (сприяють) корупції, відносять роздутий адміністративний апарат із низькими зарплатами більшості працівників, непрозорість та складність дозвільних та контрольних процедур у відносинах влади та громадян, велику кількість контролюючих органів[113, с. 407]. У цьому контексті влучно відзначає О.І. Чебан, що особливе місце займає контроль за фінансами. Передача фінансів з гори на місця через відповідні адміністративні рівні, як й розпорошення повноважень, збільшує кількість суб'єктів, що контролюють публічні фінанси. Зрозуміло, що таке становище збільшує потенціал для шахрайства з бюджетом через розтрату або махінації[210, с. 10]. Також у Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 роки зазначається, що «на потреби формування та реалізації антикорупційної політики не виділяються достатні фінансові та інші необхідні ресурси, що призводить до суттєвого обмеження можливостей держави як у питаннях формування антикорупційної політики, так і у питаннях її реалізації»[58]. Слід відзначити, у сфері господарювання діє близько тридцяти контролюючих органів котрі без судового рішення на власний розсуд можуть призупинити здійснення підприємницької діяльності будь-якою фізичною чи юридичною особою. Це у свою чергу часто змушує власників підприємств шукати шляхи впливу на посадовців цих органів, для розблокування підприємств, робота яких зупинена. Тим самим продукується зловживання впливом. З іншого боку, для усунення небажаних бізнес-конкурентів можна, користуючись корумпованими зв'язками у державних органах, фактично паралізувати роботу відповідних підприємств постійними перевітками з боку контролюючих органів.

Крім того, повноваження з протидії зловживанням впливом, як і іншим корупційним кримінальним правопорушенням, належать не одному, а декільком державним органам або їх підрозділам, таким, зокрема, як: БЕБ, ДБР, НАБУ, НАЗК, САП, СБУ, а також у складі Національної поліції України

Департаменту внутрішньої безпеки, Департаменту стратегічних розслідувань та слідчим підрозділам.

Водночас, як констатує А.Л. Даль, «що в Україні хоч і створені антикорупційні органи, однак діяльність цих органів неефективна, відсутні результати діяльності, скоординовані дії в реалізації основних антикорупційних заходів, що, у свою чергу, формує негативне ставлення громадськості до таких новостворених інституцій. Це пов'язано з багатьма факторами: по-перше, відсутністю спеціально підготовлених фахівців, які реалізовуватимуть антикорупційну політику, обізнані в питаннях запобігання та подолання корупції, мають відповідну кваліфікацію та досвід; по-друге, відсутністю досвіду діяльності та інституційної спроможності зазначених органів, оскільки це новостворені органи, вони формують свою діяльність з урахуванням досвіду європейських та світових практик, що не завжди спрацьовує; по-третє, зазначені органи повільно розпочали свою діяльність, оскільки дуже довго формувалася їх кадровий склад; по-четверте, відсутня взаємодія зазначених органів, яка повинна бути врегульована в чинних нормативно-правових документах, водночас антикорупційні інституції дублюють діяльність одна одної. Це стосується складання адміністративних протоколів, нагляду за дотриманням законодавства в частині заповнення декларацій, а також конфлікту інтересів тощо» [52].

Наприклад, у Звіті про виконання Антикорупційної програми Державного бюро розслідувань на 2021-2022 роки та реалізацію визначених в ній заходів щодо усунення (зменшення) виявлених корупційних ризиків на 2021-2022 роки до корупційних ризиків, що мають середній рівень пріоритетності віднесено нечітке врегулювання (розмежування) в статті 216 КПК України питання щодо підслідності кримінальних правопорушень, досудове розслідування яких здійснюються слідчими органів ДБР, створює умови для вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушень[76].

До організаційно-управлінських детермінант корупційної злочинності можна також віднести недостатній рівень цифровізації послуг, що надаються державою, у першу чергу в економічній, оборонній сферах, а також щодо надання адміністративних послуг.

Так, у Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 роки зазначається, що не здійснено цифрову трансформацію реалізації повноважень державними органами та органами місцевого самоврядування як основу для забезпечення прозорості та мінімізації корупційних ризиків у їх діяльності. Недостатній рівень цифрової трансформації держави негативно впливає на ефективність роботи державних органів, органів місцевого самоврядування, на швидкість та зручність отримання послуг громадянами і бізнесом та зумовлює існування ряду корупційних ризиків[58]. У нашій державі вже багато зроблено на шляху до цифровізації державних послуг, але є ще багато сфер суспільного життя які також потребують діджиталізації.

Наприклад, на сьогодні пропонується зафіксувати бачення щодо переведення в е-форму адміністративних послуг, які надаються в рамках власних повноважень органів місцевого самоврядування (видача дозволу на розміщення зовнішньої реклами, присвоєння поштової адреси об'єкту нерухомості, видача ордера на видалення зелених насаджень тощо) [174].

Водночас слід зауважити, що у процесі реалізації цього напрямку постала проблема так званої «цифрової нерівності». Користування інтернет-технологіями передбачає наявність у особи відповідних знань та навичок, проте внаслідок низького рівня цифрової грамотності не всі громадяни можуть користуватися новим способом отримання адміністративних послуг[103, с. 332]. Так, результати соціологічного дослідження у сфері адмінпослуг, проведеного в червні—липні 2019 року, свідчать, що лише 5% мешканців України користувалися е-послугами (хоча останнім часом простежується тенденція до збільшення користувачів е-послуг, однак у відкритому доступі немає актуальніших даних) [174]. Крім того, широкомасштабна агресія росії проти України спричиняє серйозні

перебої підключення до Інтернету, що є передумовою для стабільності та подальшого розвитку цифрової економіки, тоді як цифрові технології відіграють вирішальну роль у продовженні надання громадянам доступу до цифрових послуг, в тому числі при їх переміщенні[208].

В Антикорупційній стратегії на 2021 – 2025 роки серед проблем в антикорупційній сфері можна виділити ті, що стосуються організаційно-управлінських детермінант корупційної злочинності: «державна антикорупційна політика не завжди ґрунтується на повних, об'єктивних та достовірних даних; зусилля різних органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадськості недостатньо скоординовані» [6]. Відповідно, як констатується у Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 роки, що відсутність у НАЗК дієвих інструментів координації антикорупційної політики та здійснення перманентного моніторингу негативно впливає на ефективність антикорупційної політики та якість реалізації стратегічних антикорупційних документів[58].

Одними з вагомих причин поганої координації уповноважених на боротьбу з корупцією правоохоронних органів, на нашу думку, є відсутність: спільного нормативного акту, що на підзаконному рівні детально б регулював питання взаємодії уповноважених правоохоронних органів з питань запобігання корупційним проявам; єдиної методики розкриття та розслідування таких суспільно небезпечних діянь, зокрема й випадків зловживання впливом.

Водночас, слід враховувати, що складність виявлення та розслідування корупційних кримінальних правопорушень значною мірою обумовлена тим, що у таких діяннях «беруть участь щонайменше дві сторони, що створює елементи взаємної відповідальності та вигоди. Виявлення, документування та розслідування корупційних правопорушень мають специфіку, відмінну від інших видів злочинної діяльності. Відмінність полягає, зокрема, у способі вчинення злочинних діянь, приховуванні та їхніх формах. На відміну від

інших кримінальних правопорушень, коли потерпіла сторона зацікавлена в розкритті злочину, корупційні злочини вчиняються за згодою та в інтересах обох сторін» [86, с. 194].

У контексті цього доцільним буде перейти до аналізу нормативно-правових причин та умов корупційної злочинності.

Погодимося із думкою К. Мадай, що дія причин правового характеру прямо пов'язана з недосконалістю законодавства, недоліками правозастосовної практики, неефективністю правового виховання та профілактики [128, с. 238].

Так, однією з причин, що можна віднести до зазначеної групи детермінант, є нечітке врегулювання (розмежування) в статті 216 КПК України питання щодо підслідності кримінальних правопорушень, досудове розслідування яких здійснюються слідчими органів ДБР, що створює умови для вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень [76]. На теперішній час слідчі органів ДБР не мають законних підстав здійснювати досудове розслідування стосовно злочинів скоєних, наприклад Головою та членами Рахункової палати, депутатами Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатами обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, вищими посадовими особами місцевого самоврядування, керівництвом Офісу Президента тощо. Проте вказані особи безумовно за законодавством відносяться до категорій посад публічних діячів та службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище у державі та досудове розслідування стосовно них повинно здійснюватися виключно слідчими ДБР [163]. З метою усунення зазначеної проблеми до Верховної Ради України було внесено законопроект №2560 від 9 грудня 2019 р., який ще 20 травня 2020 р. прийнято за основу, але і на теперішній час він продовжує очікувати на друге читання.

Також, на думку Легкої О.В. «особливістю антикорупційного законодавства в Україні має бути розуміння того, що настання наслідків корупційних дій призводить не лише до заборони обіймати певні посади для

високопосадовців, але й про рішуче покарання таких осіб. Суворість покарання повинна бути безапеляційним елементом дієвого регулювання законодавства»[124, с. 48]. Покарання за зловживання впливом, що визначене у санкціях ст. 369² КК України, на нашу думку, відповідає ступеню небезпечності розгляданого злочинного діяння, а тому більш необхідним є не лише посилення санкції за його вчинення, а скільки забезпечення невідворотності покарання для осіб, які безпосередньо зловживають впливом.

Водночас, низька оперативність та якість здійснення досудового розслідування корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень (значна частка таких проваджень тривають роками) зумовлена надмірною складністю окремих процесуальних дій. Так, одна із слідчих дій - моніторинг банківських рахунків - не може здійснюватися на практиці через недоліки правового регулювання [58]. Крім того, негативним шляхом відбивається на практиці застосування антикорупційного законодавства відсутність актуальних узагальнень судової практики Верховним Судом та Вищим антикорупційним судом щодо корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень як і загальнодоступних узагальнень слідчої практики[58]. Слід також додати, що «якби антикорупційні органи мали повноцінну операційну та інституційну спроможність (фактичну можливість прослуховування для НАБУ, доступ до належної судової експертизи, розширення повноважень САП), антикорупційна система, яка вистояла і під час повномасштабної війни, працювала б ефективніше»[21, с. 100].

На існуванні цих проблем наголошують і вітчизняні вчені. Так, серед правових факторів А.А. Страшок називає неефективну систему антикорупційних заходів, недосконале законодавство у сфері протидії корупції, а також складнощі притягнення особи до відповідальності [194, с. 180]. На думку О.О. Дудорова вітчизняне антикорупційне законодавство (включаючи його кримінально-правовий складник) є настільки ускладненим і заплутаним, що викликає труднощі в його сприйнятті і коментуванні навіть з

боку «вузьких» фахівців або тих суб'єктів, які себе такими вважають. При цьому одним зі складників верховенства права є правова визначеність, а для її забезпечення, як відомо, потрібні однаковість судової практики, прогнозованість судових рішень[66, с. 635].

Відповідно, як констатується у Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 роки, що безсистемні зміни до законодавства у сфері запобігання та протидії корупції негативно впливають на ефективність правозастосування. Однією з найбільш актуальних проблем у правовій системі України є частота внесення законодавчих змін, зокрема у сфері запобігання та протидії корупції, їх безсистемність та неналежна якість. Крім того, основною причиною існування переважної більшості корупційних практик, що завдають найбільшої економічної, організаційної та іншої шкоди державі та суспільству, є загальна низька якість нормативно-правових актів, які регламентують відповідну сферу суспільного життя, а також наявність у них ряду положень (корупціогенних факторів), які окремо чи у поєднанні з іншими положеннями можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією [58].

Що стосується безпосередньо зловживання впливом, то до нормативно-правових детермінант його вчинення можна віднести, зокрема, проблему доведення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України, через відсутність чіткої визначеності того, хто може бути суб'єктом зловживання впливом: особа, яка використовує своє службове становище/повноваження, тобто службова особа чи будь-яка, включно й зі службовою, особа.

Постановою Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду сформульовано наступний висновок щодо застосування ст. 369-2 КК України: суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 цієї статті КК, є будь-яка фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності на момент його вчинення, яка, за усвідомленням того, хто пропонує, обіцяє або надає неправомірну вигоду, здатна здійснити реальний

вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування[161]. Водночас відбите у названій постанові тлумачення ст. 369-2 КК, очікувано викликало суперечливі оцінки правників та дозволило вчергове констатувати серйозні (концептуальні) недоліки кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 369-2 КК України[66, с. 643-644].

Крім того, ст. 369-2 КК не конкретизує характер впливу на особу, уповноважену на виконання функцій держави або самоврядування, у зв'язку з чим складається враження, що це може бути не лише умовляння та його різновиди (прохання, переконання, порада, обіцянка тощо), а і будь-яка інша дія, спроможна неправомірно внести корективи у процес ухвалення рішення уповноваженою особою (включаючи надання останній неправомірної вигоди). Водночас з антикорупційних конвенцій випливає (і ст. 369-2 КК має тлумачитись у такому ж ключі), що у разі зловживання впливом особа, яка має реальний або удаваний вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, «обмінює» цей вплив на неправомірну вигоду, що надається тим, хто бажає скористатися цим впливом[66, с. 643].

Як слушно зазначає К. Задоя, що «нормативна фіксація зловживання впливом як абсолютно нового для кримінального права України типу суспільно небезпечної поведінки характеризується численними недоліками, пов'язаними з неповним урахуванням відповідних положень антикорупційних конвенцій. До того ж у самих цих конвенціях ознаки зловживання впливом сформульовані досить неоднозначно» [196, с. 61–62].

Тобто недосконалість норми, що передбачає кримінальну відповідальність за «зловживання впливом» ускладнює її практичне застосування та є однією з умов подальшої практики розповсюдження так званої «торгівлі» впливом.

Слід також відзначити, що на сьогодні не до кінця завершено процедуру нормативного регулювання лобістської діяльності, яке дало б

зможу запобігати поширенню корупційних практик у процесі взаємодії представників різних груп інтересів з представниками органів влади, забезпечити гласність і відкритість ухвалення державних рішень[58]. Так, закон України «Про лобіювання» прийнято 23 лютого 2024 р., але потребують розробки, зокрема, правила етичної поведінки суб'єктів лобіювання. Нормативно неврегульований лобізм сприяє поширенню зловживання впливом на вищих щаблях влади, оскільки завдяки цьому явищу великі фінансово-промислові групи здатні чинити вплив на законодавців з метою прийняття важливих рішень, наприклад пов'язаних з розподілом коштів державного бюджету, на користь таких груп.

В Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки схваленому Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 зазначається, що корупційні та інші ризики слід надалі мінімізувати, у тому числі шляхом посилення механізмів демократичного цивільного контролю за процесом прийняття рішень[95]. Тим самим констатується відсутність ефективного нормативного механізму демократичного контролю з боку громадськості над управлінською діяльністю посадових осіб, що безпосередньо сприяє вчиненню останніми корупційних діянь, зокрема й зловживань впливом.

Розглядаючи політичні детермінанти корупційної злочинності відзначимо, що високий рівень корумпованості органів державної влади який складався у нашій державі протягом багатьох років не залишив можливості усім, хто живе за рахунок власної праці, малому та середньому бізнесу не лишень вільно діяти, працювати і розвиватись, але й кроку ступити без згоди чиновника, поборів влади чи зазіхань на свободу ринку з боку олігархічно-кримінального капіталу[14, с. 205]. Користуючись своїм конституційним всевладдям, держава перебрала на себе загальнонародну власність і розподілила її між «своїми». Сконцентрувала в руках фінансово-олігархічних кланів грошові кошти, віддала їм «на відкуп» ресурси

державного та місцевого бюджетів. Змусила виробництво працювати на приватні банки, зробивши найприбутковішим в Україні саме перерозподільчий та посередницько-лихварський, а не виробничий капітал[14, с. 204]. Проте після перемоги Революції Гідності у 2014 р. почався системний наступ на корупцію і протягом останніх років її рівень вдалося дещо знизити.

Так, Б.В. Головкін ще у 2014 р. констатував, що «сучасна політична система України не забезпечує вироблення та здійснення єдиної й ефективної державної політики у впровадженні демократичних засад та відкритості принципів верховенства права незалежності, судочинства гарантування прав і свобод громадян. Для політичної влади характерні такі криміногенні явища і процеси як клептократія, корупція і лобізм, маргіналізація еліт, зрощення корпоративних інтересів фінансово-промислових груп, органів влади та управління і кримінальних структур»[45, с.108]. Нажаль впродовж останніх 10 років ці тези вченого залишались актуальними.

А в 2017 р. фахівці вважали, що корупцію детермінує: нестабільність політичної ситуації у країні, відсутність програмованості та предметності у впровадженні демократичних засад у різні сфери суспільного життя, зокрема у систему управління суспільством, внаслідок чого не забезпечуються її відкритість, спрямованість на служіння народу, підконтрольність йому[73, с. 46]; недостатня визначеність, непослідовність у проведенні антикорупційної політики, що породжує у службовців, схильних до корупційних діянь, відчуття безкарності[73, с. 48].

А.А. Страшок у 2019 р. відзначав, що до політичних чинників можна віднести відсутність політичної культури, поганий розвиток партійної системи, усунення більшості населення від участі в управлінні державними справами, не сформованість інститутів громадянського суспільства, бюрократизація гілок влади, погана статистика розкриття даного виду злочинів, закритість державної фінансової інформації, що сприяє вчиненню корупційних злочинів у фінансовій сфері; посилення охорони таємниці у

кримінальних справах, особливо у справах міжнародного характеру тощо[194, с. 180].

А О.І Чебан у 2021 р. серед позитивних чинників які можуть сприяти корупції виділяв: збільшення корумпованості через зменшення контролю з боку центральної влади; до забезпечення корупції можуть залучатися місцеві органи контролю (фіскальні служби); автономність чиновників субнаціонального рівня, що зменшує їх відповідальність; при інституційній слабкості є ризик “захоплення влади”; ризики “захоплення” влади і ресурсів групами інтересів (депутати і чиновники діють в інтересах груп, а не в інтересах громад) [210, с. 14]. Це вчений пов’язував із тим, що політичні рішення на місцевому рівні в Україні дуже часто визначаються за закритими дверима та в інтересах місцевих меценатів, які виступають владними посередниками, підтримуючи політичні кампанії своїх призначенців в обмін на вигідні урядові договори та сприятливе ставлення з боку місцевих органів влади[210, с. 10].

Вагомими причинами безпосередньо зловживання впливом у політичній сфері на сьогодні виступають також кумівство, політичне заступництво і таємні домовленості, політичний протекціонізм, політичний спекулятизм, внаслідок чого формуються особисті стосунки (таємні домовленості), що ослабляють механізми контролю та запобігання корупції[73, с. 47].

Після широкомасштабного вторгнення військ російської федерації в Україну політичні чинники продовжують продукувати вчинення корупційних діянь, оскільки «рівень корупції у війну лише зростає, що є логічним в період нестабільності та орієнтованості держави на збереження суверенітету та територіальної цілісності» [22, с. 29]. Так, у Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 роки зазначається, що надмірний вплив на політичні партії та виборчі кампанії з боку окремих фізичних та юридичних осіб призводить до превалювання у представницьких органах приватних інтересів над публічними[58]. Крім того, в умовах воєнного стану було обмежено низку

громадянських свобод, у владній вертикалі присутнє панування однієї політичної партії та майже відсутнє врахування при державному управлінні конструктивних пропозицій представників інших партій. Відтак концентрація влади в руках однієї політичної сили може продукувати корупційні прояви серед окремих її представників.

Вищеназвані негативні процеси на вищому державному рівні не сприяють розв'язанню проблем, що виникають в організаційно-управлінській сфері нашої держави та чинять негативний вплив на функціонування системи запобігання корупційній злочинності в Україні, зокрема і такому її виду, як зловживання впливом.

Якщо розглядати детермінанти зловживання впливом на індивідуальному рівні, то доречно навести думку В.В. Голіни та Б.М. Головкина, які пов'язують причини та умови цього рівня із детермінуванням певного кримінального правопорушення, що вчинене конкретною особою [113, с. 481]. Проведений В.О. Мартиненком аналіз слідчої та судової практики і статистичних відомостей про стан дисципліни та законності серед державних службовців засвідчив, що детермінанти корупційних діянь необхідно шукати перш за все, на рівні особи злочинця, його особистості, її специфічних рис та вад. Адже перш за все, особистість є тим підґрунтям, на якому зростають злочинні наміри, хоча недоліки та прорахунки в роботі державних службовців та загальні негаразди також не можна скидати з рахівниці. Але, якщо порівняти вплив суб'єктивних та об'єктивних умов на вчинення злочину державних службовців, то воно буде, на погляд вченого, дорівнювати 50% на 50% [130, с. 100]. Відповідно, можна припустити, що детермінанти на даному рівні безпосередньо формуються під впливом причин та умов вищого рівня, тобто загальних детермінант корупційної злочинності, проте можуть мати свої особливості, що великою мірою залежать від морально-психологічних характеристик особи, яка вчинила конкретне зловживання впливом, а також тієї життєвої ситуації, у яку вона потрапила. Це може бути, наприклад, низький рівень правосвідомості і

правової культури, професійна деформація, правовий нігілізм, скрутне матеріальне становище, негайна потреба в отриманні неправомірної вигоди для покриття витрат на відпочинок або придбання коштовної речі, хвороба близького родича тощо.

Підсумовуючи підрозділ можна зробити висновок, що аналіз детермінант зловживання впливом засвідчив, що вони переважно схожі з детермінантами інших корупційних кримінальних правопорушень, а їх особливості можуть проявлятися на індивідуальному рівні, залежно від морально-психологічних характеристик особи, яка вчинила відповідне конкретне кримінальне правопорушення.

Висновки до розділу 1

У результаті проведеного дослідження кримінологічної характеристики зловживання впливом можна зробити наступні висновки:

1. Сукупно з часу набрання чинності ст.369² КК України, у період з 1 липня 2011 р. до 2023 р. включно, в Україні загалом виявлено 2556 кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом, з них за останні п'ять років сукупно виявлено 1266 фактів.

Загальна кількість виявлених кримінально протиправних зловживань впливом продемонструвавши стрімке зростання у період з 2011 р. до 2015 р., коли відбулося збільшення з 18 облікованих фактів до 208 фактів у подальшому, у період з 2016 до 2022 р. стабілізувалась та перебувала у межах не менше 190 та не більше 290 фактів на рік. Водночас, у 2023 р. відбулося помітне збільшення до 411 зареєстрованих випадків.

2. Загалом, за період з 2016 до 2023 року в Україні виявлено 1182 особи, які вчинили кримінальне правопорушення, відповідальність за яке передбачено у ст. 369² КК України.

Що стосується щорічної кількості засуджених за вчинення зловживання впливом осіб, то слід відмітити, що до 2018 р. простежувалась тенденція до збільшення кількості. Проте за 2019 – 2020 рр. відбувалось щорічне суттєве зменшення кількості засуджених на 13% та 47% відповідно, а у подальшому якщо і спостерігалось зростання на 54%, то таке зростання не досягло рівня 2018 р. і в наступному році знову відбулося зниження на 26%. Так само у 2023 р. знову відбулося зростання на 38%, але рівня 2018 р. досягнуто не було.

3. Частка зареєстрованих зловживань впливом складає 1,35% з 184888 облікованих фактів вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

4. Засуджені за тяжкі злочини (ч.3 ст. 369² КК України) становлять абсолютну меншість серед засуджених за зловживання впливом. Відповідно

за своїм характером кримінальні правопорушення пов'язані зі зловживанням впливом є переважно нетяжкими злочинами, оскільки частка засуджених за чч. 1-2 ст. 369² КК України складає 98,2%.

5. Зважаючи на те, що кримінально протиправні зловживання впливом у структурі корупційної злочинності становлять у межах від 3 до 4%, то можна припустити, що мінімальна шкода від таких кримінальних правопорушень становить 500-800 млн. доларів США. Але такі показники є досить приблизними. Тобто існує необхідність у створенні методики обчислення «ціни» корупційної злочинності, зокрема й від вчинення таких кримінально протиправних діянь, як зловживання впливом.

6. В цілому аналізоване злочинне діяння у всіх його формах вчиняється переважно чоловіками. Хоча частка жінок при вчиненні пасивного підкупу є дещо вищою ніж загалом серед всіх засуджених осіб, а також серед засуджених за кримінальні правопорушення передбачені Розділом XVII Особливої частини КК України[47, с. 332].

7. За період часу 2019-2023 рр. серед загалом 657 виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачено ст. 369² КК, частка осіб віком від 18 до 28 років склала 13,2%, від 29 до 39 років – 33,5%, від 40 до 54 років – 40,2% та старше 55 років – 13,1%. Наведені дані свідчать про перевагу осіб віком понад 40 років (53,3%) проти злочинців віком до 40 років (46,7%). Тобто можна зробити висновок, що зловживання впливом вчиняється переважно особами зрілого віку[47, с. 332].

8. Рівень освіти осіб, які вчиняють різні форми зловживання впливом, є значно вищим ніж загальний рівень освіти осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, а тим більше ніж серед усіх злочинців сукупно. Слід також відмітити суттєві відмінності між освітніми характеристиками осіб, які вчиняють так званий активний та пасивний підкуп. Особи які вчиняють пасивний підкуп характеризуються більш високим рівнем вищої та базової вищої освіти (86% проти 41%), та одним з

найвищих серед всіх осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення передбачені Розділом XVII Особливої частини КК України[47, с. 332].

9. За період 2012 – 2023 рр. серед засуджених за ч.1 ст. 369² КК частка осіб не задіяних у трудових відносинах склала приблизно 48%. Тоді як серед засуджених за чч. 2-3 ст. 369² КК вона склала лише 13,5%. Тобто спостерігається абсолютно протилежне загальній сукупності злочинців абсолютне переважання осіб, які задіяні у трудових відносинах серед суб'єктів пасивного підкупу. Крім того, наведені дані підтверджують різницю в особі суб'єктів активного та пасивного підкупу. Якщо розглядати рід зайнятості суб'єктів пасивного підкупу, то переважну більшість становлять державні службовці (33%), інші службовці (27%) та військовослужбовці (9%), тобто можна сказати, що серед даної категорії злочинців особи, які перебувають на службі складають майже 70%. Тоді як серед суб'єктів активного підкупу їх частка становить відповідно 8%, 7% та 10%, або загалом лише 25%[47, с. 332].

10. За пасивний підкуп за період 2012 – 2023 рр. засуджено лише 2 громадянина інших держав або 0,2%. Така низька частка іноземних громадян обґрунтовується тим, що дане діяння вчиняється переважно службовими особами, серед яких іноземні громадяни зустрічаються дуже нечасто. У той же час як за активний підкуп за ч.1 ст. 369² КК України налічується 6 засуджених, які не були громадянами України. Їх частка становить 4% від загальної кількості зі 138 засуджених за вчинення цього діяння осіб. Тобто можна відмітити, що кожна 25 особа, яка вчинила активний підкуп є іноземним громадянином або особою без громадянства.

11. Серед осіб, засуджених за зловживання впливом, частка одружених та тих, які проживають у цивільному шлюбі осіб склала 61 %, тоді як неодружених виявилось 39 %, з яких майже кожен десятий був розлученим. Також досить високою є частка засуджених, які мають на утриманні неповнолітніх дітей або хворих членів сім'ї – 63%. Слід також відзначити, що близько 10% засуджених мали інвалідність II або III груп.

12. За період 2016 – 2023 р.р. серед сукупно виявлених 1182 осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст.369² КК України 153 або майже 13% вчинили його у складі групи осіб, а 18 або 1,5% у складі організованої групи чи злочинної організації. А відповідно до звітів «Про стан протидії корупції», за період 2013—2023 р.р., виявлено 1883 факти вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.369² КК України та 1887 осіб, які вчинили ці діяння. Тобто співвідношення становить майже 1:1. Наведені дані свідчать, що зловживання впливом вчиняються переважно одноособово.

Що стосується тривалості кримінально протиправної діяльності, то 83 % осіб, які зловживали впливом засуджені за один епізод такої діяльності.

Серед засуджених за зловживання впливом раніше до кримінальної відповідальності притягалась досить незначна кількість осіб, а саме 43 особи, або 3,6%. Проте серед осіб, які вчинили активний підкуп така частка складає 11,6%, а пасивний – 2,5%. Тобто можна зробити висновок, що особи які вчиняють активний підкуп більше схильні до вчинення рецидиву кримінальних правопорушень. Серед суб'єктів активного підкупу, які мають не зняту і непогашену судимість (6,5% від загальної кількості засуджених за таке діяння) дві третини становлять засуджені за кримінальні правопорушення проти власності (6 осіб).

13. Особи, які зловживають впливом у будь-яких його формах, але переважно пасивного підкупу, мають невисокий рівень правової та соціальної відповідальності, для них прагнення до постійного покращення власного матеріального становища є пріоритетним порівняно з благополуччям суспільства та держави. Головним мотивом протиправної діяльності суб'єктів активного та пасивного підкупу є корисливий, при чому маючи високі інтелектуальні здібності вони завжди усвідомлюють протиправний характер вчинюваних ними фактів зловживань впливом, детально продумують їх вчинення. Крім того, такі особи є достатньо комунікабельними та здатними до самоконтролю і швидкої адаптації при зміні ситуації, не схильними до

агресивної поведінки. Вони вміють вдало приховувати свої дійсні емоції та ставлення до людей, мають схильність до маніпулювання іншими особами. Що стосується власної самооцінки, то як правило суб'єкти зловживання впливом є особами з високою самооцінкою, їм подобається, що вони можуть впливати на інших осіб, тим більше тих, що мають високий статус. Суб'єкти активного підкупу нерідко мають прагнення вирішити свої певні проблеми як матеріального так і будь-якого іншого характеру саме за рахунок звернення до корупційних практик.

З досліджених судових вироків за ч.1 ст. 369² КК переважна більшість винних осіб відносились до ситуаційних корупціонерів (67%), оскільки прагнули вирішити свої особисті питання за рахунок звернення до компетентних службових осіб. На сьогодні більшість таких питань пов'язані із кінцевою метою – ухиленням від призову на військову службу за мобілізацією.

14. Причини зловживання впливом – це такі негативні соціальні явища дійсності, що породжують у якості безпосереднього наслідку випадки кримінально протиправного зловживання впливом. Умовами зловживання впливом виступають такі явища, що безпосередньо не породжують дані кримінально протиправні діяння, але створюють сприятливі можливості для їх вчинення.

Пропонується наступна систему детермінант кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369² КК України: 1) загальні причини та умови вчинення кримінальних правопорушень; 2) причини та умови корупційних кримінальних правопорушень; 3) причини та умови кримінально караних зловживань впливом; 4) причини та умови конкретного випадку зловживання впливом.

Найістотнішими детермінантами зловживання впливом у соціально-економічній та духовній сферах доцільно визнати: традиційно схвальне ставлення істотної частки населення (приблизно 33%) до можливості збагачення за рахунок вчинення корупційних діянь та недостатне

матеріальне забезпечення держслужбовців нижчого та середнього рангу. Водночас для держслужбовців високого рангу, які мають достатнє матеріальне забезпечення за рахунок держави, рушійною силою до вчинення корупційних діянь є прагнення до отримання надприбутків для ведення розкішного способу життя, як невід'ємного атрибуту для чиновників такого рангу

До організаційно-управлінських детермінант корупційної злочинності можна віднести: недостатній рівень цифровізації послуг, що надаються державою, у першу чергу в економічній, оборонній сферах, а також щодо надання адміністративних послуг; наявність великої кількості контролюючих органів, котрі без судового рішення на власний розсуд можуть призупинити здійснення підприємницької діяльності будь-якою фізичною чи юридичною особою; недостатній рівень координації уповноважених на боротьбу з корупцією правоохоронних органів обумовлений, зокрема, відсутністю спільного нормативного акту, що на підзаконному рівні детально б регулював питання взаємодії уповноважених правоохоронних органів з питань запобігання корупційним проявам, а також єдиної методики розкриття та розслідування корупційних діянь, зокрема зловживання впливом.

У політичній сфері зловживання впливом продукується, зокрема, завдяки високому рівню корумпованості вищих органів державної влади.

Детермінанти зловживання впливом на індивідуальному рівні безпосередньо формуються під впливом причин та умов вищого рівня, тобто загальних детермінант корупційної злочинності, проте можуть мати свої особливості, що великою мірою залежать від морально-психологічних характеристик особи, яка вчинила конкретне зловживання впливом, а також тієї життєвої ситуації, у яку вона потрапила. Це може бути, наприклад, низький рівень правосвідомості і правової культури, професійна деформація, правовий нігілізм, скрутне матеріальне становище, негайна потреба в отриманні неправомірної вигоди для покриття витрат на відпочинок або придбання коштовної речі, хвороба близького родича тощо.

РОЗДІЛ 2

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗаниМ ЗІ ЗЛОВЖИВАННЯМ ВПЛИВОМ

2.1. Загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом

Подолання будь-якого негативного суспільного явища, котре проявляється у девіантній поведінці винних осіб, у першу чергу злочинній поведінці, вимагає побудови системи дієвих заходів запобігання проявам такої поведінки. Такі заходи мають, зокрема, нейтралізувати та/або усувати детермінанти злочинних проявів, а також бути спрямованими безпосередньо на потенційних злочинців або на осіб які вже вчинили кримінально протиправні діяння. Сказане повною мірою стосується і протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом, як одному з ключових проявів корупційної злочинності.

Проте, як правильно зазначає В.І. Шакун, в Україні відсутня цілеспрямована, науково обґрунтована система запобігання злочинності. Кримінологічна наука ще не до кінця виконує свою функцію упередження стосовно виявлення причин і умов виникнення та поширення злочинності в Україні [212, с. 375–376]. Тому існує потреба у побудові системи подолання такого негативного суспільного явища, як кримінально протиправне зловживання впливом.

Істотний внесок у дослідження проблем подолання злочинності зробили такі вітчизняні вчені, як: А.М. Бабенко, О.М. Бандурка, В.С. Батиргареева, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.О. Дудоров, А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, О.М. Костенко, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, І.Б. Медицький, В.О. Навроцький, М.І. Хавронюк, В.І. Шакун та інші.

Незважаючи на те, що багато науковців приділяли свою увагу розгляду проблем запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, проте у доктрині кримінології відсутні системні дослідження питань запобігання кримінально протиправному зловживанню впливом, тим більше з урахуванням сьогоденних реалій буття.

Але перед тим, як розпочати розгляд питань запобігання зловживанню впливом слід визначитись із тим, як саме потрібно називати діяльність правоохоронних органів, а також інших державних, недержавних органів та громадськості стосовно усунення детермінант вчинення кримінальних правопорушень. Серед вітчизняних кримінологів існує дискусія з цього приводу. Так І.Б. Медицький зазначає, що у «науковій літературі та й на практиці, використовуються різні терміни: «попередження», «профілактика», «припинення», «превенція», «запобігання», «відвернення» тощо». Єдиної думки щодо тлумачення та співвідношення цих термінів не існує[135, с.9].

Доречною є думка вчених, що «значною мірою дискусії зводяться до обговорення доцільності вживання різних термінів – «попередження», «профілактика», «превенція», «боротьба», «соціальний контроль», «протидія», «запобігання», «припинення», «забезпечення кримінологічної безпеки» тощо. Згадана ситуація є живильним ґрунтом для виникнення та тривалого існування різної міри інтенсивності суперечок, що почасти мають схоластичний характер і не додають авторитету науці та відволікають увагу від вирішення більш актуальних завдань»[143, с.14; 187, с. 134].

Наприклад, О.М. Бандурка одним із провідних напрямків діяльності правоохоронних органів називає профілактику злочинності і розуміє під нею систему засобів, спрямованих на усунення чи нейтралізацію впливу криміногенних чинників у різних сферах суспільного життя. У практичному плані вона полягає у комплексному застосуванні компетентними органами загальних і спеціальних заходів, спрямованих на недопущення вчинення злочинів і правопорушень та їх запобігання, а також на ліквідацію причин та умов, що їх викликають[12, с. 116]. Тобто на думку вченого поняття

«запобігання» є складовою частиною профілактики кримінальних правопорушень.

А. Б.М. Головкін наголошує, що кримінологічна профілактика є найбільш пріоритетним напрямом спеціально-кримінологічного попередження протиправних діянь [41, с. 153].

В.В. Голіна, являючись прихильником використання терміну «попередження злочинності», відзначав, що це збірне поняття, в якому відображається теорія і практика специфічної діяльності, що здійснюється з метою недопущення вчинення злочинів як шляхом усунення їх причин та умов, так і засобами зупинення злочинної діяльності на різних стадіях її розвитку [36, с. 4–5]. Крім того, на думку цього вченого «попередження» та «профілактика злочинності» співвідносяться як ціле та частина, оскільки попередження злочинності складається з трьох основних напрямків діяльності: «кримінологічної профілактики, запобігання злочинів та їх припинення»[37, с.13].

А. В.П. Філонов взагалі вважає, що терміни «попередження злочинності» та «профілактика злочинності» мають однаковий зміст, тобто ними можна позначати діяльність із усунення детермінант злочинності[201, с. 272-275].

Так само О.М. Джужа і Я.Ю. Кондратьєв вважають поняття «профілактика» та «попередження» тотожними і розуміють під ними особливий вид соціального управління, який покликаний забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей і полягає в розробленні та здійсненні спеціальних заходів щодо виявлення й усунення детермінант злочинності, а також справляння запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки [120, с. 140]. Ми цілком згодні з А. Корягіною, що в даному визначенні автори змішують широке та вузьке розуміння профілактичної діяльності, оскільки не можливо поєднувати «соціальне управління» і «запобіжний вплив на осіб, схильних до протиправної поведінки»: ці два види діяльності не збігаються й реалізуються різними суб'єктами на різних

рівнях[101, с. 191]. Крім того, ці ж самі вчені зазначають, що застосування терміну «попередження злочинності» є не зовсім коректним, адже попередити можна те, чого ще немає у дійсності; навпаки, злочинність, як соціальне явище, вже об'єктивно існує, тому її не можна попередити. Отже, більш доцільно говорити про систему заходів запобігання [120, с. 138-139].

Правильно зазначають вчені, що «термінологічна дискусія стосовно розмежування цих понять, що визначають одне й те саме явище, явно недоцільна, оскільки не має теоретичного та практичного сенсу, є явно надуманою, поглиблює понятійну плутанину, змушує вчених «переключатися» з аналізу змісту явища на його етимологічну оболонку»[120, с. 136–137].

На нашу думку, доцільно підтримати позицію А.П. Закалюка, який вважав, що визначенню діяльності, націленої на боротьбу зі злочинністю, відповідає саме термін «запобігання», оскільки слово «попередження» в українській мові вживається у значенні «попереджувати про щось» [71, с. 320]. Вчений визначав запобігання злочинності, як «різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх, через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії»[71, с. 324]. Крім того, «запобігання злочинності – особливий вид соціального управління покликаний забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей та полягає в розробці та здійсненні спеціальних заходів щодо виявлення та усунення детермінант злочинності, а також здійсненні запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки»[108, с. 148].

Додатковим аргументом на користь використання нами у своєму дисертаційному дослідженні терміну «запобігання» може слугувати той факт, що один з основних нормативних актів у сфері усунення детермінант корупційних проявів, а саме закон № 1700-VII від 14 жовтня 2014 р. має назву «Про запобігання корупції» [167]. А метою Державної антикорупційної

програми на 2023-2025 роки є, зокрема, досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції [58].

Слід також відзначити, що запобігання завжди має активний, наступальний, випереджальний характер, але орієнтується не на репресію, а на скорочення сфери застосування примусових заходів. Політика запобігання злочинів реалізується на основі кримінологічного прогнозування і планування з урахуванням соціальної та економічної ситуації, що постійно змінюється [8, с. 8].

Тому ми згодні з О.В. Кириченком та В.М. Куцом, що саме «запобігання» об'єднує поняття «профілактика», «попередження» і «припинення» злочинів. При чому саме в такій послідовності, що характеризує, окрім іншого, і ступінь наближення злочину до його безпосереднього вчинення [122, с. 150-151]. Тобто запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності виступає основним видом боротьби зі злочинністю, що здійснюється уповноваженими на це суб'єктами і головною метою якого є безпосередньо зниження рівня злочинності [101, с. 192]. І зниження рівня вчинення кримінальних правопорушень досягається саме завдяки трьом складовим запобіжної діяльності.

Так, профілактика являє собою нейтралізацію деструктивних, криміногенних передумов можливого кримінального правопорушення. Коли вона недостатньо ефективна, тоді з'являється потреба застосування запобігання і припинення кримінального правопорушення [78, с. 131]. Саме за профілактичними зусиллями, якщо вони не досягли поставленої мети, має слідувати попередження потенційного кримінального правопорушника про нераціональність спланованого ним кримінального правопорушення. Тому не запобіганням, як вважав професор А.Ф. Зелінський, а попередженням кримінального правопорушення є дії, що застосовуються до конкретних осіб, які висловили наміри вчинити кримінальне правопорушення або готуються до його вчинення. Припинення як індивідуальна форма спеціального кримінологічного попередження виражається в діях, які спрямовані на

припинення вже розпочатого кримінально протиправного посягання до моменту закінчення та заподіяння шкоди. Всі названі форми впливу доцільно об'єднувати поняттям запобігання кримінальним правопорушенням [122, с. 151].

Правильно зазначає С.В. Бабанін, що запобігання кримінальним правопорушенням – це соціальна політика держави, спрямована на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витіснення, а також спеціальна випереджувальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних проявів [8, с. 14].

Тісно пов'язаною із запобіганням злочинності є протидія останній. Вона також вказано однією зі складових мети Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки, що ми відзначали вище. Як зазначає В.В. Сокурєнко, що протидія злочинності являє собою цілеспрямовану комплексну діяльність, що здійснюється як державними органами, господарськими і громадськими організаціями, так і громадськими формуваннями, а також окремими громадянами. Це є завданням усіх гілок державної влади: законодавчої, виконавчої, судової. Протидія злочинності базується на нормативно-правових засадах внутрішньої та зовнішньої політики держави, складовою частиною якої є кримінологічна політика, що визначає теоретичні основи, напрями, цілі, методи запобіжного впливу на злочинність. Значне місце у цій протидії відводиться правоохоронним органам, для яких запобігання злочинності, особливо спеціально-кримінологічне запобігання – один з основних професійних обов'язків, який потребує не тільки ініціативності, непримиренності, принциповості, творчого підходу, а й високого рівня кримінологічного знання [185, с. 13]. На думку О.Ю. Бусола до «протидії корупції» належать заходи, які проводять усі члени суспільства в особі його інститутів, фізичних і юридичних осіб з метою мінімізації корупції, усунення або нейтралізації її причин та умов відповідно до їх обов'язків з виконання державних функцій, а

також із власної ініціативи[23, с. 184]. Проте, як зазначає А.П. Закалюк, що такі терміни, як «протидія злочинності»; «превентивна діяльність» тощо, є вужчими та семантично не повною мірою відповідають змісту поняття «запобігання злочинам» [71, с.322]. Так, термін «протидія» означає «дія, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй» [175]. З цього визначення по-перше випливає, що термін протидія не може стосуватись тих кримінальних правопорушень, котрі вчиняються у формі бездіяльності. По-друге – протидія кримінальним правопорушенням можлива на етапі коли вже розпочалася кримінально протиправна діяльність на стадіях готування або замаху на вчинення кримінальних правопорушень. А диспозицію ст. 369² КК України сконструйовано таким чином, що зловживання впливом слід вважати закінченим вже на стадії готування, тобто є діянням з усіченим складом кримінального правопорушення. Терміном «протидія» також не охоплюються профілактичні заходи, що є важливою складовою запобігання будь-якому кримінальному правопорушенню. Тому у нормативних документах, що стосуються діяльності із усунення детермінант корупційної злочинності загалом доцільно вживати саме термін «запобігання».

Заходи запобігання вчиненню кримінальних правопорушень можна класифікувати за різними підставами. У першу чергу за: а) рівнем, б) масштабом, в) змістом, г) суб'єктами, д) об'єктами, е) часом та ін. [72, с. 17].

Слід відзначити, що обов'язковими передумовами запобігання злочинності є соціально-економічна стабільність у державі; збільшення соціального капіталу шляхом здійснення найкращої соціальної політики; позитивна динаміка міжнародного співробітництва; стабільність законодавства, що регулює всі сфери життя; суспільна злагода і збалансованість інтересів різних верств населення тощо [8, с. 10].

Що стосується безпосередньо рівнів запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, то В.В. Голіна зазначає, що у кримінології розрізняють загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні

заходи запобігання кримінальним правопорушенням [72, с. 17]. Тобто запобігання кримінальним правопорушення відбувається на різних рівнях, що відповідають таким категоріям філософії, як загальне, особливе та одиничне.

Проте побудова якісної та ефективної моделі запобігання кримінальним правопорушенням, що пов'язані із зловживанням впливом, у першу чергу вимагає визначення мети запобігання та об'єктів і суб'єктів запобіжного впливу.

Запобігання кримінальним правопорушенням представляє собою діяльність держави (в особі її органів) та суспільства, що спрямована на утримання на мінімальному рівні злочинності шляхом нейтралізації її причин та умов, а також на недопущення й припинення конкретних кримінальних правопорушень [80, с. 165]. Відповідно на думку деяких кримінологів кінцевою метою будь-якого кримінологічного дослідження є вдосконалення соціального контролю за злочинністю, а не «боротьба» з нею [79, с. 117]. Це пов'язано із тим, що знищити злочинність неможливо, і про це свідчить тривала діяльність правоохоронних органів України за останні понад 30 років. Так само, не можна повністю усунути ті детермінанти, якими обумовлюється її існування. Історія розвитку українського суспільства на протязі століть свідчить про це. Скільки існує держава, стільки й існують негативні процеси та явища, що продукують злочинність, викликають її існування та сприяють вчиненню злочинів в різних сферах життєдіяльності суспільства [40]. Тобто мета заходів запобігання полягає в тому, щоб створити у державі таке сприятливе становище, такий міцний правопорядок, що гарантували б зниження кількості кримінальних правопорушень до мінімального рівня, який доступний у суспільстві з урахуванням його економічних, організаційно-управлінських, суспільно-психологічних та інших умов існування [165, с. 353]. При цьому слід враховувати, що «у стані війни всі «хронічні хвороби» суспільства виявляються з винятковою гостротою. Не стала винятком і корупція в Україні. Збереження численних її інституційних компонентів стало справжньою проблемою для національної

безпеки у новітніх умовах. Інструменти корупції так само використовуються ворогом, як і фізична зброя» [186, с. 600].

Отже, що стосується розглянутих нами кримінально протиправних діянь, то метою запобіжних заходів має бути не повне подолання випадків зловживання впливом, оскільки це неможливо на сучасному етапі розвитку суспільства, а лише зниження рівня їх вчинення, тобто покращення криміногенного середовища. Прийнятним показником, на нашу думку, має стати рівень латентності кримінально протиправних зловживань впливом не 95-99%, а хоча би 50%. Досягнення таких показників вважають реалістичним та прийнятним 77% опитаних нами практичних працівників.

Об'єкти запобіжного впливу – це все те, на що діє система запобігання кримінальним правопорушенням, тобто окремі або сукупність різних (за генезою, сферою, формами та інтенсивністю прояви) негативних явищ та процесів реальної дійсності матеріального чи духовного характеру, які призводять до виникнення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень [113]. Тобто фактично мова йде про детермінанти вчинення кримінальних правопорушень, котрі ми розглядали у підрозділі 1.3 дисертаційного дослідження.

Відповідно, об'єктами запобіжного впливу кримінальним правопорушенням пов'язаним із зловживанням впливом доцільно вважати ті суспільні явища і процеси, що мають різну природу походження: соціально-економічні, організаційно-управлінські, політичні, морально-психологічні та інші детермінанти, що мають визначальний вплив на рівень і динаміку вчинення корупційних кримінальних правопорушень.

Крім того, до об'єктів запобіжного впливу слід відносити уражені недоліками суспільні відносини у системі формування людини; соціально негативні (різні за походженням) традиції, стереотипи поведінки, найпоширеніші негативні звички людей; окремі особи, групи й контингенти осіб, які виявляють ознаки протиправної поведінки; сукупність конкретних негативних явищ, процесів, недоліків у різних сферах життя, які

детермінують кримінально протиправну поведінку й учинення конкретного кримінального правопорушення; окремі негативні особистісні властивості людини, які провокують кримінальне правопорушення або сприяють його вчиненню[113].

Тобто об'єктом запобіжного впливу слід також вважати діяльність людей, що має відповідати нормам права та соціальної взаємодії, причому характер діяльності може бути різноманітний (професійний, адміністративний, технологічний тощо) [2, с. 124].

Так, згідно зі ст. 5 проекту Закону України «Про профілактику правопорушень» до об'єктів профілактики правопорушень мають відноситись громадяни України, особи без громадянства, а також іноземці, за винятком дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, користуються імунітетом від кримінальної та адміністративної юрисдикції, криміногенні чинники правопорушень, осіб з криміногенними нахилами, а також юридичні особи стосовно дотримання ними вимог законодавства щодо охорони майна, мікросередовище, яке сприяє формуванню особи з криміногенними нахилами» [171]. Ми згодні з А.П. Закалюком, що визначення об'єктів запобіжної діяльності не може бути схематичним, а вимагає конкретного аналізу та виявлення тих детермінант, що більш виразно проявились. Ставлення до них має бути неоднаковим, оскільки іноді після виявлення певного об'єкту невідомо, які з них та яку саме роль відіграють для певного типу особистості, за різних умов, у різний час та за різної життєвої ситуації[71, с. 333].

Відповідно одними з ключових об'єктів запобіжної діяльності мають бути безпосередньо ті особи, які вчиняють кримінально протиправні зловживання впливом або мають схильність до відповідної девіантної поведінки, а також те середовище, котре сприяло формуванню у особи

схильності до корупційної поведінки, зокрема її близьке оточення: сім'я, друзі, трудовий колектив та інш.

При визначенні черговості запобіжного впливу пріоритет має надаватись тим об'єктам, що виступають головними детермінантами девіантної поведінки, а саме зловживання впливом.

Врахуванню при цьому підлягають ті обставини, що окремо узятому об'єкту характерні такі властивості: криміногенність (саме вона виділяє його із сукупності негативних явищ); динамічність, що зумовлює постійну мінливість його кількісно-якісних показників; потенційність— нею пояснюється те, що окремі явища можуть швидко досягти високого ступеня криміногенності; латентність — криміногенність, яка прихована від спостерігача-дослідника. Під криміногенністю, як головною властивістю будь-якого об'єкта запобіжного впливу слід розуміти як таку властивість об'єкта, що здатна формувати антисуспільну спрямованість особи, що перебуває у безпосередньому з ним контакті, а також провокувати вчинення нею протиправних дій. Ця властивість виявляється через силу впливу об'єкта на злочинність, його здатність наводити причинні зв'язки[113].

Що стосується суб'єктів запобіжного впливу, то на загальносоціальному рівні запобігання злочинності здійснюється різними органами державної влади й управління, а також громадськими організаціями та громадами, до безпосередніх функцій яких не належить боротьба зі злочинністю. Профілактичний вплив здійснюється шляхом розроблення та реалізації різноманітних економічних та соціальних проєктів і програм, які також опосередковано сприяють втіленню спеціально-кримінологічних запобіжних заходів [121, с. 84]. В.В. Голіна слушно зазначає, що чим повніше система суб'єктів охоплює об'єкти, чим спеціалізованіший попереджувальний вплив, тим більший успіх в запобіганні кримінальних правопорушень [36, с. 28].

Так, згідно зі ст. 4 проєкту Закону України «Про профілактику правопорушень» «суб'єктами загальної та індивідуальної профілактики

правопорушень є органи державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), органи місцевого самоврядування, органи прокуратури, засоби масової інформації, громадські організації, у тому числі громадські формування з охорони громадського порядку, релігійні установи та організації, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, які беруть участь у профілактиці правопорушень» [171]. Така позиція узгоджується з думкою А.В. Вавриша, який таких суб'єктів поділяє за місцем у державній і суспільній системі на: 1) державні; 2) неурядові (недержавні), серед яких комерційні чи некомерційні структури, громадські об'єднання та спеціалізовані формування; 3) окремі громадяни [27, с. 139]. Проте, що стосується запобіжної діяльності, то такий перелік виглядає досить розширеним. Для громадськості, ЗМІ, релігійних організацій запобігання злочинності не є основною функцією, тобто називати їх сповна суб'єктами запобіжної діяльності видається не зовсім правильним. Вони можуть виконувати лише допоміжну роль у нейтралізації детермінант злочинності. Щоб підтвердити або спростувати нашу думку звернемось до поглядів інших вчених на це питання.

Але спочатку відзначимо, що у Антикорупційній стратегії на 2021 – 2025 роки визначено, що однією зі складових мети цієї Стратегії є забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування [6]. Тобто до основних суб'єктів запобіжної діяльності законодавець відносить органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

А.В. Козар пропонує до суб'єктів з числа державних та муніципальних органів, котрі здійснюють запобіжну діяльність щодо незаконного культивування нарковмісних рослин відносити: 1) центральні органи державної влади, що визначають політику у сфері запобігання злочинності, зокрема і пов'язаній із незаконним посівом або вирощуванням снотворного маку чи конопель, а також створюють та удосконалюють відповідну нормативно-правову базу (Верховна Рада України, Президент України,

Кабінет Міністрів України); 2) державні органи, що не мають функціонального спрямування на запобігання наркозлочинності та злочинам, пов'язаним із незаконним посівом або вирощуванням снотворного маку чи конопель, зокрема, проте здійснюють державне регулювання і контроль у сферах обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та протидії їх незаконному обігу (МОЗ, Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками); 3) державні органи, що здійснюють правоохоронну діяльність у сфері запобігання наркозлочинності, зокрема і злочинам, пов'язаним із незаконним посівом або вирощуванням снотворного маку чи конопель (суд, прокуратура, Національна поліція, СБУ, Державна прикордонна служба); 4) місцеві державні та муніципальні органи у компетенції яких прийняття комплексних програм з протидії наркозлочинності, матеріальна, інформаційна та інша допомога місцевим правоохоронним органам (міські, селищні та районні ради, керівні органи територіальних громад) [91, с. 125-126]. На нашу думку, взявши за основу вищенаведений поділ суб'єктів запобіжної діяльності можна побудувати систему суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції відносяться органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [167].

Можна сказати, що створено нову систему спеціально уповноважених органів протидії корупції (чотири державні органи), у яких провідну роль відіграють органи прокуратури і які посідають у цій системі (названі законодавцем першими в їх переліку) особливе місце. Ці нововведення мають настільки важливе значення, що вимагають подальшого теоретичного осмислення і прийняття фундаментальних практичних заходів [7, с. 157–161].

Проте слід відзначити, що ключову роль у запобіганні корупційним кримінальним правопорушенням відіграє Національна поліція України.

Згідно звітів «Про стан протидії корупції» за період 2016 – 2023 рр. органами внутрішніх справ виявлено 889 фактів вчинення кримінально протиправного зловживання впливом, що становить 59,5% від загальної кількості, тобто більш як кожне друге. З таким показником Національна поліція України перебуває на першому місці серед органів, що виявляють такі кримінальні правопорушення.

Водночас перелік органів, що уповноважені на боротьбу з корупцією є дещо ширшим. Так, на думку В.С. Дженчако до органів, одними із першочергових завдань яких є запобігання таким корупційним кримінальним правопорушенням як привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, відносить: 1) Національну поліцію; 2) Національне антикорупційне бюро України; 3) Національне агентство з питань запобігання корупції; 4) Державне бюро розслідувань; 5) органи прокуратури; 7) Служба безпеки України[61, с. 209-210].

Так, якщо будь-яке корупційне кримінальне правопорушення безпосередньо створює загрозу життєво важливим інтересам України, то його попередження, виявлення, припинення та розкриття, відповідно до ч.2 ст.2 Закону України «Про службу безпеки України»[173] відноситься до компетенції СБУ. На виконання цього завдання згідно звітів «Про стан протидії корупції» за період 2013 – 2023 рр. СБУ виявлено 491 факт вчинення кримінально протиправного зловживання впливом, що становить 26% від загальної кількості, тобто фактично кожне четверте. З таким показником СБУ перебуває на другому місці після органів внутрішніх справ.

Слід відзначити, що БЕБ також є органом, котрий здійснює запобіжну діяльність у сфері протидії корупційним правопорушенням, проте його основним функціональним призначенням є протидія правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави[166]. Так, відповідно до звітів «Про стан протидії корупції» за період 2013 – 2023 рр. органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства виявлено 7 фактів вчинення кримінально протиправного зловживання впливом, що

становить 0,4% від загальної кількості. Тому цей державний орган можна віднести до групи органів, для яких запобігання корупційній злочинності не є основним призначенням, але вони здатні здійснювати вагомий вплив на запобіжну діяльність у сфері протидії корупції.

Те ж саме можна сказати й про такі органи, як АРМА, Державна кримінально-виконавча служба у складі Міністерства юстиції України, Державна аудиторська служба України, Державна митна служба України, Державна податкова служба України, Державна прикордонна служба України, Міністерство оборони України тощо.

Наприклад, АРМА під час виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних злочинів безперечно здатне вчиняти запобіжний вплив на корупційні кримінальні правопорушення, у тому числі і пов'язані зі зловживанням впливом.

Крім того, В.С. Дженчако цілком обґрунтовано вважає, що до суб'єктів запобіжної діяльності необхідно відносити і суди всіх рівнів, особливо Вищий антикорупційний суд. Оскільки інститут кримінально-правового попередження включає також об'єктивний та неупереджений розгляд кримінальних проваджень судом, який полягає в застосуванні справедливих кримінально-правових засобів відповідно до тяжкості скоєного і особи винного. Безумовно, акт правосуддя здійснює превентивний вплив і на інших осіб[61, с. 210]. Тобто суди, при призначенні покарання у межах санкції статті Особливої частини КК України здатні здійснювати запобіжний вплив на осіб, які вчинили зловживання впливом. Оскільки запобігання кримінальним правопорушенням як попереджувальна (профілактична) функція КК полягає у впливі через кримінально-правову заборону на громадян з метою утримання їх від вчинення кримінальних правопорушень під загрозою покарання (загальна превенція) або у застосуванні для попередження вчинення засудженими нових кримінальних правопорушень кримінального покарання та інших примусових заходів, пов'язаних з посиленням соціального контролю за ними (спеціальна превенція) [145, с. 12]. Відповідно

органи судової влади утворюють окрему групу суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом.

Що стосується органів прокуратури, то до її системи входить САП, на яку відповідно до ч.3 ст. 8¹ Закону України «Про прокуратуру» покладаються такі функції: 1) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування НАБУ; 2) підтримання державного обвинувачення в суді у відповідних провадженнях; 3) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених цим Законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями, а також представництво у межах компетенції інтересів держави у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави[170]. Інші органи прокуратури також можуть здійснювати запобіжну діяльність в рамках підтримання публічного обвинувачення в суді; організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляду за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку[97] у провадженнях пов'язаних із корупційними кримінальними правопорушеннями, що не відносяться до компетенції САП.

Крім того, відповідно до звітів «Про стан протидії корупції» за період 2013 – 2023 рр. органами прокуратури виявлено 206 фактів вчинення кримінально протиправного зловживання впливом, що становить 11% від загальної кількості, тобто фактично кожне дев'яте.

Якщо звернутись до досвіду країн Центральної та Східної Європи з приводу побудови системи антикорупційних органів, то, як з'ясувала Т.Б. Барановська, не в усіх країнах існують правоохоронні органи спеціального призначення. Лише у Польщі, Латвії та Австрії функціонують спеціальні антикорупційні органи. А загалом можна сказати, що до структури правоохоронних органів відсутній єдиний підхід[13, с. 276-277]. При чому, у Польщі планується ліквідація Центрального антикорупційного бюро, яке, як

наголошують політики опозиції, чинна польська влада активно використовувала у політичній боротьбі з опозиційними силами. Передбачається, що компетенції цього органу буде передано іншим спецслужбам країни[199].

Тоді як в Україні створено та функціонує досить велика кількість правоохоронних органів, для яких запобігання та протидія корупції є одним із головних завдань. У такому разі постає питання усунення дублювання функцій та повноважень зазначених органів, котре може призводити до небажаної конкуренції між ними, а також неузгодженості запобіжних заходів.

Слід також відзначити, що серед суб'єктів запобігання злочинності важливе місце посідають органи місцевого самоврядування, які за своїми повноваженнями здійснюють організаційно-управлінські функції щодо запобігання злочинності, організують і координують роботу відповідних суб'єктів системи запобігання злочинності, займаються їх ресурсним забезпеченням, контролюють виконання постанов і рішень вищих органів влади і своїх власних питань запобігання злочинів на підвідомчій території [16, с. 78].

Отже, до системи суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом доцільно відносити наступні групи суб'єктів державного та муніципального рівнів:

1) центральні органи державної влади (законодавчий та виконавчі), що визначають основні нормативно-правові засади політики у сфері запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, у тому числі і пов'язаним з кримінально протиправним зловживанням впливом (Верховна Рада України, Президент України та очолювана ним РНБО, Кабінет Міністрів України);

2) органи державної виконавчої влади, що здійснюють правоохоронну діяльність у сфері запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, у тому числі і пов'язаним з кримінально протиправним зловживанням впливом (ДБР, НАБУ, НАЗК, САП та інші органи прокуратури, СБУ, а також у

складі Національної поліції України Департамент внутрішньої безпеки, Департамент стратегічних розслідувань та слідчі підрозділи);

3) органи судової влади, що здійснюють кримінальне судочинство у корупційних кримінальних правопорушеннях, у тому числі і пов'язаних зі зловживанням впливом (суди загальної юрисдикції різних рівнів: місцеві загальні суди, апеляційні суди, Вищий антикорупційний суд, Верховний Суд України);

4) державні органи, що не мають прямого функціонального призначення на запобігання корупційній злочинності, проте можуть здійснювати запобіжний вплив в силу властивих їм завдань та повноважень (АРМА, БЕБ, Державна кримінально-виконавча служба у складі Міністерства юстиції України, Державна аудиторська служба України, Державна митна служба України, Державна податкова служба України, Державна прикордонна служба України, Міністерство оборони України тощо);

5) місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, до компетенції котрих належить прийняття комплексних програм протидії кримінальним правопорушенням, а також надання різнобічної допомоги відповідним правоохоронним органам місцевого рівня (сільські, селищні та міські ради, голови територіальних громад, військово-цивільні адміністрації тощо).

Відповідно всі вищеперелічені органи здатні виконувати різні форми запобіжної діяльності, залежно від завдань та компетенції, на різних рівнях, а саме загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному.

Що стосується загальносоціального рівня, то В.В. Голіна зазначає, що на цьому рівні запобігання злочинності являє собою комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин та усунення разом з тим причин та умов негативних явищ взагалі, і злочинності зокрема [39, с. 4]. Фактично загальносоціальне запобігання проявляється через систему заходів економічного, політичного, ідеологічного, організаційного характеру,

спрямованих на розвиток економіки, підвищення рівня життя громадян, які тим самим вирішують завдання ліквідації злочинності. Ці заходи не ставлять перед собою спеціальних цілей боротьби зі злочинністю та профілактики злочинів. Однак вони мають важливий кримінологічний аспект, стаючи основою, платформою спеціального запобігання, оскільки їх спрямованість на вирішення проблемних завдань, які стоять перед нашою державою, створює передумови для зменшення рівня злочинності[130, с. 139]. Тобто відбувається вплив на детермінанти вчинення кримінальних правопорушень, зокрема й пов'язаних зі зловживанням впливом.

Попри те, що названі заходи реалізують завдання більш широкомасштабні, ніж злочинність, при їх застосуванні ураховується і кримінологічний аспект (наприклад, проблеми вдосконалення системи освіти, зайнятості населення, підвищення матеріальної забезпеченості малозабезпечених верств населення тощо), оскільки подібні явища досить виразно впливають на злочинність у цілому. Врахування кримінологічних аспектів вирішення соціальних завдань здійснюється через економічне та соціальне планування, які пов'язані з комплексним кримінологічним плануванням[108, с. 152-153].

Зважаючи на те, що аналізоване діяння відноситься до корупційних кримінальних правопорушень, то на загальносоціальному рівні запобіжні заходи зловживанням впливом мають відповідати тим заходам, що слід вживати для зниження рівня корупційної злочинності.

Загальносоціальне запобігання потрібно розглядати як стратегічний напрям протидії кримінальним правопорушенням у цілому, досягнення справжньої соціальної справедливості у сфері розподілу духовних і матеріальних благ серед усіх членів суспільства, ліквідації соціальної та економічної нерівності, а також всіх форм експлуатації [178, с. 130].

На загальносоціальному рівні має відбуватись стимулювання правомірної поведінки та недопущення корупційної поведінки, що є фундаментом суспільства та формує наступні завдання, що є обов'язковими

до виконання усіма членами суспільних відносин: формування індивідуальної та суспільної правосвідомості; створення позитивних факторів розвитку особи і соціуму економічного, політико-правового, морально-психологічного й культурного характеру; забезпечення належного виконання особами владних повноважень; підвищення рівня економічної забезпеченості службових осіб та інших осіб, яким надані владні повноваження [215, с. 9].

Відповідно серед вчених-кримінологів однією з найпоширеніших думок щодо подолання корупції на цьому рівні є пропозиція щодо вжиття заходів до покращення матеріального становища населення, у тому числі осіб, які перебувають на державній службі. Не оспоруємо цього відзначимо, що в умовах повномасштабної війни це нелегка задача, а тому державі на сьогодні необхідно зосередитись на тому, щоб якісно та повно виконувати свої обов'язки із соціального забезпечення найбільш незахищених верств населення, а також на підтриманні належного матеріального забезпечення держслужбовців. У такому разі останні для виконання своїх службових завдань не будуть змушені звертатись до корупційних практик.

Ми також згодні з О.В. Булгаковою та К.О. Нестеренко, що «після Перемоги над державою-агресором перед Україною постане низка економічних, політичних і соціальних проблем, викликаних війною та посилені корупцією. У зв'язку з цим наша держава має вже зараз формувати і здійснювати ефективну скоординовану політику протидії корупції, встановлювати й заохочувати ефективні види практики, спрямовані на запобігання корупції. Це потребує злагодженої роботи всіх державних органів і суспільства, діяльність яких має бути спрямована не лише на викорінення корупції як явища, а й запобігання умовам, що спричиняють її виникнення. Таким чином, поряд з відсіччю військової агресії не менш актуальним пріоритетом для всіх органів державної влади сьогодні має стати боротьба з корупцією» [21, с. 101].

Тому заслуговують на увагу пропозиції П.В. Цимбала, Н.В. Кимлика та М.М. Ляшенка, що з метою зниження загального рівня поширення корупційних явищ в Україні необхідно:

– визначити стратегію соціально-економічного розвитку та здійснення адміністративної реформи. Будівництво правової держави і громадянського суспільств, – основа протидії корупційній злочинності. Косметичні зміни у системі державного управління, навіть за умови їх зовнішньої привабливості, не здатні поліпшити ситуацію з корупцією;

– сформуванню ідеологію державної служби та іншої публічної діяльності. Пануючий серед чиновництва дух невизначеності й непевності у завтрашньому дні, відсутність моральних принципів і цінностей – один із важливих чинників корупційної злочинності;

– забезпечити реальну, а не декларативну відкритість влади, що вирішує такі завдання: повертає довіру людей до державних структур; створює несприятливі умови для корупційних злочинів; реалізує конституційні права громадян на достовірну інформацію у цій сфері;

– удосконалити антикорупційне законодавство та забезпечити дієвий механізм його реалізації. Це можна здійснити насамперед шляхом приведення національних нормативних актів у відповідність з міжнародно-правовими стандартами, розробки ефективних заходів щодо попередження, розслідування корупції та визначення процедури притягнення до відповідальності за вчинення корупційних діянь тощо;

– підвищити рівень та якість інформування суспільства щодо публічних процедур та антикорупційних можливостей громадян [207, с. 214].

Безумовно, виконання вищезазначених заходів сприятиме зниженню рівня корупційних кримінальних правопорушень, у тому числі і пов'язаних зі зловживанням впливом. Проте у цьому контексті важливим є розгляд яким чином може впливати на зниження такого рівня діяльність різних суб'єктів запобіжної діяльності, у першу чергу вищих органів державної влади.

Отже, перефразовуючи А.М. Бабенка, значення суб'єктів запобіжної діяльності найвищого державного рівня полягає у тому, що вони уповноважені здійснювати економічні, політичні, соціальні та інші перетворення на загальносоціальному рівні. Саме вищі органи державної влади формують законодавчу та іншу нормативно-правову базу, яка є основою запобігання як усієї злочинності, так і кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом, встановлюють компетенцію, права та обов'язки інших суб'єктів запобіжної діяльності, здійснюють фінансування, кадрове, матеріально-технічне забезпечення, контролюють та здійснюють керівництво цілеспрямованими запобіжними заходами[9, с. 141].

Так, Верховній Раді України відведено чільне місце у визначенні нормативної бази здійснення запобіжної діяльності за різними напрямками. На думку Г.В. Фороса «компетенція та повноваження Верховної Ради України дають їй можливість всебічно визначати політику запобігання злочинності, створювати для реалізації останньої відповідне законодавство, здійснювати парламентський контроль за його дотриманням» [204, с. 181]. Правильно зазначає А.А. Задорожний, що «запобігання злочинам у сфері службової діяльності становить складний науково обґрунтований процес вироблення й реалізації заходів попереджувального впливу щодо усунення, мінімізації й нейтралізації криміногенних факторів службової злочинності. Однією з невід'ємних характеристик даного процесу у сучасній державі є його належна правова забезпеченість, тобто здійснення попереджувальної діяльності на основі й у повній і неухильній відповідності із правом» [69, с. 95].

У Конституції України визначено основні функції та повноваження вищого законодавчого органу нашої держави. Відповідно до п. 3, 5, 6, 22 ч. 1 ст. 85 Конституції України до компетенції Верховної Ради України належить, зокрема: прийняття законів; визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики; затвердження загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку; затвердження загальної структури, чисельності,

визначення функцій МВС України [97]. Враховуючи той факт, що прийняття законів віднесено лише до компетенції Верховної Ради України, то відповідно до ст. 92 Конституції України виключно даний орган має право визначати, зокрема: судоустрій, судочинство, статус суддів; організацію і діяльність прокуратури, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них [97].

Саме в межах своєї компетенції Верховна Рада України 14 жовтня 2014 р. прийняла один з основоположних нормативних актів щодо запобігання корупції в нашій державі – Закон України «Про запобігання корупції», у якому визначила правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. У ст. 18 цього Закону визначено, що саме Верховна Рада України визначає засади державної антикорупційної політики на відповідний період в Антикорупційній стратегії, яка затверджується законом[167]. На виконання приписів Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» від 20 червня 2022 р. було затверджено Антикорупційну стратегію на 2021 – 2025 роки[6].

Водночас, Верховній Раді України в частині запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, тобто і зловживанню впливом, доцільно зосередитись на удосконаленні нормативної бази протидії таким правопорушенням. У першу чергу доцільно дещо спростити антикорупційне законодавство, усунути законодавчі колізії та конкуренцію норм, прибрати корупціогенні фактори.

Так, потребує, зокрема, врегулювання у ст. 216 КПК України питання щодо підслідності кримінальних правопорушень, досудове розслідування яких здійснюються слідчими органів ДБР, про що ми зазначали у підрозділі 1.3 дисертаційного дослідження.

Неврегульованість питання підслідності на практиці призводить до суттєвих ускладнень під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, оскільки розмежування підслідності між органами, що розслідують кримінальні провадження про корупційні кримінальні правопорушення пов'язані з окремими елементами складу злочину — предметом або суб'єктом діяння. При цьому самі ж кримінальні правопорушення, що входять до компетенції вищезазначених органів, є тотожними. Така ситуація може спричинити спори щодо підслідності, перекваліфікацію кримінального правопорушення з метою зміни підслідності тощо[65, с. 13].

Для усунення цієї проблеми доцільно повернутись до розгляду законопроекту №2560 від 9 грудня 2019 р., який ще 20 травня 2020 р. прийнято за основу, але так на сьогодні і не розглянуто. Крім того, існує необхідність належним чином законодавчо урегулювати підстави та порядок проведення такої слідчої дії, як моніторинг банківських рахунків, про що відзначається у Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 роки. А з метою вдосконалення механізму кримінальної відповідальності за зловживання впливом у диспозиції ст. 369² КК України доцільно чітко визначити суб'єктний склад цього діяння, тобто деталізувати ознаки осіб, які вчиняють пасивний підкуп, а саме зловживання впливом, відповідальність за вчинення якого передбачено у чч. 2,3 цієї статті.

Щоб у подальшому уникнути проблем у нормотворчій діяльності Верховної Ради України доцільним виглядає законодавчо закріпити загальні засади та порядок здійснення такої діяльності з урахуванням відповідних практик провідних країн Євросоюзу.

Зважаючи на те, що під час війни корупція є союзником ворога в країні ми також підтримуємо думку, що на сьогодні є нагальна необхідність посилити кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення шляхом внесення змін та доповнень до чинного кримінального законодавства[126, с. 77; 164]. Так, ст.369² поряд з іншими кримінально

протиправними діями, відповідальність за вчинення яких передбачено у Розділі XVII Особливої частини КК України, вважається доцільним доповнити новим кваліфікованим видом, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення зловживання впливом в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Крім того, у сучасних реаліях потребує перегляду суб'єктний склад осіб, на яких поширюють антикорупційні обмеження. Так, істотні можливості до зловживання впливом мають помічники народних депутатів України, водночас такі обмеження на них не поширюються. А зважаючи на децентралізаційні процеси в державі, що призвело до істотного збільшення місцевих бюджетів, вищого рівня корупціогенності досягли деякі посади у комунальних органах, котрі мають доступ до поділу відповідних коштів. Це стосується, наприклад, посад в юридичних особах приватного права, у статутному капіталі яких комунальна частка власності перевищує 50%.

Законодавцю також доречно уніфікувати використання таких близьких за суттю і змістом понять як «особа, яка займає відповідальне становище» та «особа, які займає особливо відповідальне становище» і «посада з високим рівнем корупційних ризиків» та «посада з підвищеним рівнем корупційних ризиків».

Відповідно до ч.1 ст. 102 Основного Закону України Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. В межах своєї компетенції, відповідно до ст. 106 Конституції України, він виконує низку функцій, що за умови їх належного здійснення можуть бути ефективними складовими механізму запобіжної діяльності, а саме: забезпечує національну безпеку держави, здійснює керівництво у сфері національної безпеки, призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора, очолює Раду національної безпеки і оборони України, має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів тощо[97]. Тобто Президент України може істотно впливати на

законодавчу діяльність Верховної Ради України, а також приймати важливі кадрові рішення у правоохоронній сфері, визначати напрямки її реформування. Тим самим він має можливість вживати ефективних запобіжних заходів протидії корупційній злочинності, зокрема й шляхом прийняття концептуальних документів відповідного спрямування. Наприклад, Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки[95].

При Президенті України створено і діє такий координаційний орган з питань національної безпеки і оборони як РНБО.

Функціями РНБО є: 1) внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони; 2) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час; 3) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України[172].

Відповідно до визначених функцій, у сферу компетенції РНБО входить, зокрема, координація і контроль за діяльністю органів виконавчої влади з протидії корупції, забезпечення громадської безпеки та боротьби із злочинністю з питань національної безпеки і оборони[172]. Проте, як ми з'ясували вище, для змісту діяльності із усунення детермінант будь-якого виду злочинності загалом точніше відповідає термін «запобігання». За чинного положення закону, РНБО може координувати та контролювати роботу органів виконавчої влади лише у випадках їх реагування на факти вчинених кримінальних правопорушень, що загрожують національній безпеці та обороні України. Але поза межами координації РНБО залишається запобіжна діяльність таких органів, що проявляється, зокрема, у профілактичній роботі. Крім того, до кола об'єктів координації та контролю з

боку РНБО фактично входять лише ті органи, які уповноважені здійснювати кримінальне судочинство, а інші органи, що можуть здійснювати вагомий вплив на запобіжну діяльність щодо корупційних діянь не входять до таких об'єктів впливу РНБО, оскільки не уповноважені протидіяти злочинності.

Тому для підвищення ефективності РНБО у сфері захисту національної безпеки і оборони нашої держави, на цей орган доцільно покласти завдання із координації та контролю за діяльністю органів виконавчої влади із усунення детермінант корупційної та іншої злочинності, яка загрожує національній безпеці та обороні України.

Для цього п.8 ч.1 ст.4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» пропонуємо викласти у наступному вигляді: «координує і контролює діяльність органів виконавчої влади із *запобігання* корупції, ...»).

Наступним органом, який в силу своїх повноважень здатний чинити вагомий вплив на руйнування та нейтралізацію детермінант корупційної злочинності є Кабінет Міністрів України. Так, відповідно до ст. 116 Конституції України даний вищий орган у системі органів виконавчої влади має низку відповідних повноважень, серед яких зокрема: вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; забезпечення проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; розробка і здійснення загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України; здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю; спрямування і координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади тощо[97]. Кабінет Міністрів України на виконання Антикорупційної стратегії на 2021 – 2025 роки своєю постановою 4 березня 2023 р. №220 затвердив Державну антикорупційну програму на 2023-2025 роки. Метою Програми є досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх державних органів та органів місцевого самоврядування, а також належного процесу післявоєнного

відновлення України [58]. Прийняття цієї програми є вагомим кроком у зниженні рівня корупційної злочинності в нашій державі.

У цьому контексті слід відзначити, що Організація економічного співробітництва та розвитку опублікувала Звіт антикорупційних реформ в Україні за результатами п'ятого раунду моніторингу Стамбульського плану дій з боротьби проти корупції. Звіт засвідчив, що Україна за 2022 рік та перше півріччя 2023 року продемонструвала суттєвий прогрес у різних сферах боротьби з корупцією та розбудови доброчесності. У Звіті зазначається, що Антикорупційна стратегія та Державна антикорупційна програма є високоякісними, науково обґрунтованими політичними документами, розробленими в рамках інклюзивного та прозорого процесу[152]. Крім того, станом на початок 2024 р. керівник Антикорупційної ініціативи Європейського Союзу (EUACI) Аллан Паг Крістенсен заявив, що Україна демонструє чи не найкращі результати за всі роки в частині боротьби з корупцією. є значний прогрес в антикорупційному законодавстві, у розслідуванні великих справ, у кількості відкритих справ, у виконанні антикорупційної програми. Водночас він відмітив, що необхідно приділити більше уваги заходам щодо запобігання корупції в різних сферах[200].

Також серед позитиву є те, що Україна отримала 36 зі 100 балів в Індексі сприйняття корупції за 2023 рік, додавши 3 бали. Такі дані опублікувала сьогодні Transparency International Ukraine. Тепер наша держава займає 104 позицію поміж 180 країн. Зростання України на 3 бали — один із найкращих результатів за минулий рік у світі. Всього за останні 10 років Україна додала 11 балів — це найбільший приріст серед країн, які зараз мають статус кандидаток до ЄС[81]. Результати інших країн-кандидаток до ЄС такі: Грузія втратила 3 бали (53 бали, 49 місце), Чорногорія додала 1 бал (46 балів, 63 місце), Молдова додала 3 бали (42 бали, 76 місце), Північна Македонія додала 2 бали (42 бали, 76 місце), Албанія додала 1 бал (37 балів, 98 місце), показники Сербії за рік не змінилися (36 балів, 104 місце), Боснія і Герцеговина додала 1 бал (35 балів, 108 місце). Найменше з усіх

країн-кандидаток цього річ набрала Туреччина — в її доробку стало менше на 2 бали (34 бали, 115 місце), і вона ж стала останньою з-поміж усіх претендентів на своє місце в ЄС[46]. Одним з чинників, які вплинули на зростання рейтингу України, фахівці відзначають ухвалення та початок реалізації Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки на основі прийнятої раніше Антикорупційної стратегії[81].

Проте позитивні показники не повинні самозаспокоювати оскільки в Україні корупція залишається дуже поширеним явищем, що істотно підриває основи нашого буття.

Очевидно, що процес впровадження Антикорупційної програми буде суттєво ускладнений через зовнішню агресію, яка триває, та її непередбачувані наслідки. Серед внутрішніх негативних факторів, які можуть вплинути на ефективність програми, варто виділити довготривалу перерву від часу реалізації попередньої антикорупційної стратегії, ухваленої до 2017 року. Слід також відзначити, що складним завданням для НАЗК й уряду загалом стане імплементація Антикорупційної стратегії до 2025 року. На це відведено менше ніж два роки. За цей термін необхідно встигнути реалізувати понад 1,7 тис. заходів у п'ятнадцяти сферах суспільного життя[59, с. 5]. Така велика кількість заходів, котрі необхідно виконати у досить короткий термін викликає сумніви у реальності їх виконання, побоювання, що ці заходи носять лише декларативний характер.

Наприклад, О. Бусол та Б. Романюк зазначають, що кількість дрібних, розрізнених маніпуляцій (заходів) в Антикорупційній стратегії 2021–2025 рр. та Державній антикорупційній програмі на цей період вражає своєю хаотичністю, громіздкістю й відсутністю комплексності та цілого ряду превентивних заходів. Йдеться, зокрема, про прозорість здійснення розгляду дисциплінарних скарг, здійснення дисциплінарних проваджень щодо суддів, а також перегляду рішень Дисциплінарних палат Вищої ради правосуддя тощо[24].

Крім того, проблема подолання корупції полягає у тому, що корупційні практики на побутовому рівні є усталеною нормою поведінки і не сприймаються як порушення моральних чи правових норм. З боку населення відсутній стійкий запит (вимога) до публічних осіб щодо дотримання ними визначених правил етичної поведінки та доброчесності[58]. Про що більш детально розглядалось у підрозділі 1.3. Тому важливим завданням, на нашу думку, на сьогодні є переконання значної частини суспільства, яка переважно нейтрально або схвально ставиться до корупції, особливо низового рівня, щодо шкідливості такого ставлення для перспектив якщо не подолання, то хоча би зниження загального рівня корупції, оскільки це загрожує існуванню держави в цілому.

У контексті сказаного ми згодні з В.С. Дженчако, що сутність правового регулювання на загальносоціальному рівні попередження полягає в тому, що правові норми стимулюють соціально корисну поведінку, протидіють факторам, що негативно впливають на розвиток особи, тим самим створюючи умови для оптимального здійснення попереджувальної діяльності. В правовому регулюванні має значення не тільки вдосконалення законодавчої бази, а й неухильне її дотримання, оскільки в механізмі вчинення кримінальних правопорушень істотну роль грають дефекти правової психології і правової культури[61, с. 200].

Відповідно, для нейтралізації та усунення детермінант кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом, на загальносоціальному рівні, зважаючи на положення Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки, бажано першочергово здійснити наступні заходи:

- розробка та впровадження у тих сферах де відбувається взаємодія фізичних і приватних юридичних осіб з органами державної влади і місцевого самоврядування таких практик, що унеможливають корупційні відносини. Великою мірою це стосується необхідності подальшого підвищення рівня цифровізації послуг, що надаються громадянам та юридичним особам;

- налагодження системи постійного та ефективного діалогу органів державної влади і місцевого самоврядування з представниками бізнес-структур в частині того, що використання законних, а не корупційних схем ведення бізнесу є набагато вигіднішим у довгостроковій перспективі як для самого суб'єкта господарювання, так і для загального розвитку підприємництва в державі, залучення іноземних інвестицій;

- постійне проведення за допомогою ЗМІ інформаційних кампаній спрямованих на роз'яснення населенню шкідливості для держави в цілому корупційних практик не лише на вищому, але й на низовому, побутовому рівнях. До цього процесу доцільно залучати осіб, які користуються авторитетом та повагою у суспільстві з числа військових, волонтерів, письменників, правників, суспільно-політичних діячів та інш., а також відповідних фахівців з провідних демократичних країн.

Крім того, як ми відзначали у підрозділі 1.3 дисертаційного дослідження, на вищому рівні державного управління розповсюдженню корупційних практик, зокрема й випадків зловживання впливом, сприяє відсутність належного нормативного врегулювання лобістської діяльності. Тому уповноваженим державним органам доречно створити відповідну нормативну базу з урахуванням найкращих практик з цього питання провідних держав світу.

Так, потребують розробки, зокрема, Правила етичної поведінки суб'єктів лобіювання. Крім того, у новоприйнятому Законі України «Про лобіювання» від 23 лютого 2024 р. лобіюванням визнається лише діяльність, що здійснюється з метою впливу або спроби впливу на об'єкт лобіювання в комерційних інтересах[168]. У той час, як Венеціанська комісія визначає лобіювання як «усну чи письмову комунікацію приватних осіб чи груп, з державним посадовцем з метою впливу на законодавство, політику чи адміністративні рішення»[226]. Тобто пропонуємо розширити розуміння поняття лобіювання не лише на комерційні відносини, але й на будь-які відносини, пов'язані із законодавчою діяльністю. Після чого до переліку

видів нормативних актів, що не можуть бути предметом лобіювання (ст. 8 Закону України «Про лобіювання») доцільно додати нормативний акт, що стосується декриміналізації корупційних кримінальних правопорушень.

У такому разі буде створено механізм законодавчого забезпечення від випадків, коли певна група корумпованих осіб переслідуючи свої особисті інтереси або інтереси третіх осіб може лобіювати виключення із КК України будь-якої з норм, що стосуються кримінальної відповідальності за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, з тим щоб звільнити від останньої конкретну особу та/або групу осіб чи декриміналізувати певну корупційну практику, у тому числі й зловживання впливом.

2.2. Спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом.

Другий рівень запобігання злочинності – спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням. Термін «спеціально-кримінологічне запобігання злочинності» або «спеціальне запобігання кримінальним правопорушенням» виник для позначення сукупності заходів, спрямованих безпосередньо на недопущення вчинення кримінальних правопорушень. Зрозуміло, що за масштабами ці заходи поступаються загальносоціальним, які спрямовані на подолання загальних негативних явищ і процесів [36, с. 5–6].

На відміну від загальносоціального, спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням має безпосередню мету та спрямоване на виявлення й усунення (блокування, нейтралізацію) детермінантів злочинності, що є його профільною ознакою та головною особливістю. Поряд із цим спеціально-кримінологічне запобігання включає в себе як запобігання задуманим і тим, що готуються, так і припинення розпочатих кримінальних правопорушень [63, с.162]. Специфіка таких заходів полягає в їхньому спеціальному призначенні та цілеспрямованості на

усунення конкретних кримінологічних факторів: запобігання злочинності становить їх основний, а в деяких випадках – єдиний зміст. Якщо загальносоціальні заходи здійснюються і здійснюватимуться незалежно від кримінологічних факторів (хоча й з урахуванням їх наявності, інтенсивності, поширеності), то спеціально-кримінологічні заходи цілком і повністю обумовлені наявністю злочинності, її станом, характером діючих криміногенних факторів[108, с.153].

Заходи спеціально-кримінологічного запобігання можуть бути розроблені і здійснені тільки на підставі глибоких знань всіх причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, що досліджуються, за наявності чітких критеріїв визначення ефективності прийнятих спеціальних заходів. При цьому необхідно визначити, які зі спеціальних заходів є найбільш важливими, які з них можуть дати найбільш швидкий і значний ефект, які заходи вимагають значних матеріальних та інтелектуальних затрат тощо [149, с. 460].

Ефективність спеціально-кримінологічного запобігання «залежить від того, наскільки правильно та комплексно організована ця діяльність. Забезпечити системність даної діяльності можливо, якщо запобігання злочинності здійснюється на підставі науково обґрунтованої концепції запобігання злочинності. Цінність останньої полягає в тому, що визначені в ній напрямки та заходи запобігання базуються на глибокому науковому аналізі комплексу криміногенних детермінант, їх впливі на криміналізацію суспільства» [180, с.143-144]. Іншими словами спеціально-кримінологічне запобігання злочинності спрямоване як на виявлення й послаблення або усунення впливу факторів, що виступають причиною розвитку злочинності у цілому, так і окремим видам та групам кримінальних правопорушень, причинам й умовам конкретних кримінальних правопорушень[63, с.164].

Спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням складається із трьох напрямів діяльності: кримінологічної

профілактики; відвернення кримінальних правопорушень; припинення кримінальних правопорушень [113].

Кримінологічна профілактика — це сукупність заходів щодо завчасного виявлення та усунення негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути і детермінувати злочинність або її окремі види[112, с. 55]. На етапі профілактики об'єктом запобіжного впливу є сформована суспільна неприйнятна сформованість особистості, яка відображається зовні в антисуспільних учинках, правопорушеннях, аморальній поведінці, але формування криміногенної орієнтації тільки розпочалась і намір вчинити конкретний злочин відсутній[117, с. 109]. При чому, враховуючи активну роль особистості у розвитку протиправної поведінки, профілактичний вплив постійно повинен здійснюватися не лише на зовнішні щодо неї фактори, а й на саму особистість. Адже, за деякими кримінологічними даними, 65–67% населення держав представляють собою особи, які потенційно спроможні порушувати кримінально-правові приписи в залежності від конкретної життєвої ситуації, 23–25% населення – це громадяни, які уникатимуть за будь-яких обставин порушення кримінально-правових заборон і практично до 7% населення будь-якої держави складають особи, які, незважаючи на об'єктивні умови, завжди будуть порушувати кримінально-правові приписи [205, с. 68]. Тому ми підтримуємо думку О. Бусол та Б. Романюк, що профілактика корупції – довготривалий процес (повинна пройти зміна поколінь), але це – найдешевший і найдієвіший спосіб мінімізації цього явища, в деяких сферах – до нульового[24].

Наприклад, для профілактики корупційних кримінальних правопорушень доцільно вживати заходи щодо недопущення виникнення конфлікту інтересів. Так, у 2023 році лише у ГУ Державної податкової служби у Кіровоградській області опрацьовано 177 повідомлень про наявність потенційного конфлікту інтересів. У 55 випадках конфлікти врегульовано шляхом усунення працівників від прийняття рішення та вчинення певних дій, у 62 випадках застосовано здійснення повноважень під

зовнішнім контролем[176]. До профілактичних заходів також можна віднести комплексні навчання з вивчення вимог антикорупційного законодавства України, зокрема щодо запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням, виникнення конфлікту інтересів, декларування майнового стану, додержання норм етичної поведінки[177].

Заслуговує також на увагу ст.9 проєкту Закону України «Про профілактику правопорушень», у якій зазначається, що до заходів загальної профілактики правопорушень належать: кримінологічна експертиза; роз'яснення положень законодавства України; кримінологічне дослідження; профілактична перевірка; профілактичний припис, подання, постанова; повідомлення про невиконання профілактичного припису; інформування населення про стан правопорядку, засоби та методи захисту громадян і власності від правопорушень; профілактична допомога [171].

При цьому слід відзначити, що багатолітня практика силової протидії корупційній злочинності у світі засвідчила недостатню її ефективність, а тому, наприклад, в Італії вже існує спеціальна програма профілактичних заходів, у тому числі щодо виховання молоді шкільного віку в дусі несприйняття нею мафії та широких прав у суспільстві щодо протидії їй[24; 179, с. 211-216].

Правильно зазначає з цього приводу О.М. Костенко, що на жаль, протидія злочинності зводиться до «вдосконалення» юстиції, тобто до фактора, який має паліативне значення, і зовсім не використовується радикальний фактор, а саме: підвищення правової культури громадян. Це веде до гіпертрофії ролі юстиції й атрофії ролі правової культури громадян у протидії корупційній злочинності. Така протидія суперечить законам кримінології і тому завжди є неефективною[102].

Тому для профілактики корупційних діянь важливим також є формування в суспільстві антикорупційної культури, котре, на думку О.Ю. Бусол, повинно бути законодавчо закріплено в Україні як державний пріоритет. Репресивні заходи протидії корупційній злочинності є

необхідними, але другорядними. В контексті культурологічної концепції можна виділити такі заходи щодо мінімізації корупційної злочинності (перелік яких невичерпний): формування в громадян із дитинства у всіх закладах (від дитячих садків до вищих навчальних закладів) світогляду, в якому немає місця корупційній поведінці, через просвітницькі передачі телебачення, радіо, в мережі інтернет, призначені для певних вікових груп; залучення працівників засобів масової інформації до висвітлення подій, пов'язаних із корупційними діями, та заходів протидії корупції; взаємодія з представниками суспільних і церковних інституцій із питань виховання громадян у контексті осуду корупції в суспільстві; поширення антикорупційних знань, методів виявлення й оцінки рівня корумпованості чиновників; створення системи заохочувальних заходів для державних службовців, котрі дотримуються антикорупційної поведінки, а також заохочення та захисту громадян, які надають достовірні відомості про корупційні правопорушення; формування в громадян думки про престижність державної служби; медійна підтримка професійних організацій з етики та моралі[25, с. 302-303]. Антикорупційна культура громадян може робити серйозний вплив на регулювання правових процесів; сприяти консолідації різних соціальних груп у справі підтримки і зміцнення законності та порядку в суспільстві; створювати передумови для того, щоб громадяни поважали закон, що на ділі означає сприяти ефективному функціонуванню правової системи[108, с. 273]. Про важливість цього напрямку на загальносоціальному рівні запобігання злочинності ми зазначали у попередньому підрозділі дисертаційного дослідження. Але такі заходи є важливими і на спеціально-кримінологічному рівні для ефективного запобігання корупційним кримінальним правопорушенням.

Це пов'язано з тим, що «загальносоціальна та спеціально-кримінологічна профілактика злочинності взаємопов'язані між собою і взаємодоповнюють один одного. При цьому органи, які розроблюють спеціальні заходи, мають право і зобов'язані на основі аналізу соціальної та

кримінальної ситуації повідомляти про необхідність обліку тенденцій цієї ситуації у змісті великомасштабних заходів загальносоціального рівня» [110, с. 199].

У цьому контексті важливо нагадати на існуючій потребі прийняття Закону України «Про профілактику кримінальних правопорушень», на чому наполягають кримінологи вже близько тридцяти років, а відповідний законопроект до Верховній Раді України було подано ще у 1994 році. Після того було підготовлено ще низку законопроектів, але всі вони були відхилені.

Н.В. Лесько з цього приводу зазначає, що при детальному аналізі статей вищезазначених проектів закону увага звертається на розділ щодо фінансування запобіжної діяльності. Здійснення фінансування запобіжної діяльності передбачається за рахунок відповідних бюджетів. Поступово стає очевидним, що однією з основних причин того, що жоден з вищенаведених проектів досі не був прийнятий, є проблема економічного характеру. Ця проблема полягає у реальній можливості відповідного бюджету здійснювати видатки на запобіжну діяльність, а також у наявності чіткого нормативно визначеного порядку такого фінансування [125, с. 233]. Перешкодами на шляху прийняття спеціального закону, який би регулював діяльність із запобігання правопорушенням, також є: недостатній рівень гармонізації суспільних відносин у державі та суспільстві; неготовність (моральна та професійна) основних суб'єктів запобіжної діяльності, а саме: працівників правоохоронних органів; недостатній рівень суспільного усвідомлення необхідності і змісту запобіжної діяльності (що, зокрема, виявляється у термінологічній невизначеності основних понять, пов'язаних із запобіжною діяльністю, надмірній радикальності суспільних поглядів на запобіжну діяльність тощо) [56, с. 40].

Крім того, враховуючи сучасні реалії повномасштабної війни з росією важливим об'єктом профілактики корупційних кримінальних правопорушень пов'язаних зі зловживанням впливом є діяння, що полягають у «активному»

чи «пасивному» підкупі з метою ухилення або сприяння ухиленню від призову на військову службу за мобілізацією.

Залежно від того, на які явища і процеси спрямовані профілактичні заходи, можна виділити такі, зокрема, види профілактики, як: профілактику випередження, профілактику обмеження, профілактику усунення та профілактику захисту[113, с. 159]. Сьогодні практика протидії кримінальним правопорушенням потребує саме такої структури профілактики, оскільки в ній дійсно викристалізуються види діяльності, які вимагають специфічних навичок, вмінь, підготовки, знань, тобто того, на що на практиці не звертається належної уваги[72, с. 23]. Розглянемо більш детально як за допомогою зазначених різновидів профілактики можливо запобігати кримінально протиправним зловживанням впливом на спеціально-кримінологічному рівні.

Профілактика випередження – це вид запобіжної діяльності спеціалізованих суб'єктів, що спрямована на недопущення виникнення і поширення криміногенних явищ і процесів у суспільному житті. За допомогою даного виду профілактики можливо заздалегідь проінформувати владу про суспільно небезпечні явища, що можуть виникнути в разі здійснення тих чи інших соціально-економічних заходів і безпосередньо або опосередковано детермінувати певні кримінально протиправні прояви, наприклад, своєчасне врегулювання суспільних відносин з метою усунення в такий спосіб причин й умов майбутніх (можливих) кримінальних правопорушень [72, с. 24]. Одним із прикладів такого виду профілактики може бути впровадження кримінологічної експертизи під якою розуміється дослідження, спрямоване на виявлення кримінологічно значущих факторів (детермінант злочинності, чинників ефективності протидії їй), виникнення чи зміни яких пов'язані з об'єктом дослідження, а також розроблення рекомендацій щодо їх запобігання, мінімізації впливу, усунення або стимулювання [154, с. 297]. Такій експертизі доцільно піддавати проекти

нормативних документів, що впливають, зокрема, на економічну, соціальну, духовну та правову політику держави.

Тому ми підтримуємо думку Ю.В. Орлова, що серед найбільш актуальних у вітчизняній кримінології питань постає необхідність з'ясування механізму нормативно-правової детермінації злочинності, вироблення рекомендацій щодо удосконалення процесу підготовки, прийняття та вчасного коригування нормативно-правових актів з урахуванням завдання щодо протидії злочинності. Вирішення зазначених питань вбачається у розробці й впровадженні у процес нормотворчості окремого інституту кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів [153, с. 1]. Тим більше, у Законі України «Про запобігання корупції» передбачено проведення обов'язкової антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів з тим, щоб виявляти у них положення, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією [167]. Таку практику доцільно розповсюдити і на інші сфери запобігання злочинності.

Профілактика випередження потребує постійної уваги до тих сфер життєдіяльності людей, в яких не виключена поява криміногенних об'єктів, і цей момент необхідно випередити [72, с. 24-25]. Відповідно актуальною є профілактика випередження кримінально протиправних зловживань впливом у таких, зокрема, сферах як: створення, впровадження і використання новітніх цифрових технологій (у т.ч. штучного інтелекту); надання цифрових послуг; обігу криптовалют тощо.

Одночасно пропонуємо у ч.4 ст. 55 Закону України «Про запобігання корупції» закріпити обов'язковість здійснення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів у сфері розробки, впровадження та використання новітніх цифрових технологій. Такий крок дозволить забезпечити зазначену сферу від закладених у нормативні акти можливих схем вчинення різноманітних корупційних діянь, у тому числі і пов'язаних зі зловживанням впливом.

Профілактика обмеження передбачає вжиття таких запобіжних заходів, що перешкоджають поширенню в країні, регіоні, місті криміногенних явищ, детермінації окремих видів злочинності та формуванню типових рис різних категорій злочинців[72, с. 26]. Такий вид профілактики стосується тих явищ, котрі неможливо усунути повністю, а можливо лише знизити кількість їх проявів до певного, але нижчого ніж до початку профілактичної роботи, рівня. Це стосується обмеження таких негативних явищ, як незаконний обіг наркотичних чи психотропних речовин, зброї або боєприпасів тощо. Що стосується кримінально протиправних зловживань впливом, то як ми раніше відзначали, на сьогодні розповсюдженим явищем, котре можна назвати фоновим для розгляданого нами корупційного кримінального правопорушення, є прагнення ухилення від призову на військову службу за мобілізацією. Слід розуміти, що повністю подолати таке прагнення неможливо, завжди будуть особи, які з тих чи інших міркувань бажатимуть уникнути мобілізації, а тому шукатимуть різноманітні, часто корупційні, шляхи для реалізації своєї мети.

У цьому контексті профілактика обмеження має бути спрямована на дві категорії осіб: 1) осіб, які підлягають мобілізації на військову службу; 2) осіб, які мають повноваження щодо впливу на вирішення питання стосовно мобілізації чи отримання відстрочки від мобілізації на військову службу (працівники ТЦК, лікарі, роботодавці та інш.).

Під час проведення профілактичної роботи серед осіб першої категорії наголос має робитись на важливості захисту Вітчизни для суспільства в цілому і кожної особи окремо, престижності військової служби, пільгах і перевагах для військовослужбовців. Серед другої категорії осіб профілактична робота має спрямовуватись, зокрема, на переконання в тому, що допомагаючи «ухилянтам» вони перешкоджають мобілізаційним процесам в Україні і тим самим опосередковано допомагають ворогу у проведенні військової агресії стосовно нашої держави. Обидвом категоріям осіб мають роз'яснюватись також негативні наслідки вчинення саме

корупційних діянь для їх подальшої трудової діяльності та проживання у соціумі.

Профілактика усунення визначає таку діяльність суб'єктів, яка послабляє або ліквідує негативні явища та процеси, що активізують злочинні прояви злочинності. У сфері протидії корупційній злочинності такими негативними явищами можуть виступати недоліки, зумовлені порушеннями функцій державних органів чи господарюючих суб'єктів[72, с. 27]. Наприклад, відсутність належного контролю за діяльністю службових осіб, призначення на відповідальні посади некомпетентних та/або схильних до вчинення корупційних діянь працівників, може продукувати випадки зловживання впливом. Тому заходами з профілактики усунення для протидії аналізованим діянням мають бути заходи, що стосуються, зокрема, підвищення якості кадрового підбору на відповідальні посади. Таким інструментом можуть виступати: відкриті конкурси, залучення представників громадськості, використання даних соціологічного моніторингу тощо.

Профілактика захисту розглядається як сукупність заходів, що здійснюються з метою ліквідації умов, які сприяють виникненню злочинних проявів, та (опосередковано) антигромадських поглядів. На відміну від профілактики усунення чи обмеження, профілактика захисту має за мету створення достатнього захисту і безпеки людей та речей, а також зовнішні перешкоди на шляху посягання на суспільні цінності[72, с. 29]. У сфері протидії корупційним кримінальним правопорушенням, у тому числі й зловживанням впливом, до такого виду профілактики мають бути віднесені заходи з попередження у загальних рисах потенційних корупціонерів про можливість використання сучасних технологій для виявлення і фіксації, зокрема, фактів пропозиції/прийняття пропозиції або передачі/отримання неправомірної вигоди.

Наступним напрямом спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням виступає відвернення кримінальних правопорушень — специфічний напрям спеціально-кримінологічного

запобігання, що складається із сукупності заходів, спрямованих на окремі групи та конкретних осіб, які виношують кримінально протиправні наміри, замислюють вчинення кримінальних правопорушень і позитивно сприймають кримінально протиправний спосіб життя, з метою дискредитування кримінально протиправної поведінки, добровільної відмови від кримінально протиправної мотивації та наміру або продовження кримінально протиправної діяльності[112, с. 55]. На цьому етапі наявна кримінальна мотивація та в основному сформований мотив кримінального правопорушення і намір його вчинити, які стають об'єктами запобіжного впливу. Конкретна мета запобігання на цьому етапі – відвернення можливості реалізації кримінально протиправного наміру [117, с. 109]. Очевидно, що відвернення кримінально протиправних проявів має місце тоді, коли кримінально протиправна поведінка проходить етап від формування кримінально протиправного мотиву до початку виконання діяння[72, с. 30]. Якщо на першому (профілактичному) етапі кримінологічні засоби є переважно виховними, соціально-психологічними, педагогічними, медичними тощо, то на другому етапі (відвернення наміру вчинити кримінальне правопорушення) – це переважно оперативно-розшукові заходи, що поєднуються з індивідуально-психологічними[117, с. 110].

Розрізняють загальне та індивідуальне відвернення. Під загальним відверненням кримінальних правопорушень розуміється сукупність спеціальних заходів, спрямованих на певне коло або групу осіб щодо усунення або нейтралізації їх злочинних намірів, добровільної відмови від кримінально-протиправної поведінки. Тоді як індивідуальне відвернення кримінальних правопорушень являє собою специфічний комплекс заходів, які здійснюються різними суб'єктами запобіжної діяльності, щодо осіб, про яких достовірно відомо, що вони замислюють учинення кримінальних правопорушень з метою активного втручання і впливу на свідомість, волю, поведінку, спосіб життя[72, с. 30].

Так, заходи загального відвернення можливо проводити стосовно груп осіб, які раніше вчиняли корупційні кримінальні правопорушення.

Для таких осіб доцільно, зокрема, запропонувати позитивну альтернативу, заохотити хитких злочинців до корисної та престижної праці, створення сім'ї, нового оточення[72 с. 30].

Водночас, специфіка зловживання впливом полягає у тому, що момент закінчення цього кримінального правопорушення перенесено на більш ранню стадію. На нашу думку, відвернення від вчинення зловживання впливом можливе до того моменту коли винна особа, наприклад, висловить пропозицію чи обіцянку надання неправомірної вигоди, або прийме пропозицію чи надасть обіцянку прийняти таку вигоду. Тобто відвернення зловживання впливом можливе тільки на етапі, коли у особи лише сформувався умисел на вчинення такого кримінально протиправного діяння. Проте виявити такий умисел на сьогодні досить складно, майже неможливо, доки особа не заявить про свої реальні наміри, а тому говорити про реальну можливість індивідуального відвернення кримінально протиправних зловживань впливом навряд чи варто. Мова, на нашу думку, може йти про припинення кримінального правопорушення, коли вже відбулися конкретні дії, спрямовані на надання чи одержання неправомірної вигоди. Для фіксації таких дій доцільно використовувати можливості оперативно-розшукової діяльності.

Так, для своєчасного забезпечення оперативною інформацією про наміри вчинити корупційні кримінальні правопорушення доцільно більш широко і планомірно використовувати спеціальні технічні засоби: контроль, фіксацію і документування розмов та інших дій, зняття інформації з каналів зв'язку; негласне проникнення до житла, контроль за поштово-телеграфною кореспонденцією, стеження із застосуванням фото- і відеозйомки, оптичних радіоприладів та інших технічних пристроїв відповідно до положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю».

Доцільно використовувати й інші методи оперативно-розшукової роботи. Отримана інформація підлягає перевірці, фіксації, систематизації, накопиченню, інформаційно-аналітичній обробці і використанню при організації запобіжної роботи[44, с. 128]. При цьому слід враховувати положення ч.2 ст. 246 КПК України щодо законності використання конкретних видів негласних слідчих (розшукових) дій.

Припинення кримінально протиправних проявів визначається як сукупність видів діяльності, спрямованих на недопущення завершення розпочатого злочину шляхом розроблення і здійснення спеціальних заходів[112, с. 55]. На цьому етапі вже розпочаті кримінально протиправні вчинки й наявні умови доведення наміру до кримінально протиправного результату. Завдання і мета запобігання на цій стадії – припинити розвиток кримінально протиправної діяльності, перешкодити їй досягти спланованого результату, тому вона й позначається терміном «припинення». Для припинення розпочатого кримінального правопорушення переважно застосовуються кримінологічні, оперативно-розшукові та процесуальні засоби[117, с. 109-110]. У цьому випадку також слід враховувати положення ч.2 ст. 246 КПК України щодо законності використання конкретних видів негласних слідчих (розшукових) дій. Оскільки одержані з порушенням вимог цієї норми КПК України речові та пов'язані з їх дослідженням докази слід визнавати недопустимими.

Наприклад, як впливає з вироку Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 15 листопада 2023 року за ч. 2 ст. 369² КК України після отримання повідомлення про факт висловлення пропозиції здійснити вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави за надання неправомірної вигоди на користь особи, яка надасть таку вигоду правоохоронці вжили таких оперативно-розшукових заходів, як негласна слідча (розшукова) дія - аудіо і відеоконтроль особи та контроль за вчиненням злочину[30]. Цікавим є той факт, що суд визнав одержані докази допустимими.

На всіх напрямках спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом існує доцільність використовувати можливості різноманітних новітніх технологій, зокрема і штучний інтелект.

Під штучним інтелектом розуміють комп'ютерні системи, здатні не лише виконувати певні завдання за заздалегідь заданим алгоритмом, а й вирішувати творчі завдання на основі аналізу значної за обсягом різноманітної інформації та імітувати процеси мислення людини[1, с.6].

Сучасні кримінологи одним із механізмів протидії корупційній злочинності визнають застосування кібернетики, зокрема, методів математичного моделювання до аналізу організованої корупційної злочинності, що може сприяти глибшому розумінню найважливіших соціальних процесів, що відбуваються в українському суспільстві. З розвитком кібернетики та криміналізацією суспільства відбулися еволюційні перетворення в усіх сферах суспільного життя, що висувають нові вимоги до організації управлінської діяльності, що зараз має яскраво виражений інформаційний характер. Загальновідомо, що прорив у тій чи іншій сфері, зокрема протидії корупційній злочинності, можливий лише на стику різних спеціальностей[110, с.419]. Саме застосування технологій штучного інтелекту може допомогти створювати вищезазвані математичні моделі. Крім того, зважаючи на те, що кримінальні правопорушники активно використовують у своїй «професійній» діяльності досягнення сучасної техніки та програмного забезпечення, з метою зменшення можливостей вчинення кримінально караних діянь, існує потреба у розробленні оновленої якісної системи інформаційного та інтелектуального забезпечення органів кримінальної юстиції, яка б дозволяла не лише швидко і якісно обробляти величезні масиви інформації, а й пропонувати варіанти вирішення проблем з їх обґрунтуванням та самоудосконалюватися на основі аналізу власних недоліків і помилок без суб'єктивного людського мислення[1, с.7]. Тому на сьогодні доцільно розробити та прийняти нормативний акт, що

регламентуватиме використання технологій штучного інтелекту у діяльності органів кримінального судочинства, у тому числі й у частині запобігання кримінальним правопорушенням.

Важливу роль у здійсненні вищезазначених складових спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом, відведено тим органам державної виконавчої влади, котрі здійснюють правоохоронну діяльність у сфері запобігання корупційним кримінальним правопорушенням. Тому доречним буде визначити деякі проблемні моменти, що виникають або можуть виникати при здійсненні такими органами запобіжної діяльності на спеціально-кримінологічному рівні.

Але для початку відзначимо, що існує проблема, пов'язана із запобіжним потенціалом норм чинного кримінально-процесуального законодавства України. Так, ст.23 КПК України 1960 р. зобов'язувала при провадженні дізнання, досудового слідства і судового розгляду кримінальних справ орган дізнання, слідчого, прокурора виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину[106]. У чинному КПК України норма з аналогічним змістом відсутня. Як зазначає Н.С. Сидоренко, відсутність у кримінально-процесуальному законодавстві визначення правового статусу подання про вжиття заходів для усунення причин і умов кримінального правопорушення, а також відповідальності за невиконання його приписів, може перетворити такі повноваження ДБР на декларативні[183, с. 98-99]. Тобто на сьогодні прямих, чітких повноважень у прокурора, як, власне й в інших учасників сторони обвинувачення (органи досудового розслідування (ст. 38 КПК України); керівник органу досудового розслідування (ст. 39 КПК України); слідчий органу досудового розслідування (ст. 40 КПК України); оперативні підрозділи (ст. 41 КПК України), а також суд (§ 1 глави 3 КПК України) щодо виявлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення та здійснення інших дій кримінологічного характеру не має[28, с.363]. Мова у даному випадку йде про необхідність доповнення КПК

України положеннями, які були у попередньому КПК України 1960 р. щодо покладення на органи, які здійснюють досудове розслідування, обов'язку виявляти детермінанти вчинення кримінальних правопорушень за якими вони здійснюють кримінальні провадження та вносити приписи щодо необхідності їх усунення. Одночасно існує потреба встановити юридичну (адміністративну або кримінальну) відповідальність за невиконання вищезазначеного припису. Відсутність такого запобіжного механізму позбавляє можливості органи кримінального судочинства ефективно запобігати будь-яким кримінальним правопорушенням, у тому числі і пов'язаним зі зловживанням впливом.

Крім того, у ст. 2 КПК України одними із завдань кримінального провадження визначено «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» [105]. Що стосується запобігання кримінальним правопорушенням, то таке завдання не поставлено законодавцем для кримінально-процесуального законодавства.

Водночас, у чинному КПК України «створено правові передумови й передбачено абсолютно новий дійовий процесуально-правовий інструментарій для здійснення під час кримінального провадження запобігання злочинам та їх припинення. Ідеться, зокрема, про перелік конкретних негласних слідчих (розшукових) дій, підстави й механізми їх проведення, які або прямо націлені на припинення злочинів під час кримінального провадження, або їх проведення за своїми потенційними процесуальними можливостями мають попереджувальну спрямованість. Особливого вираження можливість процесуального запобігання злочинам набула в ст. 250 чинного КПК, де говориться, що у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді за рішенням слідчого, узгодженими з прокурором, або прокурора» [48, с. 320].

Тому ми підтримуємо думку В.М. Юрчишина, що запобігання злочинності, зокрема на спеціально-кримінологічному рівні, є обов'язковим атрибутом кримінального процесу будь-якої демократичної країни світу і займає в ньому чільне місце. Оскільки розслідування злочинів, з одного боку, пов'язується з реакцією суспільства і держави на конкретне кримінальне правопорушення з метою вжиття до винуватих кримінально-правових заходів, а з іншого, – з кримінологічною реакцією суспільства і держави, що детермінують вчинення кримінальних правопорушень, шляхом їх усунення чи блокування [221, с.215].

У цьому контексті заслуговує на увагу пропозиція Н.С. Сидоренко, яка пропонує ст.2 КПК України викласти у наступному вигляді: «1. Завданнями кримінального провадження є: запобігання кримінальним правопорушенням з метою захисту особи, суспільства та держави від таких правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також...»[183, с. 92-93]. Отже, у КПК доцільно закріпити положення, що одним із головних завдань кримінального провадження є запобігання вчиненню кримінальних правопорушень.

Що стосується діяльності детективів НАБУ, то у законодавстві України відсутнє визначення детектива, не зазначено, які повноваження має ця особа, хто може нею стати, що слід вважати детективною діяльністю тощо. Тобто відповідні статусні питання законодавчо не унормовано. Експерти вважають, що у цій ситуації такі законодавчі новели не відповідають загальній концепції порядку досудового розслідування, за яким всі дії з проведення досудового розслідування, зокрема проведення слідчих (розшукових дій) та негласних слідчих (розшукових) дій, покладено на слідчого (ст. 40 КПК України), а оперативні підрозділи (ст. 41 КПК України) позбавлені повноважень виконувати будь-які слідчі дії без письмового доручення слідчого або прокурора. Таке розмежування функцій між службовими особами, які здійснюють досудове розслідування (слідчими), та особами, які виконують доручення слідчих, зокрема щодо проведення негласних слідчих

(розшукових) дій (працівники оперативних підрозділів), існує в усіх правоохоронних органах, які мають у своєму складі як органи досудового розслідування, так і оперативні підрозділи. Така «спеціалізація» співробітників правоохоронних органів викликана істотними відмінностями у цілях, формах, методах і засобах роботи в межах виконання кожної з цих функцій [75]. У практичній площині це може призводити до низької ефективності діяльності з розслідування кримінальних проваджень. Так, з часу початку свого функціонування у 2017 р. сукупно НАБУ здійснювало досудове розслідування за 65 фактами облікованих випадків кримінально протиправного зловживання впливом і лише 6 із цих проваджень було направлено до суду з обвинувальним актом у відповідних звітних періодах. Наприклад, у 2023 р. з 14 проваджень лише 2 було направлено до суду з обвинувальними актами.

Крім того, слід погодитись із думкою Н.С. Сидоренко, що серед завдань НАБУ відсутнє головне завдання кримінологічної політики держави – запобігання кримінальним правопорушенням, а визначено лише її складову – протидію. Тим самим, можна сказати, що завдання НАБУ не повною мірою відповідають його одній з основних функцій – запобіганню вчиненню корупційних правопорушень[183, с. 99]. Такий висновок випиває з того, що завданнями НАБУ, відповідно до абз.2 ч.1 ст.1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції[169].

Відповідно відсутність серед завдань НАБУ поняття «запобігання» призводить до того, що в основному, як справедливо вважає А.В. Легін, діяльність детективів НАБУ спрямована на розслідування вже вчинених кримінальних правопорушень. Попри те, що ст. 1 Закону «Про Національне антикорупційне бюро України» передбачає в діяльності детективів також

запобіжну функцію, їй не приділено належної уваги в інших положеннях цього Закону. Внаслідок цього детективи, розслідуючи корупційні кримінальні правопорушення, виявляють злочинні схеми, які зазвичай реалізують завдяки недосконалості законодавства, наявності корупціогенних факторів, усунення яких могло б знизити ймовірність вчинення кримінального правопорушення. Відповідно, доцільно розширити повноваження детективів у напрямі запобігання вчиненню кримінальних правопорушень. Так, наприклад, є сенс надати право подавати президенту, парламенту та уряду пропозиції щодо нових нормативно-правових актів, необхідних для ефективної реалізації заходів із запобігання корупції, а також наділити детектива обов'язком виявляти причини й умови вчинення кримінального правопорушення та правом подавати до відповідного компетентного органу приписи про вжиття заходів для їх усунення[123, с.143]. Отже, підтримуючи думки вчених, відзначимо, що є потреба у доповненні завдань НАБУ таким завданням, як запобігання вчиненню корупційних кримінальних правопорушень.

Така сама проблема стосується і законодавчої регламентації діяльності СБУ, оскільки, як зазначає Н.С. Сидоренко, до запобіжних функцій СБУ Законом віднесено лише виявлення, припинення та профілактику правопорушень у сфері державної безпеки, тоді як про запобігання злочинності проти основ національної безпеки України не згадується зовсім. Такий законодавчий пробіл, на нашу думку, потребує негайного виправлення, оскільки фактично діяльність слідчих підрозділів СБУ функціонально спрямована лише на розкриття та розслідування кримінальних правопорушень у сфері державної безпеки, а не на запобігання ним[183, с. 99]. Отже, до завдань СБУ, відповідно до ч.2 ст.2 Закону України «Про службу безпеки України» доцільно віднести діяльність пов'язану із запобіганням кримінальним правопорушенням, які створюють загрозу життєво важливим інтересам України, зокрема й корупційним.

У цьому контексті ми також підтримуємо думку тих вчених, які пропонують у ст.ст.1-2 Закону України «Про Національну поліцію» термін «протидія» замінити на «запобігання».

Розглядаючи можливість виконання функції запобігання кримінальним правопорушенням органами прокуратури відзначимо, що після конституційної реформи функцій цього державного органу у 2016 році прокуратура була позбавлена виконання функції загального нагляду за виконанням та додержанням законів. На сьогодні, відповідно до ст.131¹ Конституції України, прокуратура може здійснювати нагляд лише за слідчими і розшуковими діями органів кримінального судочинства. Так, на цей державний орган покладено виконання наступних функцій: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Прокуратура також продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, - до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій [97].

Здійснена зміна функцій прокуратури відповідає положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практиці Європейського суду з прав людини у сфері кримінального судочинства та європейським стандартам стосовно функціонування органів (служби) публічного обвинувачення у демократичному суспільстві, керованому верховенством права[162].

Проте у чинному Законі України «Про прокуратуру», відповідно до ст. 2, до функцій прокуратури віднесено, зокрема: нагляд за додержанням

законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. Також, згідно з п. 1 розділу XIII «Перехідні положення», прокуратура виконує функцію нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами виключно у формі представництва інтересів громадянина або держави в суді[170]. Крім того, у межах здійснення цих функцій реалізує свої повноваження САП, на яку покладено здійснення, зокрема, такої функції, як здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування НАБУ[170].

Можна сказати, що норми Закону України «Про прокуратуру» не повною мірою кореспондують з відповідними нормами Конституції України, ігноруючи при цьому закріплений у ній принцип верховенства права[68, с. 401]. Тому цілком логічно, що у вищезгаданій ст. 2 Закону зазначається, що на прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України[170]. Таке положення фактично позбавляє чинності ті нормативні приписи ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», що суперечать ст.131¹ Конституції України. Але дискусії серед науковців з цього приводу залишаються і щоб їх уникнути із Закону України «Про прокуратуру» доцільно вилучити положення, що не відповідають Конституції України.

За попереднього стану законодавства, під час здійснення загальної наглядової діяльності прокурори могли чинити суттєвий вплив на нейтралізацію і усунення детермінант злочинності.

Як зазначав С.С. Мірошніченко, що запобігання кримінальним правопорушенням здійснювалось органами прокуратури в межах кожної із виконуваних ними функцій. Фактично вся діяльність органів прокуратури була пронизана запобіжним змістом, і обов'язок виявляти причини й умови

скоєння кримінальних правопорушень був притаманний усім без винятку напрямам прокурорського нагляду [142, с. 14–15]. Такий висновок впливав з того, що відповідно до п.5 ч.2 ст. 29 Закону України «Про прокуратуру» від 1991 року, положення якого втратили чинність, нагляд мав своїм завданням сприяти «здійсненню заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню» [170].

Отже, аналіз тих функцій, що залишились у прокуратури, дає всі підстави стверджувати, що можливості цього державного органу щодо запобігання кримінальним правопорушенням досить серйозно обмежено.

Проте, здійснення запобіжної діяльності цим державним органом має вагоме значення для теорії та практики кримінологічної діяльності, адже у ній знаходить своє вираження воля суспільства, у формі політико-правових ідей втілюються основні засади організації і здійснення відповідної діяльності, визначаються пріоритети її гуманітарної, економічної і правозастосовної основи, створюються передумови для формування адекватних механізмів реалізації правоохоронного потенціалу й запровадження новітніх підходів з метою оптимізації та підвищення ефективності функціонування системи як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях[82, с. 12].

На сьогодні запобіжний потенціал органів прокуратури може проявлятися у тому, що «крім основних конституційних функцій на прокуратуру покладаються додаткові функції. Так, беручи активну участь у досудовому розслідуванні як процесуальний керівник та у певних випадках і як безпосередній виконавець процесуальних дій, прокурор виявляє негативні явища, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень. Ними можуть бути: насильство в сім'ї, алкоголізм, наркоманія, проституція, корупція, конфліктність, бездоглядність дітей, незадовільна виховна робота тощо» [222, с. 208]. Також на думку В. М. Юрчишина, «сам кримінологічний напрям (функція) у діяльності прокурора в досудовому розслідуванні «зникнути»

об'єктивно не може, бо прокурор у кожному провадженні має справу з кримінальними правопорушеннями. Останні ж, як правило, вчиняються з якихось причин. Вчиненню їх сприяють також певні умови. Прокуророві в силу виконання функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням ці причини і умови стають відомими. І для ефективного їх усунення у прокурора повинно бути право вживати відповідних заходів ще до завершення розслідування або відразу після цього. А оскільки ці заходи обумовлені діяльністю у конкретному провадженні, то і здійснювати їх бажано у межах цього провадження» [222, с. 212]. Але обов'язковості щодо виявлення таких детермінант у законі не закріплено, тому прокурори на власний розсуд можуть як займатись цією діяльністю, такі утриматись від її здійснення.

На думку П.С. Єпринцева: «Кримінологічна діяльність прокуратури – це організований, систематичний нагляд за станом законності органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень, виконанням кримінальних покарань та постпенітенціарного впливу на осіб звільнених з місць позбавлення та обмеження волі, а також за станом злочинності у суспільстві й соціальних групах, рівнем злочинних проявів, детермінантами, особою злочинця та заходами запобігання, з метою їх оцінки й підвищення ефективності контролю за злочинністю й прогнозуванням криміногенної ситуації»[68, с. 401].

Тому для того, щоб підвищити потенціал запобіжної діяльності органів прокуратури у чинному Законі України «Про прокуратуру» доцільно передбачити норму, яка би уповноважувала прокурорів на здійснення запобіжної діяльності, що значно підняло би престиж органів прокуратури як одного із провідних суб'єктів запобігання злочинам[147, с. 211].

У контексті цього ми підтримуємо думку Н.С. Сидоренко, що Розділ IV «Повноваження прокурора з виконання покладених на нього функцій» Закону України «Про прокуратуру» доцільно доповнити ст. 26-1 «Повноваження

прокурора щодо запобігання кримінальним правопорушенням» наступного змісту: «Прокурори, у межах виконання своїх функцій, з метою запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень, зобов'язані: а) при здійсненні процесуального керівництва досудовим розслідуванням спрямовувати діяльність органів досудового розслідування на виявлення й усунення ними причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень; б) вживати інших запобіжних заходів у конкретному кримінальному провадженні; в) у межах координаційної діяльності брати участь у розробленні заходів запобігання та протидії кримінальним правопорушенням спільно з іншими органами правопорядку; г) здійснювати кримінологічний аналіз злочинності; д) сприяти профілактичній діяльності громадських формувань» [183, с. 106]. Ця норма не буде суперечити конституційним функціям прокуратури, водночас вона суттєво посилить потенціал запобіжної діяльності цього державного органу.

Крім того, у КПК України доцільно передбачити положення, відповідно до якого органи прокуратури під час організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням мають виявляти детермінанти кримінальних правопорушень та вживати заходів щодо їх усунення.

Важливим напрямком щодо запобігання корупційних кримінальних правопорушень є якісна та ефективна координація діяльності правоохоронних органів з боку органів прокуратури. Координаційна діяльність прокуратури не суперечить її конституційним функціям та здатна бути дієвим інструментом при запобіганні кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом.

Правильно зазначає М.В. Ковалів, що: «Координації належить важлива роль у консолідації зусиль правоохоронних структур, що дозволяє значно підвищити сумарний ефект дій щодо боротьби зі злочинністю. Цілі та завдання координації полягають у забезпеченні злагоджених, цілеспрямованих, дій правоохоронних органів у боротьбі з правопорушеннями, зміцнення законності та правопорядку. Координація,

покликана усунути паралелізм, дублювання, роз'єднаність, передбачає активне, творче, ефективне виконання кожним із органів, покладених завдань та неприпустимість змішування функцій, заміни одних органів іншими»[88, с. 229].

При чому М.В. Ковалів під координаційною діяльністю розуміє «вид діяльності прокуратури за погодженням дій адміністративно незалежних один від одного правоохоронних та інших органів боротьби з правопорушеннями. У цьому боротьба з правопорушеннями передбачає боротьбу як протидію правопорушенням у буквальному значенні цього терміну та діяльність із запобігання та превенції»[88, с. 230]. Тобто вчений наголос робить на тому, що головним завданням координації є боротьба з правопорушеннями, а запобігання останнім є складовою частиною такої боротьби. Зважаючи на те, що більш правильним видається використання терміну «запобігання», ми вважаємо, що головним завданням координації діяльності прокуратури має бути саме запобігання злочинності, у тому числі і кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом.

Тому ми підтримуємо думку П.С. Єпринцева, що запобігання злочинності, яку здійснює прокуратура у формі координаційної діяльності правоохоронних органів, також по змісту передбачає вчинення таких дій, що мають пряме відношення до запобігання кримінальним правопорушенням»[68, с. 401].

Між тим, відповідно до ч.2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» «Генеральний прокурор, керівники відповідних прокуратур, їх перші заступники та заступники відповідно до розподілу обов'язків координують діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності. Основною формою координації є проведення координаційних нарад з керівниками правоохоронних органів, на яких заслуховується інформація щодо їхньої діяльності у сфері протидії злочинності» [170]. У цьому законодавчому положенні наголос робиться на тому, що прокуратура координує діяльність правоохоронних органів не у сфері запобігання, а у

сфері протидії кримінальним правопорушенням. Зважаючи на розглянуті раніше питання співвідношення зазначених понять, вважається за доцільне скерувати роботу органів прокуратури на координацію діяльності правоохоронних органів саме у сфері запобігання злочинності. Тому пропонуємо у ч.2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» термін «протидія» замінити на термін «запобігання».

У контексті цього також існує потреба у прийнятті спільного міжвідомчого нормативного акту, що на підзаконному рівні детально б регулював питання взаємодії уповноважених правоохоронних органів з питань запобігання корупційним проявам (прокуратура, ДБР, МВС, НАБУ, НАЗК, СБУ, АРМА, БЕБ). Одну з ключових ролей у координації такої взаємодії, поряд з НАЗК, доцільно надати і органам прокуратури, особливо САП.

Крім того, важливим напрямком взаємодії антикорупційних органів нашої держави є співпраця з відповідними органами інших країн, у першу чергу країн Євросоюзу, а також Інтерполом та Європолом.

Наприклад, детективи НАБУ понад 400 разів зверталися до іноземних юрисдикцій по міжнародну правову допомогу. Отримані відповіді дозволили встановити кінцевих бенефіціарів причетних до української корупції компаній та відслідкувати рух коштів за кордоном. Підтримка від закордонних колег допомагає НАБУ ефективно знешкоджувати корупційні схеми в нашій державі[60].

Що стосується індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням, то на думку В.В. Голіни ним є спеціально-кримінологічне запобігання злочинності, здійснюване стосовно конкретної особи – потенційного кримінального правопорушника. Усунення загрози потенційного кримінального правопорушення – головне завдання індивідуального запобігання. Отже, об'єктом індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням є: поведінка та спосіб життя осіб, з високою ймовірністю схильних до вчинення кримінальних правопорушень; соціальні

елементи їх особистості, які відображають антигромадську спрямованість; соціально значущі при формуванні і реалізації особистості деякі психофізичні особливості індивідів; несприятливі, криміногенні умови оточуючого таку особу середовища та життєвого укладу; інші довготривалі обставини, які сприяють створенню криміногенної ситуації і полегшують вчинення кримінального правопорушення [72, с. 39].

Розглядаючи питання відвернення і припинення замислених, підготовлюваних і вчинюваних корисливих насильницьких злочинних посягань Б.М. Головкін пропонує «після виявлення окремих осіб та груп, у відношенні яких є достатньо даних, що вказують на замислення, планування, підготовку корисливих насильницьких посягань чи свідчать про ймовірно розпочату протиправну діяльність, з'являються законні підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності[44, с. 125]. Вважаємо, такі рекомендації є доречними враховувати і щодо індивідуального запобігання кримінально протиправних зловживань впливом.

До заходів індивідуальної профілактики кримінальних правопорушень пов'язаних зі зловживанням впливом доречно висувати наступні вимоги: вони мають бути обґрунтованими, позбавленими будь-яких проявів формалізму, послідовними та безперервними, побудованими на прогнозуванні поведінки особи з урахуванням її індивідуальних особливостей[117, с. 110].

Крім того, на особу, яка підозрюється у підготовці або вчиненні зловживання впливом доречним є заведення оперативно-розшукової справи, в якій слід документально відобразити хід і результати оперативно-розшукової діяльності щодо підтвердження чи непідтвердження причетності до такого роду дій. У ході перевірки інформації щодо намірів підозрюваної особи доцільно використовувати спеціалізовані інформаційно-пошукові системи, картотеки оперативно-розшукового, профілактичного та довідкового призначення, робити різноманітні запити з метою отримання матеріалів, що характеризують підозрюваного, даних про причетність до протиправних дій у

минулому та за нинішніх обставин, проводити агентурну роботу, у разі потреби здійснювати стеження із застосуванням спеціальних технічних засобів, встановлювати тимчасовий оперативний контроль. Такі заходи здатні сукупно забезпечити своєчасне реагування на замислені і підготовлювані кримінально протиправні зловживання впливом з метою недопущення їх вчинення[44, с. 127].

При цьому, для зловживань впливом в цілому притаманні ті самі особливості та проблеми щодо обмежень як у застосуванні заходів та засобів оперативно-розшукової діяльності, так і негласних слідчих (розшукових) дій до не тяжких кримінальних правопорушень, що притаманні й виявленню та розслідуванню однотипних за способами їх вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 354, 368, 369 КК України[98, с. 178]. Теж саме можна сказати і в цілому, що стосується вибору тих чи інших індивідуальних заходів запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом, вони є подібними до таких, що слід застосовувати для запобігання вищезазначеним кримінальним правопорушенням.

Так, використання негласних слідчих (розшукових) дій, що дозволяється використовувати для припинення тяжких та особливо тяжких злочинів, можливе лише стосовно випадків, котрі поєднані з вимаганням неправомірної вигоди, відповідальність за вчинення яких передбачено у ч.3 ст. 369² КК України, оскільки це діяння є тяжким злочином.

Водночас, при розробці індивідуальної методики запобігання зловживанням впливом доцільно враховувати той факт, що такі діяння вчиняються двома групами осіб, про що ми зазначали досліджуючи осіб, які вчиняють аналізоване кримінально протиправне діяння.

Тому для осіб, які планують надати неправомірну вигоду, або здійснили пропозицію чи надали обіцянку надання такої вигоди, доцільно застосовувати заходи індивідуального запобігання, що притаманні для діянь, відповідальність за вчинення яких передбачено у ст. 369 КК України «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі».

Це стосується, зокрема, використання можливості звільнення такої особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 354 КК України.

Таке звільнення можливе при позитивній посткримінальній поведінці особи, яка висловила пропозицію, обіцянку або надала неправомірну вигоду за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави[98, с. 178].

Тоді як щодо осіб, які планують одержати неправомірну вигоду або вже прийняли пропозицію або надали обіцянку прийняти таку вигоду за вчинення зловживання впливом доцільно застосовувати заходи індивідуального запобігання, що застосовуються стосовно діянь, відповідальність за вчинення яких передбачено у ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою».

При цьому, слід відзначити, що дещо покращує можливості доказування обставин зловживання впливом те, що особа, уповноважена на виконання функцій держави якій пропонують зловживати впливом, може бути зацікавленою у даванні правдивих показань щодо дій особи, яка одержала неправомірну вигоду, спрямованих на схиляння її до прийняття певного рішення, через прагнення дистанціюватися від осіб, які вчинили злочин, передбачений у ст. 369² КК України, та показати, що вона діяла відповідно до вимог законодавства[98, с. 179]. Таку особливість доцільно враховувати і при розробці заходів індивідуального запобігання стосовно зазначених осіб.

Також, щодо осіб, які планують одержання неправомірної вигоди, то стосовно них доцільно вживати заходи припинення кримінального правопорушення. Це пов'язано із тим, що, як справедливо підмітив Р. Шехавцов, без документування факту одержання неправомірної вигоди службовою особою, з одного боку можуть показання особи, яка повідомила про факт прийняття пропозиції (обіцянки, прохання надати, вимагання неправомірної вигоди) конкретною службовою особою, а з іншого – цієї службової особи, яка його заперечує, і прямих доказів, які спростовують

заперечення службової особи щодо вчинення нею вказаних протиправних дій, як правило, одержати неможливо[98, с. 148].

Загалом, при обранні індивідуальних заходів запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом, у першу чергу, доцільно враховувати індивідуальні особливості особи, яка може вчинити таке діяння, її поведінку, а також можливі зв'язки та коло оточуючих осіб. Дані, що отримуються внаслідок аналізу особистості слід також враховувати при прогнозуванні її можливої поведінки. До заходів індивідуального запобігання слід включати ті, що матимуть профілактичний вплив на особу та її оточення, а також на конкретні причини та умови, що можуть сприяти вчинення нею зловживання впливом. При цьому важливо сформувати у зазначених осіб стійкі антикорупційні погляди та установки.

Якщо ж особа вже розпочала вчинення кримінально протиправного зловживання впливом то у першу чергу доцільно вживати заходів припинення кримінального правопорушення, особливості застосування яких залежать від того, яку форму такого зловживання планувала вчинити особа. Але слід враховувати той факт, що використання негласних слідчих (розшукових) дій, які дозволяється використовувати для припинення тяжких та особливо тяжких злочинів, можливе лише щодо випадків, що поєднані з вимаганням неправомірної вигоди (ч.3 ст. 369² КК України).

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження діяльності із запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом ми дійшли таких висновків:

1. Побудова якісної та ефективної моделі запобігання кримінальним правопорушенням, що пов'язані із зловживанням впливом, у першу чергу вимагає визначення мети запобігання та об'єктів і суб'єктів запобіжного впливу.

Метою запобіжних заходів має бути не повне подолання випадків зловживання впливом, оскільки це неможливо на сучасному етапі розвитку суспільства, а лише зниження рівня їх вчинення, тобто покращення криміногенного середовища. Прийнятним показником, на нашу думку, має стати рівень латентності кримінально протиправних зловживань впливом не 95-99%, а хоча би 50%.

Об'єктами запобіжного впливу кримінальним правопорушенням пов'язаним із зловживанням впливом доцільно вважати ті суспільні явища і процеси, що мають різну природу походження: соціально-економічні, організаційно-управлінські, політичні, морально-психологічні та інші детермінанти, що мають визначальний вплив на рівень і динаміку вчинення корупційних кримінальних правопорушень. Одними з ключових об'єктів запобіжної діяльності мають бути безпосередньо ті особи, які вчиняють кримінально протиправні зловживання впливом або мають схильність до відповідної девіантної поведінки, а також те середовище, котре сприяло формуванню у особи схильності до корупційної поведінки, зокрема її близьке оточення: сім'я, друзі, трудовий колектив та інш.

2. На загальносоціальному рівні важливим елементом механізму подолання корупції вважається вжиття заходів до покращення матеріального становища населення, у тому числі осіб, які перебувають на державній службі. Не оспорюючи цього відзначимо, що в умовах повномасштабної війни це нелегка задача, а тому державі на сьогодні необхідно зосередитись

на тому, щоб якісно та повно виконувати свої обов'язки із соціального забезпечення найбільш незахищених верств населення, а також на підтриманні належного матеріального забезпечення держслужбовців. У такому разі останні для виконання своїх службових завдань не будуть змушені звертатись до корупційних практик.

3. Доцільним виглядає дещо спростити антикорупційне законодавство, усунути законодавчі колізії та конкуренцію норм, прибрати корупціогенні фактори. Так, потребує, зокрема, врегулювання у ст. 216 КПК України питання щодо підслідності кримінальних правопорушень, досудове розслідування яких здійснюються слідчими органів ДБР. Для усунення цієї проблеми доцільно повернутись до розгляду законопроекту №2560 від 9 грудня 2019 р., який ще 20 травня 2020 р. прийнято за основу, але так на сьогодні і не розглянуто. Крім того, існує необхідність належним чином законодавчо урегулювати підстави та порядок проведення такої слідчої дії, як моніторинг банківських рахунків, про що відзначається у Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 роки. А з метою вдосконалення механізму кримінальної відповідальності за зловживання впливом у диспозиції ст. 369² КК України доцільно чітко визначити суб'єктний склад цього діяння, тобто деталізувати ознаки осіб, які вчиняють пасивний підкуп, а саме зловживання впливом, відповідальність за вчинення якого передбачено у чч. 2,3 цієї статті.

4. Для покращення механізму запобігання зловживанням впливом на нормативному рівні вважається також доцільним:

- розробити та прийняти нормативний акт, що регламентуватиме використання технологій штучного інтелекту у діяльності органів кримінального судочинства, у тому числі й у частині запобігання кримінальним правопорушенням;

- у нормативних документах, що стосуються діяльності із усунення детермінант корупційної злочинності загалом доцільно вживати саме термін «запобігання», оскільки терміном «протидія» не охоплюються профілактичні

заходи, що є важливою складовою запобігання будь-якому кримінальному правопорушенню;

- у КПК України доцільно передбачити положення, відповідно до якого органи прокуратури під час організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням мають виявляти детермінанти кримінальних правопорушень та вживати заходів щодо їх усунення;

- існує потреба у прийнятті спільного міжвідомчого нормативного акту, що на підзаконному рівні детально б регулював питання взаємодії уповноважених правоохоронних органів з питань запобігання корупційним проявам (прокуратура, ДБР, МВС, НАБУ, НАЗК, СБУ, АРМА, БЕБ).

5. При розробці індивідуальної методики запобігання зловживанню впливом доцільно враховувати той факт, що такі діяння вчиняються двома групами осіб. Так, для осіб, які планують надати неправомірну вигоду, або здійснили пропозицію чи надали обіцянку надання такої вигоди, доцільно застосовувати заходи індивідуального запобігання, що притаманні для діянь, відповідальність за вчинення яких передбачено у ст. 369 КК України «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі». Це стосується, зокрема, використання можливості звільнення такої особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 5 ст. 354 КК України. Щодо осіб, які планують одержати неправомірну вигоду або вже прийняли пропозицію або надали обіцянку прийняти таку вигоду за вчинення зловживання впливом доцільно застосовувати заходи індивідуального запобігання, що застосовуються стосовно діянь, відповідальність за вчинення яких передбачено у ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою».

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання, що пов'язане із запобіганням кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом. У результаті дослідження сформульовано, зокрема, наступні висновки, пропозиції та рекомендації:

1. У динаміці зареєстрованих випадків зловживання впливом можна умовно виділити три періоди: 1) 2011 – 2015 рр. (стрімке зростання кількості у понад 10 разів з 18 до 208 фактів); 2) 2016 – 2022 рр. (стабілізація кількості та коливання у межах від 190 до 290 фактів; 3) у 2023 р. (помітне збільшення кількості до понад 400 фактів).

2. Розрахунок коефіцієнту інтенсивності вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 369² КК України свідчить, що у 2012 р. у розрахунку на 100 тис. населення припадало 0,11 злочину, у 2013 р. – 0,21 злочину, у 2014 р. – 0,31 злочину, у 2015 р. – 0,55 злочину, у 2016 р. – 0,67 злочину, у 2017 р. – 0,66 злочину, у 2018 р. – 0,76 злочину, у 2019 р. – 0,51 злочину, у 2020 р. – 0,52 злочину, у 2021 р. – 0,67 злочину, у 2022 р. – 0,71 злочину та у 2023 р. – 1,35 злочину. Аналіз зазначеного показника у динаміці вказує на існування стійкої тенденції до дуже незначного збільшення кількості виявлених фактів аналізованого злочинного діяння.

3. Протягом 2017 – 2022 рр. простежується тенденція до зменшення кількості виявлених осіб, які вчинили зловживання впливом. Із розрахунку на 100 тис. населення у 2016 р. виявлено 0,5 злочинця, у 2017 р. – 0,46 злочинця, у 2018 р. – 0,43 злочинця, у 2019 р. – 0,35 злочинця, у 2020 р. – 0,31 злочинця, у 2021 р. – 0,36 злочинця, у 2022 р. – 0,32 злочинця та у 2023 р. – 0,6 злочинця. Говорити про зміну тенденції за результатами лише одного 2023 р., на нашу думку, зарано. Тим більше, в абсолютних показниках кількість виявлених у 2023 р. осіб не перевищила показника 2016 р.

4. За період 2013 – 2023 років географія поширення кримінальних правопорушень, пов'язаних із зловживанням впливом в Україні

характеризується дуже істотною територіальною нерівномірністю від 0,1 до 10,2 вироків суду на 100 тис. населення.

Аналіз отриманих показників свідчить про певний парадокс, який полягає у тому, що до трійки лідерів за кількістю вироків суду виступають три сусідні західні області: Тернопільська (10,2), Чернівецька (8,5) та Хмельницька (7,5), а також одна з центральних областей – Кіровоградська (6,8), які не мають значного промислового виробництва та великої кількості населення, тобто й великої кількості апарату держслужбовців. Водночас привертають увагу дуже низькі показники промислових Донецької (1,3) та Запорізької (1,1) областей де традиційно одні з найвищих рівнів злочинності, а також м. Києва (1,9) та Київської області (1,4). Такий стан речей можна пояснити, зокрема, тим, що у роботі правоохоронних органів наявні системні недоліки з виявлення корупційної злочинності. Тому зазначена проблема потребує окремого, більш ґрунтовного дослідження.

5. За період 2019 – 2023 рр. частка кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом (ст. 369² КК України) серед корупційних кримінальних правопорушень складає 3,55% (692 з 19489). Враховуючи нинішню суспільно-політичну обстановку у державі на сьогодні досить розповсюдженими є випадки зловживання впливом у військовій сфері, що пов'язані з пропозицією або наданням неправомірної вигоди з метою ухилення від призову на військову службу за мобілізацією. Серед досліджених вироків за ст. 369² КК України близько 23%, тобто майже кожне четверте, становлять саме такі випадки.

6. Результати дослідження підтверджують той факт, що предметом зловживання впливом є переважно грошові кошти, тоді як інші форми неправомірної вигоди не фіксувались. Проте це не означає, що вони не існують. Радше за все такі випадки перебувають у сегменті латентних зловживань впливом. Водночас слід відмітити, що останнім часом відбувається збільшення частки готівкових коштів як предмету зловживання впливом. Предметом переважно визнавались готівкові (98%) грошові кошти:

долари США (61%), гривня (34%), євро (5%). У безготівковій формі частка неправомірної вигоди склала лише 2%.

7. Аналіз досліджених вироків суду свідчить, про наступне співвідношення окреслених способів зловживання впливом: 1) надання неправомірної вигоди особі, яка у подальшому може вплинути на прийняття потрібного рішення шляхом впливу на інших посадових осіб – 11%; 2) одержання неправомірної вигоди службовою особою, яка є керівником за вплив на підлеглих осіб – 53%; 3) одержання службовою особою неправомірної вигоди за вплив на посадових осіб свого чи іншого відомства або підрозділу, з якими службова особа співпрацює в силу виконання своїх службових обов'язків – 34%; 4) одержання будь-якою особою неправомірної вигоди за вплив на посадових осіб, з якими така особа співпрацює в силу виконання своїх посадових обов'язків, або перебуває у з такими службовими особами у дружніх чи сімейних відносинах – 2%; 5) одержання неправомірної вигоди для подальшого впливу на службових осіб, що поєднаний із вимаганням такої вигоди – 2%.

8. Для кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом є характерною висока латентність на рівні 95-99%. Реальна кількість випадків кримінально протиправного зловживанням впливом може досягати від 5000 до 25000 фактів на рік.

9. Суб'єкти активного та пасивного підкупу до зловживання впливом мають характеристики притаманні корупційним злочинцям, оскільки відрізняються від загальної сукупності кримінальних правопорушників більш зрілим віком, вищим рівнем освіти та переважною задіяністю у трудових відносинах. За цими ж характеристиками вони відрізняються і між собою.

Так, особи, які вчиняють діяння, відповідальність за яке передбачено у ч. 1 ст. 369² КК України є переважно чоловіками (87,7%) зрілого віку (72,5%), громадянами України (96%), які мають рівною мірою вищу (41%) або середню (42%) освіту, а також рівною мірою задіяні або не задіяні у трудових відносинах (52% та 48%), приблизно кожен дев'ятий раніше притягувався до

кримінальної відповідальності переважно за кримінальні правопорушення проти власності. Схильні вирішувати особисті питання за рахунок підкупу відповідних службових осіб.

Тоді як особи, які вчиняють діяння, відповідальність за яке передбачено у чч. 2-3 ст. 369² КК України також є переважно одруженими чоловіками (85,3%) зрілого віку (84%), при чому кожен четвертий має вік понад 50 років, громадянами України (99,8%), мають переважно вищу освіту (86%) та задіяні у трудових відносинах (86,5%) переважно на державній службі (70%), мають на утриманні неповнолітніх дітей або хворих членів сім'ї (63%), раніше до кримінальної відповідальності не притягувались, кожен десятий має інвалідність II або III груп.

10. На підставі аналізу детермінант зловживання впливу у таких сферах, як соціально-економічна, духовна, організаційно-управлінська, нормативно-правова та політична з'ясовано, що:

- зловживання впливом, як злочинне діяння, що тісно пов'язане з такими корупційними злочинами, як давання і одержання неправомірної вигоди, також є однією зі звичайних, традиційних девіантних форм соціального спілкування між мешканцями нашої держави;

- погіршення соціально-економічної ситуації у державі, а також власні матеріальні проблеми, котрі витікають з цього, можуть слугувати стимулами відмовитись від вчинення корупційних діянь для істотної частки громадян, оскільки покращення власного благополуччя та благополуччя держави вони вбачають у подоланні корупції. Проте у вітчизняному суспільстві є частка корупціонерів, дуже часто найвищого рангу, які на тлі війни прагнуть до отримання надприбутків за допомогою корупційних обгородок для підтримання свого високого статусу. Це, зокрема, стосується корупційних схем при матеріальних постачаннях ЗСУ та незаконних дій з гуманітарною допомогою;

- на тлі повномасштабної агресії російської федерації в нашій державі відбувається процес поляризації суспільства. Так, одна частина громадян

(понад 50%) гуртується навколо мети збереження держави шляхом, зокрема, утримання від вчинення різноманітних корупційних діянь. У той час як інша частина суспільства (близько 33%), переважно ті, хто прихильно ставиться до корупційних практик, навпаки, для поліпшення свого матеріального становища може частіше звертатись до вчинення різноманітних корупційних діянь, у тому числі й зловживання впливом.

11. До системи суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом доцільно відносити наступні групи суб'єктів державного та муніципального рівнів:

1) центральні органи державної влади (законодавчий та виконавчі), що визначають основні нормативно-правові засади політики у сфері запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, у тому числі і пов'язаним з кримінально протиправним зловживанням впливом (Верховна Рада України, Президент України та очолювана ним РНБО, Кабінет Міністрів України);

2) органи державної виконавчої влади, що здійснюють правоохоронну діяльність у сфері запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, у тому числі і пов'язаним з кримінально протиправним зловживанням впливом (ДБР, НАБУ, НАЗК, САП та інші органи прокуратури, СБУ, а також у складі Національної поліції України *Департамент внутрішньої безпеки*, Департамент стратегічних розслідувань та слідчі підрозділи);

3) органи судової влади, що здійснюють кримінальне судочинство у корупційних кримінальних правопорушеннях, у тому числі і пов'язаних зі зловживанням впливом (суди загальної юрисдикції різних рівнів: місцеві загальні суди, апеляційні суди, Вищий антикорупційний суд, Верховний Суд України);

4) державні органи, що не мають прямого функціонального призначення на запобігання корупційній злочинності, проте можуть здійснювати запобіжний вплив в силу властивих їм завдань та повноважень (АРМА, БЕБ, Державна кримінально-виконавча служба у складі Міністерства юстиції України, Державна аудиторська служба України, Державна митна

служба України, Державна податкова служба України, Державна прикордонна служба України, Міністерство оборони України тощо);

5) місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, до компетенції котрих належить прийняття комплексних програм протидії кримінальним правопорушенням, а також надання різнобічної допомоги відповідним правоохоронним органам місцевого рівня (сільські, селищні та міські ради, голови територіальних громад, військово-цивільні адміністрації тощо).

12. З метою удосконалення механізму запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом на зальносоціальному рівні, зважаючи на положення Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки, бажано першочергово здійснити наступні заходи:

- розробити та впровадити у тих сферах де відбувається взаємодія фізичних і приватних юридичних осіб з органами державної влади і місцевого самоврядування таких практик, що унеможливають корупційні відносини. Великою мірою це стосується необхідності подальшого підвищення рівня цифровізації послуг, що надаються громадянам та юридичним особам;

- налагодити систему постійного та ефективного діалогу органів державної влади і місцевого самоврядування з представниками бізнес-структур в частині того, що використання законних, а не корупційних схем ведення бізнесу є набагато вигіднішим у довгостроковій перспективі як для самого суб'єкта господарювання, так і для загального розвитку підприємництва в державі, залучення іноземних інвестицій;

- постійно проводити за допомогою ЗМІ інформаційних кампаній спрямованих на роз'яснення населенню шкідливості корупційних практик не лише на вищому, але й на низовому, побутовому рівнях. До цього процесу доцільно залучати осіб, які користуються авторитетом та повагою у суспільстві з числа військових, волонтерів, письменників, правників,

суспільно-політичних діячів та ін., а також відповідних фахівців з провідних демократичних країн.

13. На спеціально-кримінологічному рівні важливими елементами механізму запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом є профілактика випередження, профілактика обмеження, профілактика усунення та профілактика захисту.

Профілактику випередження доцільно застосовувати у сферах створення, впровадження і використання новітніх цифрових технологій (у т.ч. штучного інтелекту); надання цифрових послуг; обігу криптовалют тощо.

Обмежувальні профілактичні заходи на сьогодні доцільно спрямовувати, зокрема, на дві категорії осіб: 1) осіб, які підлягають мобілізації на військову службу; 2) осіб, які мають повноваження щодо впливу на вирішення питання стосовно мобілізації чи отримання відстрочки від мобілізації на військову службу (працівники ТЦК, лікарі, роботодавці та ін.).

До профілактики усунення слід відносити заходи, що стосуються, зокрема, підвищення якості кадрового підбору на відповідальні посади. Таким інструментом можуть виступати: відкриті конкурси, залучення представників громадськості, використання даних соціологічного моніторингу тощо.

До профілактики захисту мають бути віднесені заходи з попередження у загальних рисах потенційних корупціонерів про можливість використання сучасних технологій для виявлення і фіксації, зокрема, фактів пропозиції/прийняття пропозиції або передачі/отримання неправомірної вигоди.

Відвернення зловживання впливом можливе тільки на етапі, коли у особи лише сформувався умисел на вчинення такого кримінально протиправного діяння. Проте виявити такий умисел на сьогодні досить складно, майже неможливо, допоки особа не заявить про свої реальні наміри, а тому говорити про реальну можливість індивідуального відвернення

кримінально протиправних зловживань впливом навряд чи варто. Мова у такому разі може йти про припинення кримінального правопорушення, коли вже відбулися конкретні дії, спрямовані на надання чи одержання неправомірної вигоди. Для фіксації таких дій доцільно використовувати можливості оперативно-розшукової діяльності.

14. При обранні індивідуальних заходів запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом, у першу чергу, доцільно враховувати індивідуальні особливості особи, яка може вчинити таке діяння, її поведінку, а також можливі зв'язки та коло оточуючих осіб. Дані, що отримуються внаслідок аналізу особистості слід також враховувати при прогнозуванні її можливої поведінки. До заходів індивідуального запобігання слід включати ті, що матимуть профілактичний вплив на особу та її оточення, а також на конкретні причини та умови, що можуть сприяти вчинення нею зловживання впливом. При цьому важливо сформулювати у зазначених осіб стійкі антикорупційні погляди та установки.

Якщо ж особа вже розпочала вчинення кримінально протиправного зловживання впливом то у першу чергу доцільно вживати заходів припинення кримінального правопорушення, особливості застосування яких залежать від того, яку форму такого зловживання планувала вчинити особа. Але слід враховувати той факт, що використання негласних слідчих (розшукових) дій, які дозволяється використовувати для припинення тяжких та особливо тяжких злочинів, можливе лише щодо випадків, що поєднані з вимаганням неправомірної вигоди (ч. 3 ст. 369² КК України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва Г.К. Проблеми використання штучного інтелекту в роботі органів кримінальної юстиції. Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 6.
2. Александров Ю. В. Кримінологія: Курс лекцій / Александров Ю.В., Гель А. П., Семаков Г. С. К. : МАУП, 2002. 296 с.
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». К. : НІСД, 2018. 688 с.
4. Андрушко А.В. Геронтологічна злочинність: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: Монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2011. 248 с.
5. Анохіна Л, С. Кримінологічні питання дослідження: детермінант хабарництва. *Вчені записки Таврійського державного університету ім. В.І. Вернадського*. 2007. Т. 20 (59). №1. С. 73-76.
6. Антикорупційна стратегія на 2021 – 2025 роки: затверджено Законом України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93> (дата звернення: 24.02.2024)
7. Антонов С. Нові правоохоронні органи у системі боротьби з корупцією: науковий підхід. *Право України*. 2015. № 15. С. 157–161.
8. Бабанін С.В. Запобігання злочинам національною поліцією : конспект лекцій. Дніпро : ДДУВС, 2019. 51 с.
9. Бабенко А.М. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню нарковмісних рослин: дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2007. 221 с.
10. Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ... доктора юрид. наук. Запоріжжя, 2015. 515 с.

11. Бандурка О. М., Давиденко Л. М. Злочинність в Україні: Причини та протидія. Харків: Основа, 2003. 367 с.
12. Бандурка О.М. Профілактика злочинності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 115-124.
13. Барановська Т.В. Запобігання та протидія кримінальним правопорушенням проти економічної системи: монографія. Житомир: ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2023. 420 с.
14. Бевз Т.А. Суверенітет як невід’ємна ознака держави у документах і практиці українського державотворення. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 3 (65). С. 190–212. URL: http://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bevz_suverenitet.pdf (дата звернення: 24.02.2024).
15. Белікова А. Основні причини та умови жіночої злочинності *Юридичний журнал*. 2016. № 1/2. С. 116–118.
16. Березняк В.С., Корогод С.В. Кримінологія. Конспект лекцій. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 183 с.
17. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017, № 2. С.245-250.
18. Бойко А.М. Детермінація злочинності як вид соціальної детермінації. *Право України*. 2009. № 7. С.39-44.
19. Бойко А.М. Особливості детермінації економічної злочинності в умовах переходу до ринкової економіки. *Вісник Нац. акад. прокуратури України*. 2009. № 1. С.68-74.
20. Бублейник В.А. Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2007. 239 с.

21. Булгакова О.В., Нестеренко К.О. Антикорупційна політика України в контексті війни. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 77: частина 2. С. 98-101.

22. Бурда О.М. Запобігання проявам корупції в умовах воєнного стану в Україні. Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції: збірник тез А 43 Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 25-31.

23. Бусол О.Ю. Термінологічні проблеми визначення поняття «протидія корупційній злочинності». Поняття та категорії юридичної науки: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. до 145-річчя академіка Всеукр. акад. наук Миколи Івановича Палієнка (1869–1937 рр.) (Київ, 18 листоп. 2014 р.). Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. С. 183-185.

24. Бусол О., Романюк Б. Профілактика – найдешевший спосіб запобігання корупції. *Lex Inform. Юридичні новини України*. Веб-сайт. Повідомлення від 23.11.2023 р. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/profilaktyka-najdeshevshyj-sposib-zapobigannya-koruptsiyi/> (дата звернення: 24.02.2024)

25. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в контексті антикорупційної стратегії: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 . К., 2015. 479 с.

26. В Україні живе 37,3 мільйона осіб – оцінка уряду. *Українська правда: веб-сайт*. Повідомлення від 23.01.2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/23/7238191/> (дата звернення: 24.02.2024)

27. Вавриш А.В. Особливості побудови моделі організації запобігання злочинам у будівельній галузі. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С.133-146.

28. Василевич В.В. Кримінологічна політика України [Текст] : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.

29. Великий енциклопедичний словник Академічний тлумачний словник URL: <http://sum.in.ua/s/kharakterystyka> (дата звернення: 24.02.2024)
30. Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 15 листопада 2023 року у справі № 333/4464/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115096982> (дата звернення: 24.02.2024)
31. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 20 грудня 2023 р. у справі № 161/21159/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115801111> (дата звернення: 24.02.2024)
32. Від 28 млн до 34 млн — Інститут демографії назвав чисельність населення в Україні. Чому така різниця. *Суспільне. Новини: веб-сайт*. Повідомлення від 06.04.2023. URL: <https://suspilne.media/437526-vid-28-mln-do-34-mln-institut-demografii-nazvav-chiselnist-naselenna-v-ukraini-comu-taka-riznica/> (дата звернення: 24.02.2024)
33. Гаргат-Українчук О.М. Кримінологічна характеристика жіночої злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного Університету. Серія Право*. 2014. Випуск 25. С.189-191.
34. Герасимов О.В. Протидія злочинності у банківській сфері: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Харків, 2019. 235 с.
35. Глушков В. О., Коваленко П. М. Шахрайство на фінансових ринках у біржовій торгівлі: правовий та кримінологічний аналіз. Х. : Видавничій Дім «ІнЮре», 2008. 156 с.
36. Голина В.В. Кримінологічна профілактика, попередження і припинення злочинів: Навч. посіб. К., 1989. 72 с.
37. Голина В.В. Спеціально-кримінологічне попереджене злочинів (теорія і практика): Автореф. дис. ...доктора юридичних наук: 12.00.08. / Укр. держ. юрид. акад. Х., 1994. 44 с.
38. Голіна В. Колодяжний М. Запобігання корупції з використанням регіонального досвіду її дослідження. *Право України*. 2015. №12. С.22-29.
39. Голіна В.В. Злочинності – організовану протидію. Х.: Рубікон, 1998. 128 с.

40. Головійчук Л. Т. Сучасні проблеми попередження злочинів у митній сфері. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2292/1/> (дата звернення: 24.02.2024)
41. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчинюються у сімейно-побутовій сфері. Харків : ППВ Нове слово, 2004. 251 с.
42. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_24 (дата звернення: 24.02.2024)
43. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274–280.
44. Головкін Б.М. Відвернення і припинення замислених, підготовлюваних і вчинюваних корисливих насильницьких злочинних посягань : (частина перша). *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. Х. : Право, 2011. Вип. 21. С. 121-133.*
45. Головкін Б.М. Загальна характеристика детермінантів злочинності в Україні. *Форум права*. 2014. №1. С.106-111. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_21.pdf
46. Головні показники в CPI-2023. *Transparency International Ukraine*. Веб-сайт. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення: 24.02.2024)
47. Григорчук А.С. Аналіз деяких складових кримінологічної характеристики суб'єктів кримінально протиправного зловживання впливом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №12. С. 329 -332. URL: http://lsej.org.ua/12_2023/81.pdf (дата звернення: 24.02.2024)
48. Гусева К.А. Місце кримінального процесу у запобіганні правопорушенням. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : Тези доповідей наук.-теор.конф. (м. Київ, 20 березня 2014 року) / Ред. кол. В.В. Коваленко, В.В. Чернєй, О.М. Джужа, В.В.Василевич та ін. К.: Національна акад. внутр. справ, 2014. С. 319-324.

49. Давиденко Л. М. Проблеми попередження злочинів, що посягають на безпеку праці у промисловості та будівництві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. 1976. 24 с.

50. Давиденко М. Л. Поняття і значення кримінологічної характеристики злочинів, пов'язаних із порушенням порядку заняття господарською і банківською діяльністю Донецький ін.-т внутр. справ при Донецьком держ. ун-ті : Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Збірник наукових статей. 2002. Донецьк: ДІВС, 2002. № 2. С. 192–196.

51. Давидова Т.О. Система кількісних та якісних показників як основа дослідження кримінологічної характеристики корупції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. №5. С. 107-110.

52. Даль А.Л. Система антикорупційних органів України. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dc7a60eb-3b58-4535-b6ce-d2b6e90b0778/content> (дата звернення: 24.02.2024)

53. Даньшин І.М. Злочинність: поняття та загальна характеристика, причини й умови: навчальний посібник. М-во вищ. та серед. спец. Освіти УРСР, навч.-метод. каб. з вищої освіти Харківського юрид. ін-ту. Київ, 1988. 86 с.

54. Дегтярьова І.В. Кримінологічна характеристика особи злочинця, що використовує малолітню дитину для заняття жебрацтвом. URL: <file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B0%20+%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%82/62734-Article%20Text-128877-1-10-20160314.pdf> (дата звернення: 24.02.2024)

55. Демидова Є.Є. Поняття «детермінізм»: міждисциплінарні та криміналістичні проблеми визначення. *Юридичний бюлетень*. 2020. №15. С. 149-155.

56. Денисов С. Ф., Юрасов А. В. Розвиток спеціального законодавства з питань запобігання злочинності в Україні. *Держава та регіони (Сер.: Право)*. 2009. № 4. С. 35–42.

57. Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1(22). С. 152-159.

58. Державна антикорупційна програма на 2023-2025 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#n517> (дата звернення: 24.02.2024)

59. Державна антикорупційна програма на 2023-2025 роки: фактори успіху для сектору оборони. URL: <https://nako.org.ua/> (дата звернення: 24.02.2024)

60. Детективи НАБУ консолідуватимуть зусилля із польськими колегами у подоланні транскордонної злочинності. Національне антикорупційне бюро України: офіційний веб-сайт. Повідомлення від 01.10.2018. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novyny-detektyvy-nabu-konsoliduvatymut-zusylyya-iz-pol'skymy-kolegamy-u-podolanni-transkordonnoyi/> (дата звернення: 24.02.2024)

61. Дженчако В.С. Кримінологічна характеристика та запобігання привласненню, розтраті або заволодінню чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 244 с.

62. Джужа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством : монографія. Київ : Атіка, 2009. 240 с.

63. Дмитренко Н. А. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у Збройних Силах України: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». Херсонський державний університет, Херсон; Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2020. 235 с.

64. Доброрез І.О. Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим): дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 242 с.

65. Довжич Є.В. Правові основи діяльності детектива Національного антикорупційного бюро України: автореф. дис... к.ю.н. за спеціальністю 12.00.09. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2019. 20 с.

66. Дудоров О.О. Зловживання впливом: оцінка правозастосовного орієнтиру, сформульованого верховним судом, у контексті визначення перспектив кримінально-правової заборони щодо «фонові» корупції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №10. С. 635-645.

67. Єдині звіти про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2016-2023 рр., підготовлені Генеральною прокуратурою України URL: <https://www.gp.gov.ua> (дата звернення: 24.02.2024)

68. Єпринцев П.С. Прокуратура України в державному механізмі запобігання організованій злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №1. С. 400-404.

69. Задорожний А.А. Концептуальні засади нормативно-правового регулювання запобігання злочинам у сфері службової діяльності. *Європейські перспективи*. 2013. № 1. С. 95-100.

70. Зазимко О. І. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2010. 218 с.

71. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3 кн. К. : Видавничий Дім „Ін Юре”, 2007. Кн. 1. 424 с.

72. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / Голіна В.В. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

73. Запобігання корупції: методичні рекомендації для місцевих активістів / [Д.О. Калмиков, Д.В. Сінченко, О.О. Сорока, М.І. Хавронюк, Г.Л. Шведова]; за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. 242 с.

74. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. / [А.М. Михненко, Р.П. Марчук, А.М. Мудров та ін.] ; за ред. проф. А.М. Михненка. К.: НАДУ, 2010. 360 с.

75. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції». *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53755 (дата звернення: 24.02.2024)

76. Звіт про виконання Антикорупційної програми Державного бюро розслідувань на 2021-2022 роки та реалізацію визначених в ній заходів щодо усунення (зменшення) виявлених корупційних ризиків на 2021-2022 роки. URL: https://server.dbr.gov.ua/assets/files/antikor/zvit-2021_2022.pdf (дата звернення: 24.02.2024)

77. Зелінський А.Ф. Кримінологія (курс лекцій). Харків: Прапор, 1996. 260 с.

78. Зелінський А.Ф. Кримінологія. Навчальний посібник. Х.: Рубікон, 2000. 240 с.

79. Злочинність у сфері економіки: проблеми прогнозування, планування та координації заходів протидії / за ред. проф. О. Г. Кальмана. Харків: Новасофт, 2005. 180 с.

80. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. 264 с..

81. Індекс сприйняття корупції-2023: Україна покращила свій показник на 3 бали. *Національне агентство з питань запобігання корупції*.

Веб-сайт. Повідомлення від 30.01.2024. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/antykoryuptsijna-polityka/indeks-spryuunyattya-koryuptsii-2023-ukraina-pokraschyla-sviy-pokaznyk-na-3-baly/> (дата звернення: 24.02.2024)

82. Іщук О.С. Теоретико-методологічні та практичні засади кримінологічної діяльності органів прокуратури України.: автореф. дис... доктор. юрид. наук: 12.00.08. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 30 с.

83. Калініна А.В. Якісні показники злочинності іноземців та осіб без громадянства в Україні (за матеріалами емпіричного дослідження). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. №9-2. С.63-66.

84. Кальман О.Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: Монографія. Х.: Гімназія, 2003. 352 с.

85. Киричко В.М. Висновки Верховного Суду щодо суб'єкта зловживання впливом (ч. 2 ст. 369² КК): критичний теоретичний аналіз. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2021, № 1(15). С. 162-190.

86. Кікалішвілі М.В. Латентність як риса корупційної злочинності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 2. С. 191-195.

87. Кісілюк Е.М. Особливості антикорупційної політики в освітньому процесі. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст] : матеріали III Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Чернеї, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 2. С. 125-128.

88. Ковалів М.В. Координаційна діяльність прокуратури. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. №5. С. 228-232. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/40.pdf>

89. Ковалкин А.А. Хруппа Н.С., Чубарев В.Л. Діяльність органів внутрішніх справ з виявлення та попередження групового збуту наркотичних

засобів: навчальний посібник. К.: Українська академія внутрішніх справ, 1993. 112 с.

90. Ковінько Н. М. Кримінологічна характеристика особи злочинця-корпоративіста. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (63). С. 843-846.

91. Козар А.В. Кримінологічна характеристика та запобігання Національною поліцією України посіву або вирощуванню снотворного маку чи конопель: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2020. 223 с.

92. Колесникова О.В Вплив освіти на рівень злочинності в Україні: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Спецвипуск.. 2017. №1. С.197-199.

93. Колодчин Д.В. Стан, рівень, динаміка та структура злочинності серед осіб, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №11. С. 553 – 557.

94. Колодязний М.Г. Постпандемічний соціально-економічний апокаліпсис: стан і форми прояву. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр.* / редкол.: Б. М. Головкін та ін. Харків:Право, 2021. Вип. 41. С. 118–126. DOI: 10.31359/2079-6242-2021-41-118.

95. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки: схвалено Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>

96. Кондратов Д.Ю. Кримінологічна характеристика сучасної корупційної злочинності в Україні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2. С.141-154.

97. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 24.02.2024)

98. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М.І. Хавронюка. К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

99. Корупція в Україні 2020: розуміння, сприйняття, поширеність. Звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Презентація InfoSapiens. Київ, 2020. 28 с.

100. Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність. Звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Презентація InfoSapiens. Київ, 2022. 172 с.

101. Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №11. С. 191 – 196.

102. Костенко О. М. Наука проти злочинності. Концепція «активної юстиції». *Дзеркало тижня*. 2010. № 31. URL: http://gazeta.dt.ua/LAW/наука_proti_zlochinnosti__kontseptsiya_aktivnoyi_yustit_siyi.html (дата звернення: 24.02.2024)

103. Краковська А.Є., Бабик М.К. Цифровізація адміністративних послуг в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022. Серія ПРАВО. Випуск 70. С. 329-334.

104. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

105. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 13.04.2021. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення: 24.02.2024)

106. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон від 28.12.1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення: 24.02.2024)

107. Кримінологічний словник-довідник / автори-упорядники: С.Ф. Денисов, М.В. Пузиревський. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 392 с.

108. Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
109. Кримінологія : підручник / за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 440 с.
110. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.
111. Кримінологія: Заг. та Особ. Частини: підручник. За ред. І.М. Даньшина. Х.: Право, 2003. 352 с.
112. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. 288 с.
113. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник/ В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисодєд та ін.; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Х.: Право, 2014. 513 с.
114. Кримінологія: Загальна частина: альбом схем / авт.-упоряд.: С. Ф.Денисов, Т. А. Денисова, С. Г. Кулик, О. С. Шеремет. Чернігів: Десна, 2015. 658 с.
115. Кримінологія: Навчальний посібник / [Джужа О. М., Василевич В. В., Колб О. Г. та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. К. : Атіка, 2010. 312 с.
116. Кримінологія: підручник / Б.М. Головкін, В.В. Голіна, О.В. Лисодєд та ін.; за заг. ред. Б.М. Головкіна. Харків. Право, 2020. 384 с.
117. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. К.: Національна академія управління, 2010. 496 с.
118. Кримінологія: Підручник для студентів вищих навч. закладів / О.М. Джужа, Я.О. Кондратьєв, О.Г. Кулик, П.П. Михайленко та ін.; За заг. ред. О.М. Джужі. К.: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

119. Кулик О.Г. та ін. Методика прогнозування кримінальних правопорушень в Україні: методичні рекомендації. Київ: Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2018.

120. Курс кримінології: Загальна частина: Підручник: У 2 кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін. / За заг. ред. О.М. Джужі.К.: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

121. Курс лекцій з кримінології : навчальний посібник / під ред. проф. І. М. Даньшина (Загальна частина) й проф. В. В. Голіни (Особлива частина). Х.: Одісей, 2006. 280 с.

122. Куц В.М. Кириченко О.В. Неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці (кримінально-правова характеристика та заходи протидії) / Монографія. К., Х.: Харків юридичний, 2006. 212 с.

123. Легін А.В. Деякі проблемні питання законодавчого та нормативно-правового забезпечення діяльності детективів Національного антикорупційного бюро України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Том 1. №6. С. 141-144.

124. Легка О.В. Основні детермінанти, які зумовлюють корупційні правопорушення в Україні. *Право і суспільство*. 2020. №3. С. 44-49.

125. Лесько Н.В. Проблеми правового регулювання профілактики правопорушень в Україні.
<http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/26842/1/041-231-235.pdf>

126. Лисько Т., Шпак І. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану. *Публічне право*. 2023. № 1. С. 74-80.

127. Литвинов О.М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема. *Форум права*. 2010. № 4. С. 581-586. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_4_92

128. Мадай К. Детермінанти корупційної злочинності та можливості протидії їй. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2020 : Альманах наукових праць* / за ред. професора О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко.

Миколаїв : Миколаївський інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», 2020. С. 234-240.

129. Марисюк К.Б. Ще раз до питання про типологію особи насильницького злочинця. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С.139-143.

130. Мартиненко В. О. Запобігання зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями : дис. ... докт. філос. : 081 «Право». Київ, 2019. 245 с.

131. Маршуба М.О. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан та основні стратегії протидії. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Випуск 31. С. 123-134.

132. Машлякевич Д. С. Стратегії запобігання і протидії корупції в Україні: монографія / за аг. ред. О. М. Литвинова. Харків : ТОВ «В деле», 2016. 260 с.

133. Машлякевич Д.С. Кримінологічний аналіз абсолютних та відносних показників корупційної злочинності в Україні за 2005–2015 роки. *Наше право*, 2015, № 4. С.117-125.

134. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави [монографія]. Івано-Франківськ, 2007. 222 с.

135. Медицький І.Б. Запобігання злочинності: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ: Видавець Віктор Дяків, 2008. 220 с.

136. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика особи корупційного злочинця. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. №3. С.65-71.

137. Мезенцева І. Характеристика особистості корупційного злочинця. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2017. Випуск 47. Том 3. С.66-70.

138. Мельник М.І. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили корупційні правопорушення. *Держава і право*. Вип.21. С.433-440.
139. Мельник М.І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: дис... д- ра юрид. наук: 12.00.08. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 506 с.
140. Мельничук Т.В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньо економічній сфері : монографія. Одеса: Фенікс, 2010.
141. Михайленко Д. Кримінологічна характеристика особи корупціонера. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50593613.pdf> (дата звернення: 24.02.2024)
142. Мірошніченко С.С. Діяльність прокуратури з попередження організованої злочинності : монографія. К. : Ін Юре, 2008. 212 с.
143. Мірошніченко С.С. Головні напрямки діяльності органів прокуратури з попередження організованої злочинності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків, 2016. 260 с.
144. Найбільша задокументована неправомірна вигода в історії України: обвинувальний акт стосовно власника агрохолдингу скеровано до суду. Національне антикорупційне бюро України. Офіційний веб-сайт. Повідомлення від 02.02.2024. URL: <https://nabu.gov.ua/news/sprava-pro-naib-l-shu-zadokumentovanu-nepravom-rnu-v-igodu-v-stor-ukra-ni-pered-sudom-postane-vlasnik-agrokholdingu/> (дата звернення: 24.02.2024)
145. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1063 с.
146. Невидимий клей: дослідження соціального капіталу в Україні. USAID, 2023. 46 с. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/report_ua_fin.pdf (дата звернення: 24.02.2024)

147. Новосад Ю. Про деякі змістові елементи запобіжної діяльності та наглядової функції прокуратури України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017, №5. С. 210-213.

148. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук М., 2005.- 128 с.

149. Овчарик Н.О. Напрямки діяльності органів внутрішніх справ щодо запобігання викраденням чужого майна з автомобілів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 459-464.

150. Огерук І.С. Особливості способу вчинення службовою особою злочинів, передбачених ст. 369² КК України. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/76-1.pdf/> (дата звернення: 24.02.2024)

151. Огерук І.С. Щодо зловживання впливом службовою особою. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2020, №8(21). С.103-110.

152. ОЕСР позитивно оцінила роботу системи антикорупційних органів України: звіт. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. Веб-сайт. Повідомлення від 18.03.2024. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/antykoryptsijna-polityka/oesr-pozytyvno-otsynyla-robotu-sy-stemu-antykoryptsijnyh-organiv-ukrainy-zvit/> (дата звернення: 24.02.2024)

153. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Держ. н.-д. ін-т МВС України. Київ, 2010. 21 с.

154. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1(8). С. 297-301.

155. Оцінка впливу війни на людей. Україна. Червень: аналітичний звіт. Київ, 2023. 136 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf> (дата звернення: 24.02.2024)

156. Петришина А.Ю. Визначення окремих причин та умов, що детермінують привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020 № 48. Т. 2.

157. Пивоваров В.В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 227 с.

158. Письменський Є.О. Щодо перспективних напрямів розвитку кримінологічної науки. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2020. Випуск 2. С. 288-290.

159. Політова А.С. Географія корупції в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 2). С. 78-83.

160. Поліщук А. Кримінологічна характеристика особи корупціонера у системі правосуддя: соціально-демографічні ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №10. С.149-154.

161. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 р. у справі № 554/5090/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938> (дата звернення: 24.02.2024).

162. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209 (дата звернення: 24.02.2024)

163. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо визначення підслідності кримінальних правопорушень, досудове розслідування, яких здійснюють слідчі органів державного бюро розслідувань)» №2560 від 9 грудня 2019 р.. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/394> (дата звернення: 24.02.2024)

164. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного чи надзвичайного стану» № 9029 від 17.02.2023 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/gi08790a> (дата звернення: 24.02.2024)

165. Правова система України: історія, стан та перспективи : [у 5-ти т. / за заг. ред. В.В. Сташиса]. Харків: Право, 2008. Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. 840 с.

166. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 р. № 1150-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 24.02.2024)

167. Про запобігання корупції: закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n245> (дата звернення: 24.02.2024)

168. Про лобювання: закон України від 23 лютого 2024 р. №3606-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text> (дата звернення: 24.02.2024)

169. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 24.02.2024)

170. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 24.02.2024)

171. Про профілактику правопорушень: проект закону України. <https://cv.court.gov.ua/tu26/6/2358/> (дата звернення: 24.02.2024)

172. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.02.2024)

173. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 24.02.2024)

174. Пропозиції щодо окремих напрямків державної політики з цифрової трансформації сфери надання адміністративних послуг та ЦНАП. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/692/U-LEAD-Policy-Paper-on-Digitalisation-2021.pdf> (дата звернення: 24.02.2024)

175. Протидія. Тлумачення із «Словника української мови». URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=Протидія> (дата звернення: 24.02.2024)

176. Профілактичні заходи щодо запобігання корупції. *Головне управління ДПС у Кіровоградській області: веб-сайт*. Повідомлення від 09.01.2024 р. URL: <https://kr.tax.gov.ua/diialnist/zabezpechennya-nadhodjen/744722.html> (дата звернення: 24.02.2024)

177. Профілактичні заходи щодо запобігання корупції. *Головне управління ДПС у Дніпропетровській області: веб-сайт*. URL: <https://dp.tax.gov.ua/diialnist/zapobigannya-proyavam-koruptsii-/informatsiyini-materiali/print-397904.html> (дата звернення: 24.02.2024)

178. Пузиревський Є. Б. Проблеми запобігання військовим злочинам. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4 (51). С. 128–134.

179. Романюк Б. В. Досвід Італії у протидії мафії (на прикладі Сицилії). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2004. № 2. С. 211 – 216.

180. Руфанова В.М. Кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Дніпропетровськ, 2011. 258 с.

181. Руфанова В.М. Титаренко О.О. Запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 200 с.

182. Семенишин М.О. Кримінологічна детермінація корисливо-насильницької злочинності. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. №1. С. 161-168.

183. Сидоренко Н.С. Кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства: моногр. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2021. 312 с.

184. Сметаніна Н.В. «Ціна» злочинності в сучасній кримінології: нові виклики для суспільства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 208-210.

185. Сокурєнко В.В. Запобігання злочинності як фундаментальна проблема теоретичної і прикладної кримінології. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/1.pdf (дата звернення: 24.02.2024)

186. Сокурєнко В.В. Кримінологія війни крізь призму корупційної складової: важливі аспекти стратегій і тактик протидії злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №11. С. 598-602.

187. Сосков Р.М. Кримінологічна характеристика та запобігання органами прокуратури злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Дніпро, 2019. 205 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/d2/dissertations/3/1.pdf> (дата звернення: 24.02.2024)

188. Стан корупції в Україні 2023: сприйняття, досвід, ставлення. URL: <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2023-spryjniattia-dosvid-stavlennia/> (дата звернення: 24.02.2024)

189. Стасюк Н.А. Кримінологічна характеристика домашнього насильства. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2022. 173 с.

190. Статистичні звіти «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування» за 2013 - 2023 р.р., підготовлені Генеральною прокуратурою України URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 24.02.2024)

191. Статистичні звіти «Про кількість осіб засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання» за 2012 - 2023 р.р., підготовлені Державною судовою адміністрацією України URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 24.02.2024)

192. Статистичні звіти «Про склад засуджених» за 2012-2023 роки, підготовлені Державною судовою адміністрацією України URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 24.02.2024)

193. Статистичні звіти «Про стан протидії корупції» за 2015 - 2023 р.р., підготовлені МВС України. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm/ (дата звернення: 24.02.2024)

194. Страшок А.А. Детермінанти корупційної злочинності в Україні. Протидія організованій злочинності і корупції : матеріали XIX Всеукр. наук. конф. з кримінології для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 2 груд. 2019 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана і Б.М. Головкина. – Харків : Право, 2019. С. 179-181.

195. Стрельник О.Н. Основи філософії. [Детермінізм і індетермінізм поняття причинності]. URL: https://stud.com.ua/57187/filosofiya/determinizm_indeterminizm_ponyattya_prichinnosti. (дата звернення: 24.02.2024)

196. Судова практика в справах про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних

послуг: окремі тенденції, проблеми та перспективи вдосконалення / за ред. К.П. Задой. Київ : Аграр Медіа Груп, 2014. 135 с.

197. Тихонова О.В. Щодо розуміння категорії «Кримінологічна характеристика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. №8. С.246-249.

198. Ткачук В.Є. Вища освіта як один із чинників запобігання злочинності (на основі результатів дослідження механізму протиправної поведінки осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі). *Часопис Київського університету права*. 2013. №2. С.297-300.

199. У Польщі хочуть ліквідувати Центральне антикорупційне бюро. *Останній бастион: веб-сайт*. Повідомлення від 27.11.2023. URL: https://bastion.tv/u-polshi-hochut-likviduvati-centralne-antikorupcijne-byuro_n59206 (дата звернення: 24.02.2024)

200. Україна демонструє чи не найкращі результати за всі роки боротьби з корупцією - керівник EUACI. *Interfax-Україна: інформаційне агентство*. Веб-сайт. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/972797.html> (дата звернення: 24.02.2024)

201. Філонов В.П. Стан, причини злочинності в Україні та її попередження. Донецьк: «Донеччина», 1999. 640 с.

202. Фіалка М. І. До проблеми визначення змісту терміна «кримінологічна характеристика злочинності Вісник Кримінологічної Асоціації України: зб. наук. пр. Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінолог. асоц. України; голов. ред. О.М. Бандурка. Харків: ХНУВС, 2015. № 1 (9). 336 с.

203. Фіалка М.І. Показники злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2016, № 2(7). С.361-367.

204. Форос Г.В. Суб'єкти діяльності щодо попередження злочинів та протидії злочинності. *Правова держава*. 2012. № 14. С.179-184.

205. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Атіка, 2004. 488 с.

206. Хашев В.Г. Окремі аспекти кримінологічної характеристики жіночої злочинності. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (11 бер. 2022 р., м. Дніпро) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 340-342.

207. Цимбал П. В., Кимлик Н. В., Ляшенко М. М. Попередження корупційних злочинів. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2012. №4 (59). С. 211-216.

208. Цифровізація для відновлення України. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/631986262b4bd804ce8d34b6_UA%20Digitalisation%20Recovery_UKR.pdf (дата звернення: 24.02.2024)

209. Чаплик М.М. Тенденції жіночої злочинності в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Соціологія*. 2012. Т. 201, вип. 189. С. 114–118.

210. Чебан О.І. Детермінація корупції в органах публічного управління місцевого рівня. *Державне будівництво*. 2021. №1. С. 1-19.

211. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

212. Шакун В.І. Концептуальні засади розвитку кримінологічної науки в Україні. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1(1). С. 366-376.

213. Швець А. Підтримати своїх. Як компанії піклуються про працівників під час війни. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/economics/pidtrimati-svojih-yakkompaniji-pikluyutsya-pro-pracivnikiv-pid-chas-viyni-01082022-463588> (дата звернення: 24.02.2024)

214. Швидка Г.Ю., Шевчук П.Є. Прогноз рівня освіти населення України до 2050 р. *Журнал Інституту демографії та соціальних досліджень*. 2007. №2. С.85-96.

215. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 19 с.

216. Шевченко О. В. Причини та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3 (7). С. 122-132.

217. Шостко О. Типологія осіб, які вчиняють корупційні злочини. Транскордонна співпраця: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали II Регіонального круглого столу (28-29 вересня 2017 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2017. С. 203 – 205.

218. Шостко О.Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Х. : Право, 2014. Вип. 28. С. 69–78.*

219. Щирська В.С. Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2017. 255 с.

220. Юрчишин В. «Зарплатні сльози». Хто винен і що робити. URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_ia=814. (дата звернення: 24.02.2024)

221. Юрчишин В. М. Процесуальні функції прокурора у досудовій стадії кримінального провадження: поняття, призначення, система: навч. посіб. Чернівці: Технодрук, 2014. 276 с.

222. Юрчишин В.М. Запобіжній (попереджувальній) функції прокурора у досудовому розслідуванні: бути чи не бути? *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018, №2. С. 205-215.

223. Якимова С.В. Кримінологічна характеристика та попередження корисливих злочинів на залізничному транспорті (за матеріалами УМВСУ на Львівській залізниці): дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2007. 255 с.

224. Яковчук І.В. Предмет зловживання впливом та його «слідова картина». *Європейські перспективи*. 2022, №1. С.130-136.

225. Ярмиш Н.М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві. Філософсько-правовий аналіз: монографія. Х.: Право, 2003. 512 с.

226. CDL-AD(2013)011. Звіт про роль позаінституціональних акторів у демократичній системі (лобіювання). Зауваження до проекту закону України про лобіювання. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/1a8624de-3458-4618-98cb-1676262adb34](https://itd.rada.gov.ua/1a8624de-3458-4618-98cb-1676262adb34) (дата звернення: 24.02.2024)

227. Joseph Henrich (2020) *The Weirdest People the World. How the West Became Psychologically Peculiar and Particularly Prosperous*.

228. Philipp J. *The Criminalisation of Trading in Influence in International Anti-Corruption Laws*. 2009. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/58913676.pdf> (дата звернення: 24.02.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

**Кількісно-якісні показники кримінальних правопорушень, передбачених
у ст.369² КК України**

Таблиця А.1

**Питома вага кримінальних правопорушень, передбачених ст.369²
КК України серед загальної кількості виявлених кримінальних
правопорушень, передбачених у Розділі XVII Особливої частини КК
України**

Показники	роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість зареєстрованих корупційних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 369 ² КК України	193	193	249	220	411
Питома вага до загальної кількості корупційних кримінальних правопорушень	0,96% 9 місце	1,02% 9 місце	1,36% 9 місце	1,89% 8 місце	2,77% 8 місце

Таблиця А.2

**Динаміка зареєстрованих корупційних кримінальних правопорушень,
передбачених ст.369² КК України**

Показники	роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість зареєстрованих корупційних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 369 ² КК України	193	193	249	220	411
Динаміка (+/-) у % до попереднього року	-	-	+29 %	-11,68%	+86,8 %

Таблиця А.3

**Кількість виявлених осіб, які вчинили корупційні кримінальні
правопорушення, передбачені ст.369² КК України**

Показники	роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість виявлених осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення, передбачені ст. 369 ² КК України	130	115	134	98	180
Динаміка (+/-) у % до попереднього року	-	-11,5%	+16,5 %	-26,9%	+83,7 %

Таблиця А.4

Кількість осіб, яким винесено обвинувальний вирок суду за вчинення злочину, передбаченого ст.369² КК України

Показники	роки									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Засуджено за ч.1 ст. 369 ² КК України	4	4	6	11	23	22	12	28	12	14
Засуджено за ч.2 ст. 369 ² КК України	53	91	138	137	141	120	64	89	74	104
Засуджено за ч.3 ст. 369 ² КК України	3	5	-	1	1	1	-	-	1	1
Загальна кількість засуджених за ст. 369 ² КК України	60	100	144	149	165	143	76	117	87	119
Динаміка (+/-) у % до попереднього року		+67%	+44%	+4%	+11%	-13%	-47%	+54%	+26%	+37%

Таблиця А.5

Частка жінок серед осіб, засуджених за ч.1 ст.369² КК України

Показники	роки									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість засуджених жінок	1	1	1	2	5	1	1	2	-	2
Частка жінок у %	25%	25%	17%	18%	22%	5%	8%	7%	0%	14%

Таблиця А.6

Частка чоловіків серед осіб, засуджених за ч.1 ст.369² КК України

Показники	роки									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість засуджених чоловіків	3	3	5	9	18	21	11	26	12	12
Частка чоловіків у %	75%	75%	83%	82%	78%	95%	92%	93%	100%	86%

Таблиця А.7

Частка жінок серед осіб, засуджених за ч.2 ст.369² КК України

	роки									
Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість засуджених жінок	13	19	17	18	21	11	6	11	11	21
Частка жінок у %	33%	26%	14%	15%	18%	10%	10%	14%	18%	20%

Таблиця А.8

Частка чоловіків серед осіб, засуджених за ч.2 ст.369² КК України

	роки									
Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість засуджених чоловіків	40	72	121	119	120	109	58	78	63	83
Частка чоловіків у %	67%	74%	86%	85%	82%	90%	90%	86%	82%	80%

Таблиця А.9

Освітній склад осіб, засуджених за ч.1 ст.369² КК України

Роки	Рівень освіти				
	Повна вища	Базова вища	Професійно-технічна	Повна загальна середня	Базова загальна середня
2012	-	-	1	-	-
2013	1	-	-	-	-
2014	1	-	2	-	1
2015	4	-	-	-	-
2016	6	-	-	-	-
2017	5	1	3	1	1
2018	9	2	4	4	4
2019	11	-	5	5	1
2020	1	1	3	6	1
2021	8	2	5	8	5
2022	2	2	2	2	5
2023	1	1	1	6	5
Разом	48	8	26	32	23
Частка	36%	6%	18%	23%	17%

Таблиця А.10

Освітній склад осіб, засуджених за ч.2 ст.369² КК України

Роки	Рівень освіти				
	Повна вища	Базова вища	Професійно-технічна	Повна загальна середня	Базова загальна середня
2012	13	4	-	1	-
2013	14	2	2	2	-
2014	43	1	7	1	1
2015	77	2	7	5	-
2016	124	4	6	2	1
2017	111	6	9	8	3
2018	114	9	7	11	-
2019	98	5	6	9	2
2020	50	3	5	5	1
2021	73	8	5	1	2
2022	52	5	5	2	10
2023	80	5	6	9	4
Разом	849	54	59	56	24
Частка	81,6%	5,3%	5,7%	5,1%	2,3%

Таблиця А.11

Віковий склад осіб, засуджених за ч.1 ст. 369² КК України

Роки	Вікові групи				
	18-25 р.р.	25-30 р.р.	30-50 р.р.	50-65 р.р.	Понад 65 р.р.
2012	-	-	1	-	-
2013	1	-	-	-	-
2014	2	-	1	1	-
2015	-	2	2	-	-
2016	1	1	4	-	-
2017	1	1	8	1	-
2018	1	8	10	3	1
2019	2	2	16	2	-
2020	-	5	4	3	-
2021	1	5	17	5	-
2022	2	-	7	2	1
2023	1	2	7	4	-
Разом	12	26	77	21	2
Частка	9%	19%	56%	15%	1%

Віковий склад осіб, засуджених за ч.2 ст. 369² КК України

Роки	Вікові групи				
	18-25 р.р.	25-30 р.р.	30-50 р.р.	50-65 р.р.	Понад 65 р.р.
2012	-	2	8	8	
2013	-	3	11	5	1
2014	2	7	25	17	2
2015	2	18	48	21	2
2016	5	25	88	18	2
2017	2	19	78	35	3
2018	5	18	83	33	2
2019	3	15	69	31	2
2020	1	5	41	14	3
2021	3	13	50	20	3
2022	6	5	37	21	5
2023	2	9	63	28	3
Разом	31	139	601	251	28
Частка	3%	13,2%	57,2%	23,9%	2,7%

Додаток Б

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію

1. Григорчук А.С. До питання визначення детермінант кримінально протиправного зловживання впливом. *Юридична наука*. 2020. №1. Том 2. С. 189-194.
2. Григорчук А.С. Деякі аспекти дослідження географії поширення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 2. С. 154-158.
3. Григорчук А.С. Окремі питання удосконалення механізму запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 7(59). С. 256-261.
4. Григорчук А.С. Аналіз деяких складових кримінологічної характеристики суб'єктів кримінально протиправного зловживання впливом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №12. С. 329 -332. URL: http://lsej.org.ua/12_2023/81.pdf
5. Григорчук А.С. Щодо визначення окремих елементів системи запобігання кримінально протиправним зловживанням впливом. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 2. С. 76-80.
6. Григорчук А.С. Щодо кримінологічної характеристики предмету та способів вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом. Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 19–20 січня 2022 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 122–124.
7. Григорчук А.С. Деякі питання визначення рівня латентності та ціни кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зловживанням впливом. Правові проблеми сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25–26 січня 2023 р.

Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 39–41.